

Tartalomjegyzék
2000., 2. lapszám

Szerző

Sárik Eszter

Cím

A GYERMEK- ÉS FIATALKORI
BŰNÖZÉS MEGELŐZÉSI LEHETŐSÉGEI

Büki Péter

AMIKOR A KERET SZÍNESEBB A
KÉPNÉL
- AVAGY MIÉRT ÉRTHETŐ FÉLRE A
ROSSZFIÚK CÍMŰ FILM -

Szarka Attila

GONDOLATOK A FERENCZI GYÖRGY
NEVELŐINTÉZETI TUDOMÁNYOS
NAPOK VI. ASZÓDI
RENDEZVÉNYÉRŐL

Molnár László

JELENSÉGEK III.

B. Aczél Anna

RÁKOSPALOTAI KÖRKÉP

Ruskó György

SIKERES A HÉT ÉVE MŰKÖDŐ
PSZICHOLÓGUSI HÁLÓZAT A XIII.
KERÜLETBEN

Negrea Vidia – Büki Péter

SPECIÁLIS SZÜKSÉGLETŰ
GYERMEKEK GYERMEKVÉDELMI
SZAKELLÁTÁSA

Írta: Sárík Eszter

A GYERMEK- ÉS FIATALKORI BŰNÖZÉS MEGELŐZÉSI LEHETŐSÉGEI

A gyermek- és fiatalkori bűnözés igen népszerű téma mostanában, az elektronikus és az írott sajtóban egyaránt. A sajtóorgánumok azonban a népszerűség érdekében gyakran hajlanak a téma szenzációhajhász feldolgozásához, mellőzve a bűnözés okainak érdemi feltárását, és teljes mértékben szem elől tévesztik a problémára adandó válaszok kifejtését. Nem állítom, hogy az alábbi munka teljes körű képet tud adni a kérdésre adandó válaszok köréről, de arra törekszik, hogy felhívja a figyelmet a megelőzés fontosságára. A kitekintés inkább elméleti, mint gyakorlati megközelítésű, de ahol mód van rá, az empirikus vonatkozásokat is feltárja.

A téma aktualitását az a tény adja, hogy a gyermek- és fiatalkori bűnözés mértéke egyre nő, és dr. Gibicsár Gyula (legfőbb ügyészségi osztályvezető ügyész) szerint a bűnözés az évek során egyre brutálisabbá lesz, és a fiatalkorú bűnelkövetők palettája egyre színesebbé válik.

A probléma megoldásának teljes kifejtése meghaladja a rendelkezésre álló kereteket, de a hazánkban dr. Gönczöl Katalin által ismertetett skandináv háromlépcsős bűnmegelőzési modellt segítségül hívva megkísérlek átfogó képet nyújtani a gyermek- és fiatalkori kriminalitásról.

A Magyarországon is terjedőben lévő program első lépcsőben a bűnalkalmak csökkentését célozza meg, kísérletet téve a leszakadó társadalmi csoportok integrálására. A segítség a veszélyeztetettség kialakulását igyekszik megelőzni, a gyermek még nem vált sem elkövetővé, sem sértetté: a megoldásban a segítő-szolgáltató jelleg kerül a reflektorfénybe.

A másodlagos megelőzésnél már kezdenek különválni az érintettek sértetti és elkövetői irányba, de még éles az áthallás a kettő csoport között. A gyermek veszélyeztetett, de a bántalmazás áldozata gyakorlatilag ugyanolyan bánásmódra szorul, mint aki a droghoz nyúl vagy apróbb törvénysértést követ el támasztalan útkeresésében.

A harmadlagos megelőzés már nem vegytiszta megelőző program, helyesebb a rehabilitáció és reszocializáció kifejezéseket használni. Ennél a stádiumnál a bűncselekmény ugyanis megtörtént, mind az áldozati, mind az elkövetői szerep valós és teljes, de az újabb elkövetés vagy a viktimizációs teher leküzdésére van mód. Mindkét csoportnál szükség van humánus megoldásokra, a pedagógiai funkciók előtérbe állítására, elkövetői oldalon ezt a büntetés és a megtorlás elé helyezve. A szankciórendszer bemutatásán kívül a kiszabás módját is fontos ismertetni.

1. AZ ELSŐDLEGES MEGELŐZÉS

A társadalmi integráció

Gönczöl Katalin társadalmi kontroll-elméletében fejti ki azokat a megelőzési eszközöket, melyek alkalmasak az anómiás társadalom átalakítására és így a kriminalitás csökkentésére.¹ Célja a társadalmi kötelek megerősítése és megtartása, valamint a társadalmi integráció biztosítása. Elméletében abból indul ki, hogy minden egyes embernek és közösségnek vannak társadalmat integráló adottságai, mellyel képes a társadalom tagjait a normakövetésre ösztönözni. Minden egyén

¹ Lásd: Gönczöl K.: Bűnözés és megelőzés: Devianciák. Bűnözés és a megelőzési stratégia (Társadalmi Szemle, 1994/5. szám 42-43. old.)

racionálisan gondolkodó lény, aki képes eldönteni, hogy szükségleteinek kielégítésére melyik utat választja, és tudja, hogy azzal mit kockáztathat.

De kinek a feladata a társadalmi integráció megteremtése? A jóléti állam ideája, az egyre szélesedő szociális ellátások, az emberi jogok kiszélesedése és az egyéni érdekérvényesítési lehetőségek javulása és artikulálásának igénye értelemszerűen egyre több problémát, dilemmát és megoldatlanságot, elégedetlenséget hoz felszínre, ami állandó ellátási nehézséget és kielégítetlen igényeket teremt. Ha nem tisztázott, hogy az adott kormányzat, államhatalom, közösség milyen keretben tartja ezt kezelendőnek, megoldandónak, finanszírozhatónak, akkor a szükségesnél is nagyobb konfliktusok keletkeznek az értelmezés elmaradása, a kommunikációs zavarok miatt. Az emberek nem biztosak abban, hogy az adott kérdéseket nekik kell-e megoldani, „övék-e a probléma”, az állami beavatkozás pedig, különösen annak formái és mértéke, nagyon kényes kérdés. Különösképpen hazánkban, ahol a szocialista állam mindenbe beleszóló, paternalista felfogását váltotta fel a demokratikus „be-nem-avatkozás” rendszere.

Az állami beavatkozás határainak módosulása miatt szűkültek az állami szociálpolitika lehetőségei a hibás szocializáció következményeinek orvoslására. Kiegyensúlyozott szociál – és azon belül családpolitikára szükség van a társadalomban. Magyarországon a családpolitika jelentése olyan állami intézkedésekkel fonódott össze, amelyek a népesség számának alakulását, a családok szerkezetének és munkamegosztásban elfoglalt helyének, gyermeknevelési, gondozási szokásainak befolyásolását tűzték ki célul. A családvédelem problémáit közelről ismerő szakember erről így ír: „A családpolitika eszköztárába tartozik azonban az is, hogy milyen szakmájú emberek milyen felkészültséggel és attitűddel végzik a közvetítői tevékenységet, milyen szolgáltatások állnak rendelkezésre, ezeket ki finanszírozza, milyen tulajdon- és szervezeti formában.”² A magaslesről szemlélődő politika azonban mintha még mindig elmaradna a gyakorlat hívószavától. Az 1999 októberében napvilágot látott Nemzeti Családpolitikai Konceptióról szóló előterjesztésben számos nemes és támogatandó cél fogalmazódik meg a családpolitika eszközeit, céljait és feladatait illetően. Tény azonban, hogy ami az elmúlt rendszerben keserűvé, erőltetetté és hiteltelenné tette a családpolitika fogalmát, nem tűnik megváltozni. A Konceptió egészének áttanulmányozása után az olvasóban az érzés marad, mintha egy családalapításra és megfontolt családtervezésre lelkesítő kiadványt olvasna, semmint egy, a valódi problémákkal komolyan szembesülő, részletekbe menő családpolitikai programot. A Konceptió elsősorban a középosztály családtervezését és családi körülményeinek jobbítását tűzi ki célul, a hátrányos helyzetűek kríziskezelése mintha háttérbe szorulna.

A gyermekvédelem szerepe a megelőzésben

A gyermekvédelem, mint a szociálpolitika kiemelkedő szegmense rokonságban áll a családpolitikával. A gyermekvédelem azonban, ellentétben a családpolitikával, saját, kiépült intézményrendszerrel rendelkezik, így nem kényszerül általánosságokban fogalmazni, hanem konkrét tevékenységi körének meghatározásával és annak állandó felülvizsgálatával képes hozzájárulni a bűnmegelőzéshez.

A megelőzés, a háromlépcsős modell első fázisában, a család szociális egyensúlyának megteremtését és helyreállítását jelenti. A gyermekek védelméről és a szociális igazgatásról szóló 1997. XXXI. törvény, mely ma sem az egyetlen gyermekek védelmét érintő jogszabályi rendelkezés (Ld. még 1949. évi XX. törvény, a Magyar Köztársaság Alkotmánya 16.§, 67.§, az 1952. évi IV., családjogi törvény, és az 1978. évi IV. törvény, a Büntető Törvénykönyvről már tárgyalt szakaszai), egyik nívója éppen az, hogy pusztán anyagi veszélyeztetettség esetén nincs lehetőség a gyermek

² Herczog Mária: Családpolitika és bűnmegelőzés (A Kriminológiai Közlemények különi kiadása, Bp.-Szolnok, 1995. 375.old)

családból történő kiemelésére. A törvény lehetővé teszi, hogy a rászorult család anyagi támogatásokban részesüljön a fenti cél elérése érdekében.

A törvény a gyermek érdekében mérlegelési lehetőséget biztosít a települési önkormányzat képviselőtestületének, hogy mind a rendszeres, mind a rendkívüli támogatást természetbeni ellátás formájában is nyújthatja. A törvény csak felsorolásszerűen nevesíti a természetbeni ellátások esetleges formáit, így különösen az ellátások térítési díjának, valamint tankönyv, tanszer beszerzésének átvállalását. A gyakorlat azt mutatja, a természetbeni ellátás sokszor üdvösebb a gyermekre nézve, hiszen garantálja az ő szükségleteinek kielégítését, én magam is ezt a megoldást tartom a legtöbbször a járható útnak. De kizárólagos alkalmazása nem adhat esélyt a család felelősségérzetének fejlesztésére, és a család iránti bizalmatlanság, a család erejét megkérdőjelező magatartás szintén rombolhatja az amúgyis krízishelyzetét élő közösség önértékelést, így a két ellátási forma szelektív alkalmazását helyeslem.

A törvény új eleme a gyermeki jogok beillesztése. A gyermekvédelem Magyarországon most jutott el először a családi szülői- gyermeki jogok integratív megfogalmazásának szintjére. Erre a deklarációra már régóta szükség volt (sürgette ezt egyébként az ENSZ Közgyűlése által 1989. november 20-án elfogadott, a Gyermek jogairól szóló Egyezmény (a továbbiakban: New York-i Egyezmény), amelyet a magyar Országgyűlés az 1991. évi LXIV. számú törvénnyel emelt be a nemzeti jogrendbe.

Sajnos fennáll a veszélye annak, hogy „előáll egy olyan helyzet, amelyben konzerválódik a gyermekjogainak a családtól és a szülőkétől elszakított felfogása, s gyermekvédelmünk „elmaradott” intézményrendszere úgy abszorbeálja e „modern” integratív felfogást, hogy közben éppen az annak lényegét adó szemléletet hagyja elsikkadni.”³ Ennek az is következménye lehet, hogy a beidegződésektől vezérelt intézményrendszer a gyermek érdekeinek, jogainak sérelmét továbbra is a hagyományos módon, a gyermek „megmentésével”, és nem az egész családi közösség gondjainak megoldásával akarja és tudja kezelni. De legyünk optimisták! A gyermekvédelmi törvény minden erejével azon van, hogy a fentiekben leírtak ellenkezőjét bizonyítsa, a törvény olyan intézményrendszert épít ki, amely eleget tesz a már említett ún. New York-i Egyezmény elvárásainak is.

A gyermekvédelem rendszerének bemutatásában talán nagyobb hangsúlyt kaphatott volna a rendszer alfája és ómegája: a gyermekjóléti szolgálat. A Szolgálatot 1997. november 1-jétől kellett létrehozni és működtetni. A Szolgálat az információáramlás központja, hozzá futnak be a jelzések az egészségügy, a közoktatás, a civil szféra és az állampolgárok, valamint szerencsés esetben a rendőrség részéről, a Szolgálat közvetít a gyámhatóság és a gyermek krízisállapotát észlelő szervek között. Ezt a közvetítő funkciót 1999. november 1-jétől már a Gyermekjeink védelmében elnevezésű program segítségével tudják megvalósítani, mely program eredetije Angliában látott napvilágot „Looking After Children” elnevezéssel az 1990-es évek elején. A programot mára számtalan nyugat-európai országban, Ausztráliában és Kanadában is használják, ami azért jelentős, mert így a néhány év alatt felgyűlt adatokból kiváló nemzetközi összehasonlítású elemzések készíthetők majd.

A program alapját az ún. egyéni és családi törzslapok jelentik, melyek kitöltését akkor kell elkezdni, amikor a gyermek veszélyeztetettsége okán a gyermekjóléti szolgálat elkezd a család gondozását. Az újszerűség abban rejlik, hogy az adatgyűjtés országosan egységes, és alkalmas a tervezés, a döntéshozatal, a felülvizsgálat és monitorozás elvégzésére azoknak a gyermekeknek és fiataloknak az esetében, akiket védelembe vettek, akik helyi ellátásba, illetve onnan szakellátásba kerültek, majd jó esetben vissza a családjukba.⁴

³ Kerezi Klára: A gyermekek jogainak védelme (Acta Humana 1997/26. szám 46. old.)

⁴ „Gyermekeink védelmében”, Kézikönyv a gyermekjóléti és gyermekvédelmi ellátásban résztvevők gondozását-nevelését segítő adatlapok használatához. Szerk.: Her-czog Mária (Országos Család-és Gyermekvédelmi Intézet, Bp.1999. 30.old

A gyermekvédelmi törvény törekvései közt szerepel az intézményi formák minél szélesebb variációjának megvalósítása. A törvény az átmeneti gondozás jogi lehetőségét teremti meg, megszüntetve az intézeti elhelyezés jogintézményét. A törvény az átmeneti gondozás egyik formájaként a helyettes szülők új jogintézményét vezeti be. Ezen családok gondozásában élő gyermek szüleinek szülői felügyeleti joga érintetlen marad. A törvény lehetőséget biztosít arra is, hogy a gyermekek átmeneti gondozásának helyén a gyermekek otthontalanná vált szülei is elhelyezést kaphassanak. „Ez a gyermekvédelmi törvény egyik neuralgikus pontja, ugyanis nagyon sok helyen alkalmazzák ma még a gyermekotthoni elhelyezést az átmeneti otthonok alternatívájaként, ahol azokat még nem hozták létre. Sokhelyütt a jogszerűség látszatát keltve kreálnak hozzá indokot – „Tisztességesen élő család nem juthat hajléktalanságra... ezek biztosan nem akarnak dolgozni, s talán még italoznak is...a gyermekeiket elhanyagolják, piszkosak, rendetlenek! Az alapellátás hiányát azonban nem jogszerű és nem elfogadható a gyermek családtól való elszakításával, főként nevelésbe vétellel pótolni!”⁵

Összefoglalóan: ezek az intézmények mind a veszélyeztetettség megelőzését szolgálják, és lépéseket tesznek a családi integritás fenntartásának irányában. Az elsődleges megelőzés nem korlátozódik a szociális intézkedésekre.

A rendőrség szerepvállalása a megelőzésben, egyéb rendészeti eszközök

A rendőrség, a civil szervezetek önkormányzati szinten hatékonyan tudnak a gyermekekkel foglalkozó intézményekkel együttműködni. A rendőrség szerepvállalása a megelőzésben nem utópia, mutatja ezt egy svédországi példa is. „A rendőrség különböző foglalkozásokat, programokat szervez a fiatalok számára. Az ilyen programok a rendőrség elképzelése szerint kétféleképpen válhatnak ki bűnmegelőzési hatást. Ha értelmes szabadidő-eltöltési lehetőséget biztosítanak számukra, akkor a fiatalok tartózkodnak a negatív magatartástól, a bűncselekmények elkövetésétől. Emellett, hajó kapcsolat alakult ki a rendőrség és a fiatalok között, akkor a rendőrség képes lehet pozitív társadalmi értékeket közvetíteni, és segítséget tud nyújtani abban, hogy a fiatalok pozitív célkitűzésű társadalmi csoportokba integrálódjanak.”⁶ Írországban 5. osztályos gyermekeknek konkrét esetek bemutatásával meséltek a bűncselekmények nyomozásának menetéről, a rendőrök, valamint a bírák munkájáról. A program eredményességét kérdőívekkel vizsgálták, mely a rendőrséggel szembeni attitűdök, illetve az antiszociális magatartáshoz való viszonyulás változásait mérte. Az eredmény azt mutatta, hogy a programban részt vevők lényegesen többet tudtak az igazságszolgáltatás rendjéről és a normakövetésről, mint kortársaik.⁷

A fiatalokhoz való közelebb kerülés viszonylag új formáját jelenti Magyarországon a rendőrség által az 1992-1993. tanévben indított ún. DADA-program. A DADA a dohányzás, az alkohol, a drog és az AIDS szavak kezdőbetűiből alkotott mozaikszó. A rendőrség célja Magyarországon is a fiatalok segítése és a rendőrség pozitív képének megteremtése, erősítése az állampolgárok körében. Ide sorolható kezdeményezés az ún. anti-drog diszkók létrehozása, valamint az 1997-ben a rendőrség ifjúságvédelmi munkatársainak szervezésében és részvételével zajló program-sorozat, „Gondolkodom, tehát vagyok” címmel, amelynek keretében a rendőrök egy rockzenekarral tartottak beszélgetéseket a drog pusztító veszélyeiről. Léteznek közvetett módszerek is, melyek bűnmegelőzési kiadványok megjelentetését jelentik. A kiadványok egy-egy korosztályhoz szólnak vagy speciális

⁵ „Gyermekeink védelmében”. Kézikönyv a gyermekjóléti és gyermekvédelmi ellátásban résztvevők gondozását-nevelését segítő adatlapok használatához. Szerk.: Herczog Mária (Országos Család-és Gyermekvédelmi Intézet Bp.1999. 58.old.)

⁶ Bolyai János: A közösségi rendőrség (Büntetőpolitika, bűnmegelőzés – tanulmánygyűjtemény a szociális szakképzés számára – Bp.1994. 117.old.)

⁷ Bolyai János: A rendőrség ifjúsági bűnmegelőző tevékenysége Írországban (Belügyi Szemle 10./1997. Bp. 1997.78.old.)

bűncselekményfajták megelőzési lehetőségeit taglalják. A rendőrség megjelent a különböző tömegkommunikációs eszközökben is, próbálkozott tanácsadással és rövidfilmek vetítésével.⁸

Léteznek olyan kontrolleszközök, amelyek a bűnelkövetés objektív feltételeire kívánnak hatni, ezek az ún. szituáció orientált eszközök. Ebbe az irányba tett lépéseket Hollandiában pl. a „szociális gondnok projekt”. A lakótelepeken a szociális gondnokok alkalmazása mellett egyéb eszközöket is bevetettek a bűnözés csökkentésére, az életminőség javítására. Ezeknek az eszközöknek 58%-a a közösségi területek biztonságának fokozására irányult (l, az épületek és garázsok elérhetőségének csökkentésére, a bejárati ajtók betörés-biztonságának fokozására, a közvilágítás javítására).⁹

⁹Rendészeti eszközökkel Magyarországon is lehetne tompítani a „bűnözési vágyakon”: fokozott közvilágítással vagy a szórakozóhelyek rendszeres ellenőrzésével a veszélyzónák átalakíthatóak. Nem lenne rossz ötlet például, az ahogy az USA-ban a diszkók környékén újabban homokzsákokat helyeznek el, hogy a fiatalok a szórakozóhelyekről kijöve az alkohol és a szuggesztív zene hatására bennük felgyülemlett agressziót és feszültséget ezeken vezessék le. Lényegesen egyszerűbb megoldás, mint pótolni a garázda cselekmények „áldozatait” és felelősségre vonni az elkövetőt.

Figyelmet kellene fordítani az ún. „defensible space”, a védhető területek kiépítésére. Oscar Newman elgondolásának lényege az, hogy a lakóterületeket privát, félprivát és félnyilvános zónákra kellene osztani. Ezzel megteremthetővé válna a lakóközösségek valódi egymásra odafigyelő közösségé válása, nagyobb biztonságot adva ezzel a régióknak.

2. A MÁSODLAGOS MEGELŐZÉS

A speciális gyermekvédelem

A másodlagos megelőzés a speciális gyermekvédelem szférájába tartozik, a cél immár a veszélyhelyzet megszüntetése. A speciális gyermekvédelem rendszerébe új elemek épültek be, és számos meddő intézmény, köztük az ún. védő- óvóintézkedések is megszűntek. A védő-óvó intézkedések helyébe az ún. védelemben vétel intézménye került. Az önkormányzat jegyzője tulajdonképpen két esetben veheti védelemben a gyermeket, ha az környezeti vagy magatartási okból veszélyeztetett. A törvény szerint a települési önkormányzat védelemben veheti a szabálysértési hatóság értesítése alapján a tanköteles vagy rendszeres oktatásban részesülő, szabálysértést elkövető fiatakorút, valamint a nyomozóhatóság nyomozást megtagadó határozata alapján a 14. évét be nem töltött gyermeket is. Kiemelkedően fontos annak meghatározása, hogy a védelemben vétel meghatározott egyéni gondozási-nevelési terv alapján történjen, és annak indokoltságát a jegyző félévenként felülvizsgálja. A Heves Megyei Családsegítő vezetője, Jékli Sándor gyakorlati szakember, ezt az egyéni gondozási-nevelési tervet tartja a legfontosabbnak, ezáltal megvalósulhat ugyanis egy koordinált és ellenőrzött gyermekvédelmi tevékenység. A fentiekben már említett Gyermekünk védelmében című program a védelemben vétel életszerűségének előmozdításához egy leegyszerűsített adatlapot készített, melynek segítségével a családgondozó és a család igényeinek messzemenő figyelembevételével lehet elkészíteni a gyermek gondozási tervét.

A gyermek veszélyeztetettsége elérheti azt a szintet, amikor a gyermek családból való kiemelésére van szükség. Van ennek a „kiemelésnek” egy ellentmondásos vetülete. Ma a család disz-funkcionális működését jelző tüneteket a felnőtt családtagok magatartásaként észleljük és stigmatizáljuk, s a jelenség kezelésére szolgáló eszközeink is ennek megfelelően alakulnak. Egyre szorosabban kapcsolódik össze a gyermekek nevelésének elhanyagolása, gondozásának elmulasztása más deviáns magatartásformákkal, különösen az alkoholizmussal és a bűnözéssel. A felnőtt családtagot

⁸ Csendes László: Az ifjúkori bűnözés helyzete (Belügyi Szemle, Bp.1997.10.szám 27.old)

⁹ Kerezsi Klára: Bűnmegelőzési gyermekvédelem Hollandiában (Kriminológiai Közlemények 50.szám, Magyar Kriminológiai Társaság, Bp. 1994. 54.old.)

A speciális gyermekvédelem változásai is abban az irányban próbálnak hatni, hogy a természetes családi kötődések ne számolódjanak fel. Eleget téve ezzel a New York-i Egyezmény elvárásainak: „Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják a mindkét szülőjétől vagy ezek egyikétől külön élő gyermeknek azt a jogát, hogy személyes kapcsolatot és közvetlen érintkezést tarthasson fenn mindkét szülőjével, kivéve, ha ez a gyermek mindenek felett álló érdekével ellenkezik.”¹⁰ Vagy, ha erre végképp nincs lehetőség, a gyermeket akkor is humánusabb kapcsolatrendszer vegye körül, veszélyeztetettsége ellenére legyen reménye „normális emberi életre”, a társadalomba való egészséges betagozódásra. A másodlagos megelőzés annak igyekszik gátat szabni, hogy a gyermek sértetté vagy áldozattá váljon.

Az igazságszolgáltatás jelenléte a másodlagos megelőzésben

Nem szabad a másodlagos megelőzést sem a gyermekvédelem kizárólagos feladatává tenni. Hogy a rendőrség szerepe és feladatai ezen a szinten is mennyire meghatározóak és döntőek (lennének), bizonyítja az ORFK főkapitányának 16/1991. számú intézkedése, mely a rendőrségen belül 1989-ben létrehozott bűnmegelőzési szolgálat feladatait szabályozza. A teljesség igénye nélkül néhány fontosabb előírás:

A RENDŐRI SZERVEK

„járuljanak hozzá az ifjúság körében a bűnözés terjedésének akadályozásához, és lépjenek fel a deviáns magatartások ellen;

- derítsék fel és ellenőrizzék:
- a fiatalok antiszociális kortárs csoportjait,
- csoportok kialakulásának gócait
- a csavargó, szökött gyermekek és fiatalok bűnhelyeit;
- az eltévedt vagy csavargó gyermekeket a legközelebbi rendőrségre be kell kísérni, és az így előkerült gyermek környezetéről feljegyzést kell készíteni,
- a csavargás miatt bekísért kiskorút elő kell állítani, és ki kell hallgatni...”

A gyakorlat azonban sokszor elmarad az előírásoktól. „Jellemző ugyanis a rendőrségre, hogy a küldetéstudattól áthatva, a közérdekre hivatkozva súlyos károkat okoz. Van ugyanis, hogy ha csak felrémlik a veszélye annak, hogy egyik-másik gyermek például a kábítószer közelébe jutott, a rendőrség a kétségbeesett környezet kérő szavára büntetőeljárással válaszol, de nem az igazi bűnös terjesztőre összpontosítva, sokkal inkább a nem védekező, kiszolgáltatott és most már többszörösen bajban lévő, a rendőrségtől pedig valóban segítséget kérő gyermekekre.”¹¹

A rendőrség védelmében dr. Németh Zsolt kriminológus egy előadáson azt is megjegyezte, hogy „nagyon sok rendőr éppen azért megy a nyomozóhatóságra dolgozni, hogy ifjúságvédelemmel foglalkozzon, erre azonban a bűnözés megnövekedett mértéke miatt nincsen lehetőség. Minden szabad kapacitásra szükség van ugyanis a bűnüldözésben.” A pozitív törekvések között érdemes számon tartani, hogy 1997-ben Csendes László arról számol be, hogy a javítóintézetben nevelkedő fiatalok részére szervezett Bűnmegelőzés-parti című rendezvény során a fiatalok megnyíltak, és fogékonyak voltak a segítségnyújtásra. A hasonló ötletek a továbbiakban is támogatandók.

Azt is reméljük, hogy a gyermekvédelmi törvény az eddig aggályosnak tartott rendőri pozíció megfelelő elhelyezésében is segítséget nyújt, ugyanis világossá válik, hogy a rendőrség része a gyermekvédelmi rendszernek, és mint ilyen, együttműködéssel tartozik, és együttműködésre számíthat a rendszer többi szervétől, különösen a jelzésadás tekintetében.

¹⁰ Egyezmény a Gyermekek Jogairól (kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény) 9. cikk 3.pont

¹¹ Németh Zsolt: A gyermek- és ifjúságvédelem néhány aktuális kérdése rendőri szemszögből (Család, Gyermek, Ifjúság Bp. 1999/1. 28. o.)

A valódi megoldást azonban az jelentené, ha az országos vezetés nem ciklusonként döntene arról, hogy a bűnmegelőzés – beleértve ebbe a gyermekvédelmet – a rendőri munka része-e vagy sem; hanem komoly stratégiával, de legalább az elavult ifjúságvédelmi szabályzatuk újrafogalmazásával lepné meg az érintetteket.

Írország a másodlagos megelőzésben is tanulságos példával jár elől. Itt ugyanis a rendőri szerveken kívül az igazságszolgáltatás egyéb elemei is bekapcsolódnak a kallódó gyermekek sorsának jobbításába. „Az ír igazságügy-miniszter jóváhagyásával 1994-ben kezdődött ez a sajátos program. A bűnözéssel már valamilyen szinten kapcsolatba került fiatalokat egy erre a célra kijelölt büntetés-végrehajtási intézetbe viszik el, ahol megismertetik őket a börtönélettel. A cél rádöbbeneni a fiatalokat -akikben gyakran, főleg egyes filmek hatására, valamifajta férfias, kalandokkal teli és ezért vonzó börtönkép él – a börtönélet nyers realitására, annak személyes és családi kapcsolatokra kiható következményeire, a jövőbeni élet minőségére tett hatására. A programban való részvételt a rendőrség ifjúságvédelmi részlege, a pártfogó felügyelő és mindazon állami és önkéntes szervezetek javasolhatják, amelyeknek vállalt feladata a veszélyeztetett fiatalok részére való segítségnyújtás.”

3. A HARMADLAGOS MEGELŐZÉS

A harmadlagos megelőzés feladata az áldozatok és elkövetők humánus kezelése, a másodlagos viktimizáció és a bűnisméltés elkerülése érdekében.

A fiatalok elkövetők humánus kezelése

„A büntető igazságszolgáltatási rendszer – írja Farkas Ákos -puszta létével, de nem többlel tölti be társadalmi funkcióját. Megteremti a valószínűségét annak, hogy a bűncselekmény elkövetését felelősségrevonás követi, ill. hogy tevékenysége során felmutatja és ezáltal erősíti a társadalom által preferált értékeket.”¹²

Az elkövető a bűncselekmény elkövetése után először a nyomozó hatóságokkal kerül kapcsolatba. Bár látszólag a rendőrségnek nem sok keresnivalója van a bűnmegelőzés területén, nem irreleváns a kapcsolata, magatartása az elkövetővel szemben. „Shannon amerikai kriminológus hosszú időn keresztül folytatott vizsgálatait után úgy látja, hogy a korai életkorban bekövetkező rendőri kontaktusoknak egyenes következménye a későbbi elkövetések gyakorisága...”¹³ A rendőrségnek tehát törekednie kell az emberi bánásmódra, ehhez azonban a személyi állomány pszichés, kommunikációs és pedagógiai felkészültségét is fejleszteni kellene. Egy kutatásból kiderült, hogy nem kevés jelölt azzal a motivációval kéri felvételét a rendőrséghez, hogy ott kompenzálja önértékelési problémáit.¹⁴ Biztató jelnek tekinthető viszont, hogy az alapfokú rendőriskolákon már bevezették az intézkedés pszichológiája című tantárgyat. Erre hív fel az ún. Pekingi Szabályok 12. pontja is:

„12.1 Abból a célból, hogy a feladatukat a lehető legjobban lássák el, azokat a rendőröket, akik gyakran vagy kizárólag fiatalokkal foglalkoznak, vagy akik elsősorban a fiatalok bűnözés megelőzésével foglalkoznak, speciálisan kell oktatni és képezni. A nagyvárosokban külön rendőri egységet kell erre a célra létrehozni.”¹⁵

„A fiatalokkal szemben alkalmazott büntetés vagy intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalok helyes irányba fejlődjenek, és a társadalom hasznos tagjává váljanak.” (Btk. 108.§ (1))

¹² Gönczöl Katalin: Devianciák, deviancia kontroll, bűnmegelőzési stratégiák (Kriminológiai ismeretek-Bűnözés-Bűnözéskontroll, Corvina, Bp. 1996. 130.old.)

¹³ Molnár József: Életkor és bűnözés (i.e. kiadvány 261 .old.)

¹⁴ Lásd részletesebben: Bolyai János: A közösségi rendőrség

15 40/33. ENSZ minimum-követelményszabályai a fiatalok igazságszolgáltatási rendszeréről (40. ülés 98. napirendi pont)

Mommsen gondolataival élve, olyan a viszony a büntetőjog és a büntető eljárásjog között, mint amilyen a kés nyele és éle között. Az eljárás milyensége tehát nagyban befolyásolja, hogy a büntető igazságszolgáltatás eléri-e a célját.

Különösen igaz ez a fiatalkorúak körében, ahol a fiatalkorúakra vonatkozó speciális intézmények jöttek létre, melyek az eljárás szakszerűsítését és gyorsítását szolgálják. A fiatalkorúak ügyeivel a felsőbb szerv által kijelölt fiatalkorúak ügyészei és a fiatalkorúak speciális bírói tanácsai foglalkoznak. Az 1995. szeptember 1. napján hatályba lépett 1995. évi LXI. törvény, a Büntető eljárásról szóló 1973. évi I. törvény módosításáról (Be. Novella) mérföldkönek minősíthető a fiatalkorúakra vonatkozó eljárási szabályok tekintetében. Az új jogintézmények az eltelt időben ügyészi vizsgálat tárgyát képezték¹⁶, az intézmények ezen keresztül kerülnek bemutatásra.

Fontos újítás volt az ún. vegyes ügyek illetékességi szabályainak megváltoztatása (ti. az olyan ügyek, amelyekben fiatalkorúak is szerepelnek, mostantól már a fiatalkorúak tanácsának kizárólagos illetékességébe tartoznak), mely nagyobb mértékben szolgálja a szakszerűséget, de ahogy azt a Heves megyei fiatalkorúak ügyésze is megállapítja, a jogszabály módosítása kapcsán a Heves Megyei Főügyészségen e szakágban feladatot teljesítő ügyészek munkaterhei oly mértékben megnövekedtek, hogy ezek teljesítése más büntetőjogi területen dolgozó ügyészek igénybevételét tette szükségessé.¹⁷

A fiatalkorú személyiség-fejlődését talán legmeghatározóbban az előzetes letartóztatásba vétel befolyásolja. A bűnügyi statisztikai adatok szerint a '80-as évek közepétől kezdődően jelentős mérvű csökkenés következett be a fiatalkorúakkal szemben elrendelt előzetes letartóztatások számában. (1985-ben 1386, 1995-ben 641) A személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések ilyen nagymértékű csökkenése részben azzal hozható összefüggésbe, hogy az ügyészi jogalkalmazási gyakorlatban érvényre jutott az a szemlélet, hogy a speciális törvényi feltétel – a bűncselekmény különös súlya – tárgyi tényezők és körülmények alapján állapítható meg. A törvény szövegében a „különös tárgyi súly” kifejezés immár nem hagy kétséget afelől, hogy a külön feltétel megítélésénél a személyi körülmények nem vehetők figyelembe. Ahogy azt Füleki László (Heves megyei fk. ügyész) elmondta, eddig az volt a gyakorlat, hogy a szociálisan hátrányos helyzetűeket, különösen a cigány etnikumhoz tartozókat vették előzetes letartóztatásba, tekintet nélkül a bűncselekmény tárgyi súlyára. A törvénymódosítás kedvező hatása országosan is kimutatható. Az 1996. évben tovább csökkent az előzetes letartóztatásba helyezett fiatalkorúak száma (577). Hasznos volna az előzetes letartóztatás meddő idejét felhasználni terápiás tevékenységre, szocializációs programokra, valamint az oktatásban való részvételre.

A módosító törvény egyik legjelentősebb újítása, hogy a fiatalkorú előzetes letartóztatása a rendőrségi fogdán és a büntetés-végrehajtási intézeten kívül javítóintézetben is végrehajtható. Ez a módosítás a fiatalkorú azon érdekét szolgálja, hogy a felnőtt korúaktól való elkülönítése teljes legyen. (Erre egyébként utal a Pekingi Szabályok kommentára is: lásd Szabályok 13. pont.)

Az ügyészi jogalkalmazás kezdetben bizonyos mérvű idegenkedéssel fogadta a módosító törvény által bevezetett vádemelés elhalasztásának intézményét. A kezdeti időszakot követően fokozatosan kiszélesedett a vádelhalasztás gyakorlata. Az 1996. évben országosan 609 ügyben, 882 fiatalkorúval szemben halasztották el a vádemelést, ez 1998-ban már 676, 1999. I. félévében pedig 346-at ügyet jelentett, 952 illetve 529 személlyel szemben.

A törvény a fiatalkorú helyes irányú fejlődésében jelöli meg a vádelhalasztás célját. A megvizsgált ügyekben 148 fiatalkorú tekintetében telt el a vádemelés elhalasztásának tartama, a fiatalkorú gyanúsítottak túlnyomó többségével szemben eredményes volt a vádelhalasztás (148-ból 137, ami 93%-os eredményességet jelent), és csupán 11 fiatalkorúval szemben kellett az időtartam leteltekor vádat emelni.

¹⁶ Legfőbb Ügyészség, Gyermek- és Ifjúságvédelmi Önálló Osztály: Összefoglaló jelentés a fiatalkorúakra vonatkozó egyes büntetőeljárás és anyagi jogszabályok hatályosulásának vizsgálatáról, Bp. 1997

¹⁷ Heves Megyei Főügyészség: Ig. 22/1997. sz. Vizsgálati Jelentés (Eger, 1997)

A legfőbb ügyészségi vizsgálat jelentései szerint a megvizsgált ügyek elintézése során többnyire olyan felfogás érvényesült, hogy a büntetőeljárások kedvezőtlen időszerűsége miatt a gyors felelősségre vonást szolgáló tárgyalás mellőzése rendszerint alkalmasabb a fiatalkorúakra előírt speciális büntetési cél elérésére, mint a gyakran elhúzódó eljárásban a tárgyalás. A tárgyalás mellőzésénél indítványozott joghátrányok megoszlásában kiemelkedően nagy számban és arányban szerepelt a próbára bocsátás.

Jelentős újítás volt még a Be. 120/B.§ megalkotása, mely szerint az elrendelt javítóintézeti nevelésbe az előzetes letartóztatás, fogvatartás teljes idejét be kell számítani. További eljárási garanciát jelentett a fiatalkorúak számára a Be. §-ai közé a 302/A.§ beiktatása, mely szerint a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos eljárásban a meghallgatás a védő távollétében nem tartható meg, valamint hogy a meghallgatásról a törvényes képviselőt és gondozót is értesíteni kell. A szabályozás kimondja, hogy a meghallgatáson a törvényes képviselő és a gondozó felszólalhat.

Érdeemes lenne végiggondolni, hogy a büntetőeljárás egyszerűsítésében, és lehetőség szerinti elkerülésében minden lehetséges eszközt felhasználtunk-e már. Skóciában 1968 óta létezik és majdnem változatlan állapotában működik az ún. Children's hearing, a gyermek meghallgatásának intézménye, mely a veszélyeztetett, hátrányos helyzetű, valamint kisebb kihágást elkövető gyermekek ügyeire keres megoldást. Az intézményt két okból nem tárgyalom a diverziós megoldások közt. Egyrészt azért, mert nemcsak bűnelkövető gyermekek ügyeivel foglalkoznak a meghallgatáson, másrészt azért sem, mert a kihágásokat elkövető gyermek vagy fiatalkorú neve bekerül a bűnügyi statisztikába, mely ezáltal az ügyészség számára is hozzáférhetővé válik. A rendszer lényege az, hogy egy laikusokból álló testület megvizsgálja a gyermek ügyét, melyről iskolai, szociális esetleg rendőrségi fórumokról érkező beadványokból szerez tudomást, és dönt az eljárás további menetéről. A testület a beadvány alapján dönthet az eljárás megszüntetéséről, javaslatot tehet a gyermek szociális tanácsadására és pártfogására, valamint az érintetteket meghallgatásra utalhatja, mely meghallgatást egy a helyi közösség tagjaiból kikerülő döntőbíró végzi. A meghallgatáson jelen vannak a szülők, más hozzátartozók, valamint az érintett szakemberek. A gyermek további sorsáról közösen döntenek, amely döntés nagyon ritkán jelenti a hatósági út választását. A rendszer lényege a közös gondolkodás a gyerekekről, segítő szándékkal, és nem büntető céllal.

Szankciórendszerek, javaslatok de lege ferenda

Az igazságszolgáltatás tehermentesítésére és a növekvő bűnözés problémájának kezelésére egyrészt a büntető igazságszolgáltatás rendszerén kívüli (diverzió), másrészt a büntető igazságszolgáltatás rendszerén belüli (alternatív szankciók) megoldások intézményesültek.

A diverziót, a büntető igazságszolgáltatás rendszerén kívüli alternatívaként, az enyhe súlyú bűncselekményt elkövető (elsősorban fiatalkorú) személyek kezelésére vezették be. Igen hamar népszerűvé váltak olyan új elterelési formák is, amelyekben a sértett és az elkövető közötti mediáció, vagy a sértettnek nyújtott jóvátétel vált a büntető útról való elterelés feltételévé. A jóvátétel alatt a bűncselekmény következményeinek a kiegyenlítése értendő a bűnelkövető önkéntes teljesítése révén. Azonban a tartalmi körülírásra több fogalom használatos, így például kiengesztelés, konfliktusrendezés, tettes-áldozat-kiegyezés, elégtételadás. A mediáció intézménye most mára világ legkülönbözőbb részein működik, Ausztráliától Kanadáig, Új-Zélandtól az USA-ig és majdnem minden nyugat-európai államban. A mediáció lényege mindenhol ugyanaz, mindössze a végrehajtásban találunk eltéréseket az egyes országok között. A rendszer abban is hasonlóságot mutat, hogy minden állam sikerekről számol be a jogintézménnyel kapcsolatban: „Németországban pl. a fiatalkorúaknál a tettes-áldozat-kiegyezés alkalmazási gyakorisága nem haladja meg a pár százalékot...A viszonylag kevés alkalmazott esetről elmondható, hogy azok általában igen sikeresek. így például a kölni Waage projektnél az esetek 76,9%-ban, Tübingenben pedig az esetek 80,9%-ában

sikeresen zárták le a programot. „A siker alatt e tekintetben azt kell érteni, hogy a bűnelkövető a jóvátételt teljesítette, és a sértettnek már nincs a bűnelkövetőt megbüntető szándéka.”¹⁸

Speciálisan a fiatalok diverzióját szolgálja az ún. családi konferencia (family conference), melynek a lényege az, hogy a konferencia vezetője a gyermeket összehozza a szüleivel és más rokonokkal, akik alkalmasak arra, hogy a megértsék, a gyermek miért került olyan helyzetbe, hogy cselekményét elkövesse. A konferencián jelen vannak, és annak lebonyolításában és az érdemi döntés meghozatalában aktívan részt is vesznek a bűncselekmény áldozatai, továbbá a helyi közösség egyéb képviselői, hogy közösen dönthessenek arról; hogy a gyermek milyen tevékenységével tudná jóvátenni az általa elkövetetteket. Az intézmény amerikai tapasztalatairól a Család- és Gyermekvédelmi Intézet egy tanulságos konferenciáján részletesen is képet kaphattunk, és várható közeli hazai képzés és remélhetően széles körű alkalmazás is. A hazai büntetőjogban a vádemelés elhalasztása nevezhető diverziós megoldásnak, a tendencia pozitív, de nem elégséges.

A büntető igazságszolgáltatás rendszerén belüli alternatívák keresése során a nyugat-európai országok a börtönök zsúfoltságából eredő problémák megoldására hatékony, szabadságelvonással nem járó szankciókkal kívánták helyettesíteni a börtönbüntetést és csökkenteni az igazságszolgáltatás költségeit. „Az alternatív (közösségi) szankciók a közösségben végrehajtott és különböző szintű szabadságkorlátozással kombinált felügyeletet jelentenek, amelyek a reintegrációhoz szükséges támogatást is nyújtják az elkövetőnek.”¹⁹ Az alternatív szankciók tesznek leginkább eleget a büntetőjog bűnmegelőzési funkciójának. Ha az alternatív szankciók szabadságelvonással nem járó elemét vizsgáljuk, nálunk két alternatív szankció létezik főbüntetésként: a pénzbüntetés és a közérdekű munka.

A pénzügyi jellegű büntetések a fiatalok megbüntetésében nem játszanak komoly szerepet, mivel a fiatalok általában saját keresettel nem rendelkeznek. Bár a gyakorlatban dr. Kiss Rezső (Baranya megyei fk. bíró) tapasztalata szerint az egyik leghatékonyabb, legnagyobb visszatartó erővel bíró büntetés a pénzbüntetés lenne.

A szabadságelvonással nem járó szankciók közül más országok büntetés-kiszabásában is egyre nagyobb figyelmet kap a közérdekű munka vagy az ehhez hasonló jogintézmény. Magyarországon igen ritkán alkalmazzák ezt a büntetési nemet. A jelenlegi megelőző rendelkezések szerint fiatalokkal szemben közérdekű munka nem volt kiszabható. Mivel a Btk. fiataloknak azt tekinti, aki a bűncselekmény elkövetésekor nem töltötte be a 18. életévét, ez a rendelkezés akkor sem engedte meg a közérdekű munka alkalmazását, ha a bírói döntés idején a fiatal már betöltötte a 18. életévét. A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló 1997. évi LXXIII. törvényhez fűzött miniszteri indokolás szerint: „Ez indokolatlanul szűkíti az ilyenkor alkalmazható szankciók körét, ezért a törvény (a Btk. Novella) a 18. életévét betöltött fiataloknál lehetővé teszi a közérdekű munka kiszabását”. Ezzel még nem kapja meg a közérdekű munka a jogos helyét a büntetőjogi szankciók körében. Hazánkban is arra kellene törekedni, mint nyugat-európai országokban, ahol a közösség javára végzett ingyenes munkavégzés a 16. életévét betöltő fiatalok elkövetőivel szemben már alkalmazható szankció; néhol azonban a diverzió feltételeként is működik, mint pl. Hollandiában. Ez a munkavégzés lehetne fogyatékosok otthonában elvégzendő szociális tevékenység, vagy idősök, betegek ápolása, vagy bármilyen hasznos társadalmi hozzájárulás, mely ráébreszti a gyermeket a bűncselekményével okozott kár súlyára.

Hazánkban a fiatalok ügyeiben a mellékbüntetések kiszabása nem vet fel különösebb problémákat, annál több kívánni valót hagy maga után az intézkedések gyakorlati alkalmazása.

¹⁸ Nagy Ferenc: A jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája (Büntetőpolitika, Bűnmegelőzés-Tanulmánygyűjtemény a szociális szakképzés számára -, Bp. 1994. 56. old.)

¹⁹ Kerecsi Klára: Az alternatív büntetések és végrehajtásuk (Kriminológiai Ismeretek-Bűnözés-Bűnözéskontroll, Corvina, Bp. 1996. 373. old.)

Az igazságszolgáltatási gyakorlatban, helyesen, kiemelt helyet kap a megrovás és a próbára bocsátás intézménye. Mindkét szankció alkalmas arra, hogy esélyt adjon a fiatalok elkövetőnek a „tisztalappal” indulásra, így a fiatalok személyiségfejlődése a bűnelkövetés ellenére sem sérül a kemény hatósági beavatkozás következtében. Van azonban ezen intézkedéseknek egy komoly „hátrüjtőjük”, a fiatalok nem érzik a szankció súlyát, így az gyakran nem teljesíti be a hozzá fűzött reményeket, a büntetés nem éri el célját.

Az alkalmazott intézkedések palettája (nem érintve a kényszergyógykezelés, az alkoholizmus kényszergyógyítása és az elkövetés kérdéseit, amelyek nem relevánsak a fiatalok vonatkozásában) mintha a megrovás és próbára bocsátás intézményeire korlátozódna, méltatlanul mellőzve a gyermekvédelem rendszerében működő pártfogó felügyeletet és a javítóintézeti nevelést.

Magyarországon a felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt, a próbára bocsátott, a feltételes szabadságra bocsátott, a javítóintézetből ideiglenesen elbocsátott és az a fiatalok, akivel szemben a vádemelést elhalasztották, pártfogó felügyelet alatt áll, a fiatalok elkövető tehát szinte szükségszerűen kapcsolatba kerül a pártfogó felügyelővel. A pártfogó felügyelet célja, hogy az elkövető ellenőrzésével és irányításával elősegítse annak megakadályozását, hogy ismételt bűncselekményt kövessen el a fiatalok, és segítséget nyújtson a társadalomba való beilleszkedéshez, az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez.

A pártfogó felügyelői munka legfontosabb eszköze a magatartási szabályok betartatása volt, azonban ennek feltételei sem adták már az utóbbi években. Az általános magatartási szabályként létező „munkavégzési kötelezettség” betartatása szinte utópisztikussá vált. A felügyeleti jellegű alternatív szankció az általános magatartási szabályok közül a kapcsolattartást, a szükséges felvilágosítás megadását és a lehetőségekhez mérten a fiatalok törvénytisztelő életmódjának ellenőrzését tudja ellátni. A legutóbbi években a bíróság a különös magatartási szabályok kiszabásának lehetőségével sem él, a pártfogó kezében így egyre kevesebb az eszköz arra, hogy pártfogoltjának életvitelét pozitív irányba befolyásolja, a fiatalnak nem kell ugyanis tartani – pl. alkoholfogyasztása esetén – semmiféle következménytől. (Ez részben helyes is, mert így a pártfogó nem válik rettegett szabályellenőrzővé, aki lebukás esetén a büntetőjogi szankciót szorgalmazza. A felügyelet jobban eleget tud tenni segítő funkciójának.)

A Bv. tvr. értelmében a fiatalok pártfogó felügyeletét a gyámhatóság mellett működő pártfogó látta el. A törvény rendelkezései ellenére a pártfogók a megyei GYIVI-k mellett működtek, tevékenységük többé-kevésbé integrálódott a GYIVI területi munkájába. A gyermekvédelmi törvény a pártfogók helyzetét generálisan átalakítja. Helyüket a megyei gyámhivatal apparátusában jelöli ki, a feladat ellátói köztisztviselők lesznek, külön jogszabályban meghatározott képesítési feltételekkel, ill. köztisztviselők részére előírt vizsgakötelezettséggel. A fiatalok pártfogói részére ez a jogállás fokozottabb védelmet, nagyobb presztízt jelent, de kérdés, hogy feladataik tartalmi vonatkozásait hogyan képesek ellátni, mennyire részei a gyermekvédelmi szakmai hálózatnak.

Reméljük, ez majd változtat azon a helyzeten is, amiről Blaha Magdolna 1997-ben panaszkodott: a pártfogó felügyelő kezében szinte kizárólag a szociálpedagógia és a pszichológia segítőeszközei maradtak meg, a büntetőeljárás során például a pártfogó felügyelő mint egyszerű tanú jelenik meg, nem rendelkezik beleszólással a pártfogolt ügyébe, nincs szükség tanácsára pl. a magatartási szabályok meghatározásánál, a bíró pedig igen ritkán ismeri annyira az elkövető személyiségét, mint pártfogója. Az intézkedés jogos helyét megkapva szervezeti rendszerében, szerves részét képezheti a megelőzést szolgáló, humánus szankciórendszernek.

A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység statisztikai mutatói szerint (lásd a már hivatkozott LÜ. vizsgálat) az utóbbi években tovább folytatódott a javítóintézeti nevelés csökkenő tendenciája. A tételesen megvizsgált ügyekben az ügyészek összesen 124 fiatalokkal szemben tettek indítványt javítóintézeti nevelés elrendelésére, a bírósági határozatok mindössze három fiatalok esetében

tértek el az ügyészi indítványtól.²⁰ Az alacsony alkalmazás kérdésében, úgy érzem, hogy egymásra mutogatás folyik. Az fk. ügyész, elmondása szerint jónak találja az intézményt, de a bíróság ritkán szabja azt ki. Az fk. bíró szintén preferálja az intézményt, de kevés az ez irányban tett ügyészi indítvány. A javítóintézet pedig várja a lakókat”, és még a tudományos sajtóban is reklámozza magát, ha kell. (Pl. Dr. Kiss Mária – Katona Péter: Az intézetből elbocsátott lányok társadalmi beilleszkedésének vizsgálata című tanulmány, vagy Ferenczi György: Korszerűsítési törekvések, a Népjóléti Minisztérium 4.számú Leánynevelő Intézetében című munka.) Véleményem szerint a javítóintézeti nevelés, bár szabadságvesztéssel járó intézkedés, maximálisan eleget tesz feladatának. Fontos szerepet kaphatna a megelőzés rendszerében, a fiatalok ugyanis a javítóintézeti nevelésnél érzi a büntetés súlyát, de a pszichológiai és pedagógiai felügyelet teljes egészében eleget tesz a Pekingi Szabályok 22 pontjában előírt követelményeknek.

A büntetőeljárás és büntetőjogi szankció alanya gyermekkorú elkövető nem lehet. A gyermekkorú elkövetők reszocializációjára speciális krízisotthonok léteznek, ezeknek a fentiekkel összhangban, szintén az emberséges bánásmódra, és a nevelési funkció hegemoniájára kell törekedniük. A megelőzés lehetősége ebben a korban még valós, a feladat így még nagyobb odafigyelést igényel. Sajnos ebben a témában nem áll kellő kutatási tapasztalat a rendelkezésre, a jövőben fontos ennek a területnek a kivizsgálása. A speciális otthonok szakmai programjáról, eredményességéről nincsenek információk, és kérdéses, hogy a több ezer gyermekkorúra, aki szerencsére nem kerül intézetbe, milyen segítő programok, szakemberek várnak.

A fiatalok sértett kezelése

A kriminológia történetében megfigyelhető egy hangsúlyeltolódás. Kezdetben a vizsgálatok fókuszában maga a bűncselekmény állt, később az elkövető; a kriminológia a XX. század vége felé kezdett el figyelni a bűncselekmény áldozatára, és addigra váltak egyre népszerűbbé a viktimológiai kutatások. Érdekes idézni az e munkában élen járó P. Priestly megállapítását: „az áldozatokat illetően a hallgatás, az eltökélt közömbösség és tudatlanság érvényesült évszázadokon át, és most az elkövetők érdekében végzett igen sok munka kiegyenlítésére csak olyan szegényes szakirodalom létezik, amely a pénzbeli jóvátétellel és az áldozatok egy részének bizonyos fajta bűncselekmények létrejöttében való szerepével foglalkozik.”²¹

Az áldozatok segítése ma még gyermekcipőben jár, pedig szükség lenne az odafigyelésre. A gyermekek nem csak különböző bűncselekmények sértettjeivé, de ennek következtében a büntetőeljárás alanyaivá is válnak, elszenvedőivé annak az eljárásnak, amely még a felnőtt korú sértettek érdekeit, jogait sem veszi kellőképpen figyelembe. Nem kell különösebb indoklás ahhoz az állításhoz, hogy a büntető eljárásjog jelenlegi feltételrendszere jelentős mértékben hozzájárul a gyermekkorú sértettek másodlagos viktimizációjának kialakulásához. (A Zala Megyei Bíróság Büntető Kollégiuma más megyék bíróságainak képviselőivel együtt 1995-ben megvitatta a sértett helyzetét a büntetőeljárásban, az elemző vizsgálat kimutatta, hogy a sértett a büntetőeljárásból kiszorult, s az eljárásnak szinte az utolsó szereplőjévé vált. A büntető felelősségre vonás során eljáró hatóságok gyakran nem tartják be az áldozatokra vonatkozó jogi rendelkezéseket. Az új Be. Rendelkezéseinek hatálybalépésével a helyzet e téren is valamelyest javulni fog.) Különösen problematikus az a helyzet, amikor a kiskorú a saját szülőjével kerül szembe az eljárás során. Egy gyermek számára feloldhatatlan konfliktust okoz, és hosszantartó büntudatot teremt, ha saját szülőjére nézve kell terhelő vallomást tennie. E konfliktus csak a személyes segítségnyújtásban járatos személy

²⁰ Összefoglaló Jelentés 1997. 30. old.

²¹ Görgényi Ilona: A bűncselekmények áldozatait segítő szervezetek Európában és szerepük a bűnmegelőzésben (Büntetőpolitika, Bűnmegelőzés -Tanulmánygyűjtemény a szociális szakképzés számára – Bp. 1994. 88.old.)

szakmai támogatásával oldható fel. A kiskorú sértett védelmét az eljárási törvényben szabályozott, „kötelező védelem” biztosíthatná.

A sértett számára sok esetben a büntető-igazságszolgáltatás önmagában véve nem elégséges ahhoz, hogy a bűncselekménnyel okozott kárt és kellemetlenséget jóvátegye, mint ahogy erre az Európa Tanács is rámutatott. Az Európa Tanács szerint az áldozatnak nyújtandó segítség formái nagyon sokfélék lehetnek:

- sürgős segítség az azonnali intézkedést igénylő esetekben
- folyamatos orvosi, pszichológiai, szociális és anyagi segítség az áldozat viktimizációból történő felépüléséig
- tanácsadás a viktimizáció ismétlődésének elkerülésére
- tájékoztatás az áldozat jogairól
- bírósági tárgyalással kapcsolatos segítségnyújtás
- segítség a kárigény érvényesítéséhez.²²

Nagy-Britannia Európa legrégebbi és legnagyobb áldozatszolgálati hálózattal rendelkező országa. Nagy-Britanniában 1982 óta létezik a kártérítésre kötelezésnek önálló formája is. A jóvátételi intézkedés mint önálló szankció alkalmazásának meg vannak a feltételei a sziget-országban, a bíróság azonban gyakran ódzkodik a kiszabásától. A jóvátételi intézkedés mint önálló szankcióforma ugyanis komoly büntetés-elméleti problémát vet fel. A bűnügyi szakemberek jelentős hányada a bűncselekmény elkövetését a jóvátétellel nem tekinti elintézhetőnek, mondván, hogy a joghátrány szükségszerű tartozéka minden bűncselekményre való reagálásnak. Az angol tapasztalatok azt igazolják, hogy a jóvátételi szankció (Compensation Order) önállóvá tételében célszerű betartani a fokozatosság elvét, vagyis első lépésként tanácsos a jóvátételi szankciót egyéb büntetések mellett, azok csökkentésével alkalmazni, csak azt követően önálló szankcióvá tenni.²³

Én mégis a német mintával foglalkoznék, hiszen a magyar áldozatsegítés is a Weisser Ring – nálunk Fehér Gyűrű – rendszerében épült fel. A Weisser Ringnek ma már több mint 230 hivatala van, amelyek első sorban a komoly kihatású bűncselekmények áldozataira koncentrálnak. Az áldozat megsegítésén túl a szervezet másik célja a bűnmegelőzés. Működésük anyagi alapjait a tagok hozzájárulásaiból, adományokból és a bűnelkövetők által befizetett pénzüsszegekből teremtik elő. Magyarországon az áldozatsegítés sajnos még nem mondható fejlettnak, de örömmel számolhatunk be a BRFK által újonnan bevezetett – külön a gyermekkorú áldozatok másodlagos viktimizációjának elkerülése érdekében -, pszichológusok által tervezett és berendezett gyermek-kihallgató szobájáról. A gyermek érdekét szolgálja az is, hogy vallomását csak egyszer kell elmondania, mert ez videóra rögzítve többször is visszajátszható.

Összegzés

Munkám célja tulajdonképpen az volt, hogy hangsúlyozzam, a gyermek- és a fiatalok bűnelkövetése általában pusztán tünet, (amely az esetek nagy részében át sem alakul felnőttkorú bűnözéssé), figyelemfelhívás, és intő jel, hogy baj van, hogy segítség kell! A felnőtt segítsége a gyermeknek egy olyan válságban, amit maga megoldani nem tud, és amelynek kialakulásáért a felelősség istenigazából nem is csak őt terheli. Hadd hivatkozzam itt Volentics Anna általam nagyon értékesnek tartott gondolataira: „a gyermekkor minden mástól eltérő szakasza az ember életének, mely mintegy alanyi jogon biztosítja a tévedés jogát a személyiség fejlődése terén, s ehhez ugyancsak alanyi jogon nem büntetést, hanem elsősorban segítséget kell kapnia.”²⁴

²² Görgényi Ilona: i.e. 79. old.

²³ Vigh-Láng-Miszlayné-Orlai-Vargáné: A bűncselekmények áldozatainak jogi helyzetére és kártalanítására vonatkozó nézetek és javaslatok (Belügyi Szemle 1995/2 36. o.)

²⁴ Volentics Anna: Elképzelések a fiatalok zártintézetű neveltek reszocializációs gondozásának korszerűsítéséről (Büntetőpolitika, bűnmegelőzés – Tanulmánygyűjtemény a szociális szakképzés számára, Bp. 1994. 157. old.)

A helyes elkövetői és sértetti kezelés már nem állhatja útját „a sebeknek”, de lehetőséget ad arra, hogy az elkövető reszocializálódjon, a sértett, amennyire lehet, feldolgozza az elszenvetteket. Nyilvánvaló, hogy a háromlépcsős megelőzési modellből, ha az első tökéletesen működne, nem volna szükség a másik kettőre. Ez természetesen hiú ábránd, és amíg ez így van, muszáj mindent megtenni annak érdekében, hogy legalább a mindig soros, következő megelőzési lépcső gátat szabjon a gyermek végső leszakadásának és elkallódásának. A bajba került gyermekeknek a szülők, a családsegítő központok, a rendőrség, a pedagógusok csak a kellő összhang megteremtésével tudnak a hónuk alá nyúlni, hiszen itt rendszerint olyan bonyolult feladatról van szó, amit csak közösen, együttes erővel lehet kezelni.

Írta: Büki Péter

AMIKOR A KERET SZÍNESEBB A KÉPNÉL - AVAGY MIÉRT ÉRTHETŐ FÉLRE A ROSSZFIÚK CÍMŰ FILM -

DIÓHÉJBAN A FILM CSELEKMÉNYÉRŐL

A Rosszfiúk mai magyar történet. Egy képzeletbeli kisvárosban, Szacsán játszódik, az ottani javítóintézetben. A film egy igen impulzív montázzsal, felütésszerűen kezdődik, amiben megismerkedhetünk a film főszereplőivel.

Spangli (Rajkai Zoltán) és Kecő (Bodó Viktor) a film két „ellentétes” figurája, akik között az ellentétet csak feszíti az intézet új igazgatója (Stohl András) is.

A szereplők bemutatása után az intézeti életbe csöppenünk. A kezdeti laza fegyelmet az új, a katonai középiskolából érkezett igazgató agresszív fellépése teszi helyre. Az igazgató, miután intézeti pozíciója megerősödött, kapcsolatot épít a településsel. A fiúkból verbuvált csapatával elüzi Szacsáról a pénzbeszedő bandákat. A város elismerése nem marad el, megválasztják polgármesternek.

Kecő kívül akar maradni mindenből, az igazgató üzelmeiből is. A megtorlás nem marad el. A végrehajtás Spangli feladata lesz, aki „túl jól” jár el. Ez pedig az ő „beáldozását” eredményezi az igazgató makulátlansága érdekében.

Először a film szakértőjét, Vaskuti Pált, a FŐTASI (Budapest Főváros Önkormányzatának Terápiás, Alapfokú Oktatási, Szakellátási Intézménye) igazgatóját kérdeztem a filmről.

- Hogyan kerültél kapcsolatba a film készítőivel, hogyan történt meg a szakértői felkérés?

- Egy véletlen folytán. A stáb először az aszódi igazgatóval próbált megegyezni, de úgy tudom, a forgatókönyv nagyon nem tetszett neki. Nem akarta a nevét adni egy olyan filmhez, ami ennyire negatív képet fest az egész gyermekvédelemről. Vagyis nem vállalta a szakértői munkát.

Ezután – informális úton – ajánlottak engem Sas Tamásnak.

Megkaptam a forgatókönyvet, elolvastam, és csak ezután kezdtünk el dolgozni. Amiket én mint pszichológus és mint intézményvezető hozzá akartam tenni a forgatókönyvhöz, azok nem valósultak meg a filmben. Számomra maga a történet nevetségesen bárgyú azáltal, hogy az egyik csapat csoportosan szökik a kocsmába, a másik pedig abban az időben az igazgató szobájából hív egy szexvonalat.

A feladatom az volt, hogy minél inkább a valósághoz közelítsem a forgatókönyvet. Tehát az egyes jelenetek hitelességét kellett megnézni, továbbá pszichológusként a karakterek kidolgozása, a helyszín megnézése volt feladatom, valamint magán a forgatáson is jelen kellett lennem.

Amiket a karakterekről írtam, felhasználták, bár nem teljes egészében. Az összes érvem arra, hogy a film elkanyarodott a realitásoktól, megbukott azon, hogy ez egy játékfilm, s nem kell a realitást képviselnie. Viszont mégis olyan az egész film, mintha egy dokumentumfilm lenne játékfilmes epizódokkal. Ugyanakkor pedig el akar valamit mondani a mai magyar létező valóságról. Az én szerepem így hát végül „lecsontozódott” arra, hogy felügyeltem a gyerekeket a forgatáson. A film nem abba az irányba ment, amit én gondoltam volna, de ez nem jelenti azt, hogy ne adnám hozzá a nevemet, hisz én is dolgoztam benne.

Részt vettem az amatőr színészek kiválasztásában, a statisztákat én válogattam. A gyermekotthonokból válogattunk ki negyven gyermeket, akik tizennégy-tizenhat napot vettek részt a forgatáson.

A rendezőnek én írtam le, hogy általában hogyan néz ki a kriminális karakter. Felöltöztettem, testet adtam a szereplőknek, hogy milyenek is legyenek. Ez azonban teljességében nem valósult meg, de elemeiben igen.

Az a része igaz, hogy egy gyermekvédelmi intézmény egyszemélyi felelőse az igazgató, ezért a korlátok is ott vannak, ahova ő teszi. Éppen ezért sok minden előfordulhat, és meghatározza egy-egy intézmény jellegét a vezető. De azért nem fordulhatnak elő ilyen dolgok általában, mert van egy nevelői gárda is az igazgató mögött, és nagyon erős az együttműködés. Arra törekedtem, azt szerettem volna, hogy ez a markáns nevelői gárda megjelenjen a filmben.

- Akkor mennyiben tudtad befolyásolni a forgatókönyvet?

- A forgatókönyvet egyáltalán nem tudtam befolyásolni, a karaktereket tudtam valamennyire.

Miről van szó? Az ilyen típusú intézményekben – büntetés-végrehajtási intézményekben – ez a lazaság nincs meg. De még egy normál gyermekotthonban sem. A forgatókönyvnek piknik- és klubdelután-hangulata lett ettől a lazaságtól. Az az érdekes, hogy amiket megjelenítettek a filmben, például, hogy sósavval kimaratják a zárat, hogy ki tudják nyitni az ajtót, vagy hogy kirak egy nevelő egy gyereket – ez valóban előfordult Aszód fennállásának 25 éves története alatt egyszer, egy nagyon érdekes pedagógiai szituációban. Ezek csak akkor érthetőek, ha az ember látja a másik oldalt: az igen erős fegyelmet és beszabályozottságot. Csakis ebben a dinamikában lehet átlátni a helyzeteket. Ami viszont a mondandót illeti, hogy egyrészt a gyerekek, akik kvázi ártatlanul bekerülnek a drillbe, ott válnak igazán valamivé vagy valakivé – ezt nagyjából jól mutatja be a film, ez számomra elfogadható. A igazgatói karakter pedig nagyjából összeállt egy konzisztens fő karakterré, amivel a rendező ki tudta fejezni, amit akart, hogy az abszolút és felelőtlen hatalomnak kiszolgáltatott emberekkel, csoportokkal vagy néppel bármi megtörténhet.

- A Filmszemlén mind Sas Tamás, mind pedig Popper Péter utalt arra, hogy a diktatúra születéséről szól ez a film. Ezt Te hogy látod?

- Arról akart szólni a film, ez volt több beszélgetésünknek is a tárgya. Én úgy gondolom, hogy ennek át is kell jönnie.

- Ha eltekintünk a film mélyebb lélektani jelentésétől, akkor marad egy felszíni cselekmény. Ez hogyan hathat a hétköznapi néző számára? Vagyis felületesen nézve nem alakul-e ki ellenérzet a nézőben a gyermekotthonban élő gyermekekkel és a velük dolgozó szakemberekkel szemben?

- Azt gondolom, nem, mert ez egy játékfilm. Ez felmerült bennem is, hogy lehet-e így beállítani a gyermekotthonokat..., de ez egy allegória. Egyrészt tehát a rendező egy intézetet használ fel arra, hogy valamit eltudhasson. Másrészt pedig aktualitást ad a nyírbátori ügy, vagyis a filmbeli események valóban megtörténhetnek.

- Mit gondolsz, hatással lesz-e a közvéleményre a film a későbbiek során egy-egy lakásotthon telepítésekor? Eddig is voltak felzúdulások, például Heves megyében, amikor gyereket költöztettek oda. A nyírbátori esemény alátámasztja a film valóság alapját. Nem fogja mindez felerősíteni a gyermekotthon létesítésekkel kapcsolatos ellenérzeteket?

- Nem tudom megítélni. Nem állt szándékában az alkotóknak és nekem sem korbácsolni az esetleges indulatokat. A film készítése közben is igyekeztünk odafigyelni arra, hogyan fog hatni a film.

- A film története körülbelül három-négy hónapot ölel fel. Tapasztalatod szerint ennyi idő alatt előfordul-e egy javítóintézetben ennyi stikli, mint amennyit a filmben bemutattak?

- Egyetlenegy javítóintézetben sem fordulhat elő, de még egy normál gyermekotthonban sem. Ezért kell nyomatékosítani, hogy ez nem egy dokumentumfilm, hanem egy játékfilm, amit kitaláltak. Elvértve előfordulhatnak ilyen esetek, nálunk is le kellett tiltani a telefont, mert voltak szextelefonok, de így sűrítve, mint a filmben, nem fordulhatnak elő. A film nem a magyar gyermekotthonokról akart képet adni.

- Említetted, hogy amatőr, gyermekotthoni srácok is játszottak a filmben.

- A gyerekekre nagyon nagy hatással volt egyrészt maga a forgatás, a forgatásban való részvétel. Az egész országra kiterjedő válogatás volt a gyerekek közül, így került ki még a főbb

szereplők közé is néhány. Az egyik például, aki játszott a filmben, kitalálta, hogy ő is büntető pénzt fog szedni a kisebbektől a gyermekotthonban.

- Hogyan történt a gyermekotthonban élő amatőr szereplők kiválasztása?
- Az én feladatom volt a kiválasztásuk. A mi gyermekotthonunk volt a mag, innen több mint tíz gyerek szerepelt, a többi csak azért nem tőlünk került ki, mert nem volt megfelelő az életkoruk.

A többi szereplő kiválasztása érdekében elmentem néhány gyermekotthonba. Készítettem fényképeket azokról, akik szerettek volna szerepelni. Minden esetben beszereztük a gyámi engedélyeket. A gyerekek nagyon szívesen vettek részt a forgatásban. Azóta is kérdezik, hogy lesz-e valami folytatás.

- Szerinted lesz-e a filmből sikerfilm?
- Van rá esély, hogy sikerfilm legyen, mert érdekes történet. Nagyon sok filmes értéket hordoz.

Mindenféleképpen sikerfilm, de lehetett volna belőle egy nagyon nagy bomba – magából az ötletből... De én méltányolom, hogy borzasztó sok erőfeszítést tettek arra, hogy meg tudjon valamilyen módon valósulni az ötlet, és mindezt nagyon jó szándékkal tették.

A film elkészítéséről, az alkotói szándékról Sas Tamás rendező beszélt. Sas Tamásnak A Rosszfiúkon kívül még két filmje van, a Presszó (1997) és a Kalózok (1998).

- Hogyan került kapcsolatba Czető Bernát Lászlóval, a forgatókönyv írójával?
- Egy film nagyon sokféle módon készülhet el, a forgatókönyv is sokféle módon készül. Ez a film szokatlan módon keletkezett. Az HBO mint egy filmforgalmazó cég meghirdetett egy forgatókönyv-író pályázatot függetlenül mindentől és mindenkitől. Ezen pályázaton győzött ez a könyv. Az HBO úgy gondolta, hogy egy magyar film finanszírozásába beszáll, és ők kerestek meg engem a forgatókönyvvel.

A Filmszemlén február 3-án azzal vezette be filmjét, hogy Jörg Haider pártja kormányra került. Ezzel a film szimpla cselekményét egy más összefüggésbe helyezte. Nem tart attól, hogy a film igen impulzív jelenetei eltakarják a valódi mondandót?

- A kérdés az, hogy mi a valódi mondandó. Nagyon bonyolult probléma, hogy egy filmben milyen módon lehet bizonyos filozófiai, aktuálpolitikai problémákat felvetni, és azokat hogyan lehet a közönséghez eljuttatni. Úgy gondolom, hogy a jelenetek nem elfedik a mondandót, hanem elősegítik azok megértését. Érzékivé teszik azokat az üzeneteket, amik egyébként kimondva jelen vannak a mindennapjainkban, de mégsem tudnak relatívvá válni, mert elméleti problémáknak tűnnek. Egy műalkotás – ha egy filmet annak tekinthetünk – előnyökkel indul egy újságcikkhez képest, hiszen érzéki, tehát nemcsak az intellektusra hat, hanem akár az egész szervezetre.

- Ennek tükrében kiknek szánta ezt a filmet, milyen rétegnek?
- Igazából a moziba járóknak. Ez meglehetősen jól körülhatárolható társadalmi egység, amelynek azonban szociografikusán nagy szórása van. Ezt a filmet a plázákban játszottuk vagy játsszák még most is. Nem tudom, hogy készültek-e tudományos igényű felmérések a pláza-látogatók társadalmi hovatartozásáról, de mindenesetre ha az ember elmegy egy ilyen helyre, elég pontosan „levehető”, hogy kik is járnak oda.

Egy hónappal a bemutató után már látszik, hogy túlbecsültük a toleranciáját ennek a társadalmi csoportnak. Úgy tűnik, egy kicsit „nehezebbre” sikeredett a film, pedig a szándékunk az volt, hogy emészthető legyen, nagyon sokan megnézzék, és valamilyen gondolat eljusson hozzájuk.

Mindenki óvott attól, hogy azt gondoljam, a nézők tódulni fognak majd a moziba – a magyar filmnek ugyanis pillanatnyilag nincs olyan presztízse, hogy egy gondolatokkal megterhelt film befogadhatóvá váljon a mozinézők nagyobb tömegei számára is.

- Miért pont ezt a forgatókönyvet vállalta el mondandója közléséhez?
- Egy nevelőintézeti környezet, egy nevelőintézeti tematika a maga sajátosságai folytán nagyon alkalmas arra, hogy bizonyos mozgásokat, emberi viszonyokat extrapolálni lehessen. Egy zárt, a külvilágtól viszonylag nagyobb izoláltságú közösség sokkal koncentráltabban hordozza azokat a

jeleket, problémákat, mint amiket egy kvázi nyitott társadalom hordoz. Az előbbiben a két ember közti konfliktus a hely sajátosságából eredően sokkal erőteljesebb.

- Úgy tudom, hogy több gyermekvédelmi szakembert is megkerestek, hogy mondjanak véleményt a forgatókönyvről. A kritikák, észrevételek mennyire és milyen irányba befolyásolták a forgatókönyvet?

- A velük való konzultáció alapvetően kihatott a forgatókönyvre, de elsősorban a forgatásra. A forgatókönyvben szereplő néhány történet, történettöredék az ő elmesélésük alapján került a filmbe.

- Mondana erre néhány példát?

- Az általam egyik legérdekesebbnek, legfontosabbnak tartott jelenet – bár nem az egész üzenetre vonatkozik, hanem a belső életet jeleníti meg – amelyben a tanár összeverekszik Spanglival, majd kirakja az intézet kapuja elé, és a srác visszamászik. Ez egy ösztönös pedagógiai megérzés volt. Az utcára kirakott srác hihetetlen módon, egyik percről a másikra „megszelídült”, kezelhetővé vált. Ezen kívül még sok megtörtént eset szűrődött be a beszélgetések folyamán a forgatókönyvbe.

- Kinek az ötlete volt, hogy a profi színészek mellett gyermekotthoni srácok is szerepeljenek?

- Ez alapkonceptióm volt. A teljes bagázst intézetis srácokkal szerettem volna eljátszatni.

- Miért nem sikerült ezt megvalósítani?

- Nem találtam annyi alkalmas srácot. Megnéztem rengeteg intézetis gyereket, sokukkal próbafelvételt készítettünk, de hát a színészet is egy szakma... Vannak ösztönös zsenik- egy-kettő -, mint ahogy egyet meg is találtunk, a Bánszky Lacit, ő Lukit játssza. Laci intézetben nőtt fel, tehát ideális ilyen szempontból, többet azonban nem találtunk. Ezért kellett a fő szerepeket profikra vagy félprofikra osztani.

- Hogyan tudtak együttműködni a stáb tagjai a srácokkal?

- Nem volt semmiféle gond, jól lehetett velük együtt dolgozni. Ugyanazok a csoportdinamikai folyamatok játszódtak le, mint minden stábben, függetlenül attól, hogy intézetis gyerekek voltak. Mindenki meg akarta keresni a helyét, és mindenki meg is találta a helyét. A helyekért természetesen megvolt a harc. Engem – mint minden forgatáson – megpróbáltak legyőzni, így nekem is meg kellett küzdenem a helyemért.

- Az amatőr színészek hogyan tudtak megbirkózni azzal, hogy javító-nevelő intézeti növendékeket kellett alakítaniuk?

- Szerintem nem volt gondjuk vele, bár erről inkább ők tudnának beszélni. Nagyon sokat segítettek a srácok a magukkal hozott életszerű gesztusokkal, reflexekkel, amiket ők már megéltek, amik között éltek vagy élnek. Úgy gondolom, az egyik erőssége a filmnek a nevelőintézeti milió és a viszonyok hitelessége.

Erre vonatkozóan egyébként sok pozitív visszajelzést is kaptam. Több nevelőtanár megkeresett, amire egyáltalán nem is számítottam. Volt közöttük aszódi tanár, voltak pestiek. Megnyugtató volt a számomra, hogy egyöntetűen azt mondták, a film belső élet-ábrázolása nagyon hiteles, életszerű.

- A gyermekotthoni srácok esetében volt-e szükség a forgatás előtt valamilyen speciális felkészítésre?

- Mint minden film, ez is igényelt speciális felkészülést, függetlenül attól, hogy amatőrök vagy színészek játszottak benne. A lényeg mindig az, hogy közös nevezőre hozzuk a társaságot. Mindenki el kell hitetni, hogy fontos ez az ügy. Ebből a szempontból tulajdonképpen nem volt különbség. Hosszú heteken keresztül próbálgattunk, nagyon sok helyzetgyakorlatot, dramatizált játékot játszottunk. Bementünk az intézetbe, begyakoroltuk a verekedéseket, a különféle szituációkat. Semmi antiszociális mozzanat nem volt ebben, mindenki együttműködött, korrekt és baráti volt a viszony.

- A filmbeli intézmény élete, fegyelme, rendtartása teljes mértékben eltér a gyermekotthoni és a javító-nevelő intézeti élettől és rendtartástól. Okozott-e ez diszsonanciát a gyermekotthonban élő szereplők számára, az ő életükben?

- Nem. Hiszen ez nem dokumentumértékű film a valódi körülmények és viszonyok hű tükrözése tekintetében. Illetve a viszonyokat hüen mutatja be, de a körülményeket nem. Mert egy nevelőotthonban nem bűnelkövetők vannak, hanem állami gondozottak. Egy aszódi-típusú, gyakorlatilag büntetés-végrehajtási intézet pedig annyira zárt, hogy amiatt nem lett volna alkalmas a film számára. Tehát egy vegyes állapotot próbáltunk létrehozni, egy Aszód és egy gyermekotthon keverékét. Ha Aszódon játszódnak, akkor nem tudunk kimenni; hogyha pedig egy gyermekotthonban játszódnak, akkor a belső viszonyok sokkal szelídebbek. Ez számomra tudott és vállalt dolog, amit megbeszéltem a szakértőkkel.

Most elsősorban a gyermekotthoni és a nevelésügyi problémákról beszélünk, de ez a film nem erről szól. Ürügyül szolgál a nevelőintézeti történet arra, hogy elhangozzanak azok a dolgok, amik elhangoznak a filmben.

- Egy felületes nézőben, aki csupán a szimpla cselekményre összpontosít, kialakulhat a gyermekotthonok lakói és az ott dolgozó szakemberek irányában egy előítélet. Az elmúlt években volt is rá példa, hogy egy-egy falu, zártabb település nem „engedte”, hogy odatelepítsenek egy kisebb méretű gyermekotthont. Attól tartok, hogy a film szimpla cselekménye felerősítheti ezt a tendenciát.

- Nyilvánvaló, hogy egy filmnek minden téren felelőssége van. Arra azonban nem vállalkozhat, hogy mindenre megoldást nyújtson. Hogy milyen egy nevelőintézetnek a topográfiai elfogadottsága, sokrétű probléma. Ezekkel a problémákkal nem tudunk foglalkozni a filmben. Úgy gondoltam és gondolom még ma is, hogy az az üzenet, ami ezt a filmet létrehozta, sokkal egyetemesebb annál, sem hogy esetleges előítéletek erősítése miatt ne valósuljon, valósulhasson meg. Ha létezik ez a probléma – márpedig tudom, hogy létezik -, akkor más fórumokon kell megoldani. Úgy gondolom, hogy ez egy pozitív kicsengésű film, mert a gyerekek áldozatai valaminek, nem pedig elkövetői. Ilyen értelemben a film felmenti őket, és ezen a módon pozitív üzenete van gyermekvédelmi szempontból is.

- A gyerekeket felmenti, de az igazgató eléggé negatív szereplő marad...

- Egy személyiséget nem határoz meg az éppen adott munkaköre. A filmbeli igazgató egy katonai intézetből került oda.

Azonnal kiderül róla, hogy neki nem az a fontos, hogy a gyerekeket nevelje, csupán eszközül használja őket. Nem egyetemesíthető ez a fajta attitűd, hiszen ez egy speciális, a saját környezetén túlmutató problémát hordoz. Nem hiszem, hogy veszélyeztetné az intézeti pedagógusok renoméját. Elképesztően nehéz ez a teljes személyiséget igénybe vevő munka.

Fantasztikus és lenyűgöző emberek vannak ezekkel a srácokkal együtt. Elképesztő, hogy bemennek és huszonnégyórának, egész nap ott vannak, ez az életük és családjuk, életmódjuk.

Nagyon szerencsésnek tartom az intézetekben azt a csoportos és lakóközösségi struktúrát, amelyben a nevelő elősegíti a személyiségfejlődést azáltal, hogy személyében a felettes én jelenik meg, aki a kisiklott életeteket megpróbálja helyrerakni.

- Miért pont a nevelőintézet volt az „ürügy” a mondandóra?

- Az a forgatókönyv, amit megkaptam, egy nevelőintézetben játszódnak és nagyjából elmondta ezt a történetet. Mi – a megbízás értelmében – ezt a történetet átformáltuk a saját képünkre. Az eredeti forgatókönyvnek, ami az HBO pályázatára készült, nem ez volt az üzenete, hanem egészen más, de arról nem szeretnék beszélni.

- A visszajelzések alapján az Ön üzenete eljutott a nézőkhöz?

- Azt hiszem, igen. Ezeket a visszajelzéseket közönségtalálkozókon kapom. Az utóbbi időben igen sok helyen voltam, és nagyon sok emberrel beszéltem a filmről. Mindenki, aki képes rá, veszi és fogja a Rosszfiúk üzenetét. Csak aránykérdések merülnek fel, hogy ki mit tart fontosabbnak.

- Egy interjúban azt mondta, szeretné, ha a gyermekotthonok lakói is láthatnák ezt a filmet. Miért fontos ez?

- Leegyszerűsítve: a filmnek az egyik lényegi vonatkozása, egyik legfontosabb gondolata, hogy miként válhat eszközzé egy ember a másik ember kezében. Ennek a veszélyeire szeretné a film

felhívni a figyelmet. Több intézetben szervezzük már a vetítést, mert ez a veszély a nevelőintézet saját körein belül is fennáll(hat). Az igazán fontos azonban az, hogy azok a srácok, akik a nevelőintézetből kikerülnek, minden alkalommal nagyfokú érzelmi függőségbe kerülnek, illetve vannak. A család nélküli lét, a szeretetnek egy másféle értelmezése és megélése jellemzi őket. Ezek a srácok nagy veszélynek vannak kitéve, amikor elhagyják az intézeteket, hiszen körülményeik folytán érzelmileg nagyon könnyen befolyásolhatóak, nagyon könnyen kötődnek, és így nagyon könnyen kihasználhatóakká válnak.

- A gyermekotthonban élő gyermekekkel szeretné jobban megismertetni a filmet, vagy pedig a javító-nevelő intézetekkel?

- Kriminálisztikai szempontból nyilván nagyon nagy különbség van köztük, de egyéb szempontból nincs olyan nagy különbség. A kiszolgáltatottságuk, az érzelmi függőségük, az érzelmi magukra hagyatottságuk igazából nem különbözik, szerintem. Ilyen szempontból tehát nem választanám szét a gyerekeket.

Ami probléma, az az, hogy ma egy mozijegy Budapesten 600-700 forintba kerül. Ha egyetlen mozi elviszi a zsebpénznek a jelentős részét, akkor a srácok biztosan meggondolják, hogy egy magyar filmet nézzenek meg, ami fájhat, mert róluk szól, és fájhat a ráismerés, a felismerés, vagy egy Amerikai pítét, ami kiszakít és feledtet és szórakoztat.

- Ha jól értelmezem, a gyermekotthoni srácoknak kvázi terápia célzatot szán filmjével...

- Talán vannak ilyen vonatkozásai is a filmnek, de én nem vagyok pedagógus, így nem tudom felmérni ezt pedagógiai szempontból. Nem akarok belekontárkodni olyan dolgokba, amikhez nem értek. De ha úgy ítéli meg egy nevelőintézeti igazgató, hogy pedagógiai szempontból hasznos lehet a film közös megtekintése, akkor ahhoz minden tőlem telhető támogatást megadok. De semmiféleképpen sem akarok kezdeményezőként részt venni ebben. Annak rossz hagyományai és felhangjai vannak,

Nemrég találkoztam az ORFK ifjúságvédelmi rendőr-alezredesével, aki beszélt Szarka Attilával, az aszódi intézet igazgatójával, hogy szervezzünk egy vetítést.

- Egy korábbi interjújában azt nyilatkozta, hogy sikerfilmet szeretne. Egy hónappal a bemutató után, hogyan látja ezt? Lesz-e belőle sikerfilm?

- Nem. Ezzel szembe kell nézni, és meg kell találni az okait. Úgy látom, ennek az oka elég sokrétű. Először is, mi a sikerfilm? Ezt a filmet lassan ötvenezren látták, ami a magyar film viszonylatában messze és sokszorosán meghaladja a magyar film nézettségének az átlagát. Eltekintve attól az öt filmtől, ami az elmúlt években készült, amelyek tulajdonképpen egy nagyon szimplifikált kabaré műfaját vagy komédia műfaját megcélzó filmek, ugyanakkor semmiféle üzenetük és semmiféle tartalmi viszonyuk nincsen a világhoz. Ez nem kritikai megjegyzés, hanem esztétikai megközelítés. Ezek a filmek érik el a százezer feletti nézőszámot, és maximálisan két-háromszázezerig jutnak. Ami ezen felül van, az machináció, a magyar történelem mélytörténeteivel foglalkozó egy-két filmnek a meglehetősen manipulált nézőszámával nem is nagyon foglalkoznék.

Az olyan filmek, amelyeknek vannak tartalmi vonatkozásaik, maximum tizenöt ezres nézőszámot érnek el. Ehhez képest ennek a filmnek a nézettsége a megszokottat már most sokszorosán meghaladta. Ilyen szempontból tehát siker számomra. Annak az elemzése, hogy miért nem éri el az általam remélt nézőszámot, még hátra van. Nagyon sokan foglalkozunk ezzel, és vannak ötleteink.

- Első ránézésre mi lehet az oka?

- A kritikusok és filmelemzők hozzáállásából az derül ki, hogy akik az Art-film elkötelezettjei, azok túlságosan populárisnak találják, a populáris filmek elkötelezettjeinek pedig túlságosan mély. Ilyen értelemben „a kettő közé mentünk”, de ez volt a tulajdonképpeni szándékunk is. Így a kritika visszhangja egyáltalán nem ért megelégedésszerűen.

A nézők hozzáállása bonyolultabb kérdés. Az a gyanúm, hogy akikre én számítottam, azoknak problémát jelent megvenni a jegyet. A Kartell-rajongók például – elmentem sok koncertre,

megnéztem, hogy kik járnak oda -szerintem három dolog közül választhatnak egy napon. Megveszik a lemezt vagy a kazettát, elmennek megnézni a filmet vagy elmennek megnézni egy amerikai filmet. Ha e három közül választhatnak, akkor valószínűleg a kazettát veszik meg. Így nem marad pénzük, hogy a kétezer-ötszáz forintos kazetta után elmenjenek nyolcszáz forintért moziba.

A plázák népe rendszeres látogatója a moziknak. Ők elég pontosan leírhatóak, külsődleges jegyek alapján azonos image-dzsel rendelkeznek. Az ő szemükben a magyar filmnek nincsen semmiféle presztízse. Számukra megnézni egy magyar filmet inkább ciki, a saját belső kommunikációjukban egy negatív dolog. Ezeknél az embereknél mindig preferenciát élvez az amerikai film.

Az a közönség pedig, akik a Presszó című filmemet talán kultuszfilmmé tették bizonyos körökben, nem hajlandóak elfogadni azt a nyitást a populárisabb műfaj felé, amit a Gangxta Zolee szerepeltetése jelent és az akció-dúsabb jelenetek alkalmazása.

- Ezek szerint a korábbi nézőtáborából veszített.

- Ez nagyon nehéz kérdés. A Presszó nézői nem nagyon nézik meg ezt a filmet, annak ellenére, hogy a nevemnek bizonyos húzóereje van ebben társaságban. A Kalózkodó nézői tipikusan a plázalakók, akik azért nézték meg azt a filmet, mert a Geszti szerepel benne, és ennek van egy, az ő világképükbe teljes mértékben beleférő image-e.

Az az ötvenezer ember, aki a Rosszfiúkat eddig megnézte, és az a még ötvenezer ember, aki a szakértők szerint várhatóan még megnézi, azt mutatja, hogy ez a film „köztes”, se ez, se az, se ilyen, se olyan.

- Mi az amerikai film bája a magyarral szemben?

- Nagyon egyszerű. Az amerikai filmbe ölt évtizedes promóció. Az amerikai filmbe és az amerikai létformába sok milliárd dollárt ölték bele az elmúlt évtizedekben. Egy amerikai film promóciója a költségvetésének az ötven százaléka körül van. Egy amerikai film reklámozásába annyit ölnek, mint amennyi az összesen költhető gyártási pénz a magyar filmre évekre előre. A Titanic promóciója körülbelül száz millió dollárba került, ebből Magyarországon tíz éven keresztül készül film. Tehát gigászi pénzekről van szó. Mi ezen a pályán – a promóció tekintetében – nem tudjuk felvenni a versenyt az amerikaiakkal. Ezt Magyarországon egyedül a törvényi szabályozás tudná kiküszöbölni, aminek megalkotása folyamatban van.

- Mindent egybevetve milyen hosszú életűnek látja a filmet? Meddig lesz aktuális?

- Reménykedem. Minden filmnek van egy aktív élete, ez a bemutatótól számított fél év. Ezt követően derül ki, hogy elmerül-e a süllyesztőben vagy esetleg fennmarad. Ha fennmarad, attól kezdve hivatkozási alappá válhat.

A filmnek vannak szomorú aktualitásai. A nyírbátori gyermekgyilkosság a bemutató napján történt, február 3-án. Egyszer csak nagyon sokan megrázták magukat és megkerestek, például olyanok, akik azt mondták, hogy az egész történet kitaláció, ilyen nincsen. Nincs olyan, hogy egymást meggyilkolják a gyerekek. Nem szeretnék ilyen aktualításokat, de az élet ebből a szempontból sajnos „reagált” a filmre.

„ÉRTELMEZŐ RENDELKEZÉS”, AVAGY AHOGYAN POPPER PÉTER LÁTJA A FILMET

- A filmben egy gyermekotthon és egy javító-nevelő intézet hibridje látható. Ez megzavarhatja azokat a nézőket, akiknek nincsenek ismeretei a gyermekvédelemről. Hiába mondják a film alkotói, hogy nem dokumentum jellegű film, mégis annak látszik, azáltal, hogy több jelenetében megtörtént esetet dolgoz fel – amint ezt Vaskuti Pál és Sas Tamás is említette. Ez a kvázi dokumentumjelleg eltakarja a valódi mondandót. Ugyanakkor hamis képet fest a gyermekvédelemről. Mindez - megítélésem szerint – növelheti a már létező előítéleteket a gyermekotthonos srácokkal szemben. Professzor úr ezt hogyan látja?

- Mivel a Filmszemlén én voltam a film opponense, ezért először is tisztázni szeretném, hogy miről is szól ez a film. A Filmszemlén is ez volt számomra a legfontosabb. Már akkor megjósoltam Sas Tamásnak, hogy ez lesz a legfélreértettebb film Magyarországon. A filmet nagyjából és egészében fontos és jó filmnek tartom, a sok hibájával együtt – természetesen. Meglepett tehát a filmet érő rossz kritikák sora, illetve a film körüli csend. Ezt annak tulajdonítom, hogy valaki vagy nem értette meg a filmet, vagy nagyon is értette.

Ennek a filmnek igazán nincs köze sem a javítóintézetekhez, sem az antiszociális vagy aszociális gyerekekhez. Egy egyszerű példával élve: ha én egy szerelmi történetet készítek a dzsungelben vagy a sivatagban, ettől még nem mondható az, hogy én azt sivatagról vagy a dzsungelről készítettem, hiszen a sivatag és a dzsungel csak a környezet szerepét tölti be.

A Rosszfiúk a diktatúráról szól. A film egy par excellence politikai film, ami bemutatja, hogyan „készül” a diktatúra. Ehhez használja fel háttérül és eszközül a javítóintézetet. Elmondja, hogy van egy pillanat, amikor a közösség – teljesen mindegy, hogy ez egy nemzetközösség, népcsoport vagy egy intézet közössége – holtpontra kerül. Holtpont alakul ki, mert az igazgató és a vezetés nem tudja az intézetet megfelelően kézben tartani, a gyerekek pedig nem respektálják ezt a vezetést. Ez a holtpont hasonlít ahhoz a politikai holtponthoz, amikor a hatalmon lévők már nem tudnak kormányozni, az emberek pedig már nem akarnak ez alatt a hatalom alatt élni. Ekkor jön az új hatalom, ami nagy keménysége miatt kezdetben nagyon imponáló. Még a néző is fellelegezhet az új igazgatót látva, hogy végre valaki rendet csinál. A rend teljes felborulása után hatalmas éhség alakul ki az emberekben a rend, a rendcsinálás után. A nagy rendteremtőkből -a történelem folyamán – diktátorok nőttek ki. A jövődiktátor – ez a második lépés – nagyon sokat ad az embereknek. A filmben is így van ez, a gyerekek és a település is sokat kap az új igazgatótól: fegyelmet, célt, értelmet, tevékenységet, kommandós ruhát, megszabadulást a helyi kiskirályoktól – mint ahogy Németország is sokat kapott Hitlertől: megszűnt a munkanélküliség, virágozni kezdett az ipar, utak épültek...

A film a továbbiakban a diktatúra fokozatos felépülését mutatja. A leendő diktátor egyrészt nagyon kemény, másrészt sokat ad, ezt követően lépésről lépésre megy előre, először megbízott igazgató, aztán kinevezett igazgató, később már a sportkör elnöke is, végül polgármester. Szép lassan a kezébe kaparintja a hatalmat, miközben mindig mindenki nagyon sokat kap tőle. Ebben a folyamatban rengeteg agressziót is felhasznál, ha szembenállással találkozik. Végül ott áll ez a morálisan züllött ember – züllöttebb, mint az intézet gyerekeinek összessége – kezében a város feletti hatalommal. Közben fokozatosan szorítja ki azokat az embereket, akik nem hajlandóak az ő szolgálatára beállni. Így Kecőt is – az egyetlen gyereket, aki nem kriminális, s emiatt „nem közénk való”. A kiiktatása „túl jól” sikerült.

A likvidálások utáni pánikjában – politikai jelentősége és értelme van ennek a cselekedetnek is – bűnbakot keres. És „beáldozza” Spanglit, aki az ő alvezére, jobbkeze volt. Mindez megtörtént Hitler és Sztálin esetében is. Ezt csak azért említettem meg, hogy bizonyítsam, a film nem légből kapott.

Ma Magyarországon ilyen filmet készíteni kétélű dolog. Ugyanis a mai magyar társadalmi helyzetet nagyon sokféleképpen lehet értékelni abból a szempontból is, hogy mi a demokrácia kiszélesedésének irányába, vagy egy erős központi hatalom irányába fejlődünk.

A Filmszemle előtt már ismertem ezt a filmet, és ahol lehetett, levetítettem. Mindig megkérdeztem a résztvevőktől, hogy miről szól ez a film, ami nagyon nehéz kérdésnek bizonyult. Az egyik néző azt mondta, hogy a Rosszfiúk két nevelési módszert mutat be, a laissez faire, laissez passer és az autoriter nevelést azzal a konklúzióval, hogy egyik sem jó, egyik sem eredményes. Egy másik néző azt emelte ki, hogy ez egy dokumentumfilm a magyar gyermekvédelem helyzetéről, a harmadik pedig úgy látta, hogy ez egy vétó és tiltakozás a gyermekvédelem mai működése ellen. A film nem erről szól.

A rendező felel azért, hogy egy olyan környezetben vezeti fel a témáját, ami ennyire félreérthető. Felel érte, mert a gyermekotthonok, javítóintézetek világába az embereknek általában nincsen

belátásuk. Ezért megy szenzációszámra, hogy a néző beláthat egy ilyen intézetbe, hogy mi történik ott, mert amit lát, az valóban megtörténhet, ha nem is olyan töménységben, mint a film első perceiben. A rendező túl akar jutni az intézeti problémán, azt a folyamatot akarja bemutatni, ahogy az igazgató egyeduralma kialakul. Az intézeti élet tömény ábrázolásától azonban „izgatottá” válik a néző, eltereli a figyelmét a mondandóról.

Még egy dolgot nagyon jói bemutat ez a film. Nevezetesen, hogy milyen nagy szerepe van a diktatúra létrejöttében a médiának. Emellett érzékelteti a feltörekvő diktátor gátlástalanságát is, hogy hatalmi céljai érdekében mindent felhasznál, szexet, homoerotikus csábítást, mindent, ami csak a rendelkezésére áll.

Nagyon sajnálom, hogy nem szóltam Sas Tamásnak idejében, hogy ez nagyon jó film, csak túl éles színekkel van meg- festve az intézet, s így elvonja a néző figyelmét. Valóban azt hihetik a nézők – különösen az elején -, hogy ez a film az intézeti gyerekekről szól, a velük való munka reménytelen vagy reménytelen módjáról.

Érdekes, hogy éppen a technikailag jól megoldott, éles és kontrasztos részeket kellett volna a film mondanivalójának érdekében halványítani. Akkor nem fordulhatna elő, hogy ezzel a filmmel kapcsolatban elsősorban pedagógiai, családi lap érdeklődik, holott Szabó István A napfény íze című filmjében sokkal több családpszichológiai és családszociológiai probléma jelenik meg, mint a Rosszfiúknak.

Mindent egybevetve én szeretem ezt a filmet annak minden hibájával együtt.

- Tehát az adhat okot a félreértésre – az Ön példájával élve -, hogy egy sivatagban játszódó szerelemi film esetében minden egészséges embernek van valami saját élménye a szerelemről és van valami tudása sivatagról. A Rosszfiúk kerettörténete azonban olyan, amire nincsen rálátása egy átlagos mozinézőnek.

- Pontosan. Éppen ezért leköti a nevelőintézet bemutatása a nézők figyelmét. Először mutatja be a film az intézetet, csak azt követően kezd kibontakozni a sztori, de mire eddig eljutunk, az intézet „elrabolja” a nézőt.

Enyedi Ildikó Simon mágus című filmje úgy kezdődik, mintha egy krimi lenne, holott nem az, de Enyedi Ildikó idejében elhagyja a krimivonalat, és ráirányít arra, hogy ez csak „ürügy”, hogy elvigye a mágust Párizsba. A Rosszfiúknak nem tud elhalványulni az intézet, mert az a színtér. A környezet egyben a szereplőgárdát is adja.

A film beleesik a saját csapdájába. A környezet nagyon jól megválasztott, mert valószínűleg egy fegyelmi szempontból kemény, emberileg és morálisan problematikus környezetben nő fel a diktatúra is. Ez jó, de egyben ez a hátulütője is, ezért értik félre annyian a filmet, és pedagógiai, pszichológiai vagy módszertani filmnek tekintik.

- Sas Tamás egyik interjújában azt említette, hogy szeretné, ha a filmjét a gyermekotthonos srácok minél nagyobb számban láthatnák. Szerencsésnek tartja a Professzor úr, hogy ezt a filmet a gyermekotthonos srácoknak levetítsék?

- Sohasem pusztán a film hat, figyelembe kell venni azt is, hogy ki nézi. Nem hiszek abban, hogy a sok agressziót vagy szexuálszadizmust bemutató filmekből valaki agresszívvá, szexuálszadistává vagy bűnözővé válik. Ha egy rendes ember beülne a moziba, majd mint bűnöző távozna, akkor feleslegesen lennének a börtönök, mert a bűnözőknek is elegendő lenne csupán a rendes emberekről szóló filmeket levetíteni, és ők is rendes emberekké válnának. Ez nem így működik.

Más példával élve, gyakori kérdés, hogy szabad-e a Piroska és a farkast mesélni, nem fog-e a gyermek szorongani? Ez nem a mesétől, hanem a gyerektől függ. Egy szorongó gyerek még jobban szorongani fog tőle, de egy pszichésen kiegyensúlyozott gyermek nagyokat fog nevetni rajta.

A Rosszfiúknak igen sok az erőszak, az agresszivitás. Egy agresszív nézőközönség biztos, hogy ettől „biztatást” kap, ugyanis a filmben az erőszak elleni tiltakozás sokszoros áttételen keresztül valósul meg a nyílt erőszakhoz képest.

Mindezeket figyelembe véve, én vetíteném az intézetekben a filmet, de fel is dolgoznám a gyerekekkel, hiszen a filmnél (is) segíteni kell a gyereket a differenciált látásmódra. Magyarországon ugyanis nincsen közönség nevelés.

Írta: Szarka Attila

GONDOLATOK A FERENCZI GYÖRGY NEVELŐINTÉZETI TUDOMÁNYOS NAPOK VI. ASZÓDI RENDEZVÉNYÉRŐL

Hatodik alkalommal rendezték meg a gyermek- és ifjúságvédelem egyik legnehezebb területén dolgozó szakemberek tanácskozását, a Nevelőintézeti Tudományos Napokat az aszódi javítóintézetben, ahol legutóbb 5 évvel ezelőtt találkozhattak a szakma képviselői. Az idei program sajátos, kettős tartalmú téma-megközelítést tűzött ki céljaul: az elkövetővé és az áldozattá válás elkerülésének lehetőségeit.

A bűnözéstől való félelem csak akkor mérsékelhető, ha a lakosság mértékadó köreivel sikerül megértetni e jelenség bonyolult és társadalmunkat teljes egészében átható összefüggéseit, és megvilágítani azokat a stratégiai jelentőségű, szakmailag is megalapozott megoldási módokat, amelyek elviselhetővé teszik a növekvő bűnözéssel való együttélést.

Napjainkban, az értékzavar – illetve egyesek szerint az értéknélküliség – időszakában szinte naponta kerülnek fiataljaink olyan helyzetbe, amikor kellő védettség hiányában sodródnak a veszélyeztetettség és a kriminalitás felé. Kriminalizálódásuk pedig, fiatalságukból, meg gondolatlanságukból és befolyásolhatóságukból adódóan, együtt jár azzal a következménnyel, hogy egy személyben válnak bűnelkövetővé és áldozattá.

Szociológiai és szociálpszichológiai kutatásokból kiderül egy sajnálatosan jellemző állapot, miszerint nem kellően vigyázunk egymásra, de különösen nem gyermekeinkre, fiataljainkra. Többször átértékelődött a család szerepe, a családi funkciók változnak, a gyerekek és fiatalok alapvető igénye ugyanakkor nem változik soha: biztonságra, szeretetre van szükségük, és szeretnének eligazodni az őket körülvevő világban. Erre nem mindenkinek van esélye, de mindenkinek szüksége van rá. Ennek hiánya elbizonytalanít és veszélyeztet.

Javítóintézeteinkben szinte kivétel nélkül olyan bizonytalan és veszélyben lévő fiatalok vannak, akik megtartó és biztonságot nyújtó családi háttér nélkül nevelkedtek, és nincs olyan iskolai, közösségi erő sem, amely támogatná őket. Nekik- a javítóintézeti fiataloknak – ezzel a ténnyel kell szembenézniük akkor is, amikor elhagyják az intézetek adta viszonylagos biztonságot.

Az elmúlt években nemcsak büntetőjogi, hanem – bármennyire különösnek mondható – szociális reformok is történtek javítóintézeteinkben. Ez a kettősség jól megfér egymással, hiszen a szakmai háttér jól szervezett, a jogszabályi keretek pedig kellően megalapozottan biztosítják mindkét feladat elláthatóságát. Ezért elmondható, hogy a javítóintézet olyan jogintézményünké vált, ahol az előzetes letartóztatás, a jogerős ítéletek differenciált végrehajtása és a jelentkezők utógondozása is megvalósítható.

Közelmúltunk büntetőjogi reformjai és a javítóintézetek működését szabályozó rendeletek harmonizálása megfelelő szakmai egységet alkotva új lehetőségeket biztosítanak ahhoz, hogy például a vádelhalasztással élve segítsük a fiatal kriminalizálódásának fékezését. A mediációs eljárás bevezetésével pedig segítséget adhatunk a bűnelkövetővé vált fiatalnak, valamint családjának és természetesen a fiatal környezetének abban, hogy a társadalmilag elfogadott normák betartásának szükségességére felhívhassuk a figyelmet, és így serkentsük azt, hogy ezek a normák a fiatalokban kialakulhassanak, megerősödhetnek.

A javítóintézetek szakmai fejlesztésének eredményeként kiegészült az intézményrendszer a debreceni javítóintézettel, amely a legújabb és a legmodernebb technikával ellátott intézmény. A budapesti intézetek: a Szőlő utcai fiú- és a rákospalotai leánynevelő hazánkban és Európában is közismerten magas színvonalon végzik pedagógiai munkájukat.

A legrégebbi intézet, ahol most országos konferenciát tartottak, az aszódi javítóintézet, 1884 óta biztosítja a beutaltak szakszerű ellátását és társadalmi visszailleszkedésük segítését. Aszód – mint a hazai javítóintézetet megjelenítő fogalom – jól példázza a magyarországi pedagógiai, pszichológiai, gyógypedagógiai, kriminológiai viszonyulást és gyakorlatot, valamint a jellemző bánásmódot a fiatalok bünelkövetőkkel kapcsolatban.

A kétnapos tanácskozás feladata az volt, hogy elemzően és részletesen közelítse meg a kitűzött fő témát: az elkövetővé és az áldozattá válás elkerülésének lehetőségeit.

Egy konferencia és az azon résztvevők hangulatát is alapvetően határozza meg a témákon, és előadók felkészültségén kívül a környezet, a terem hangulata, ahol a tanácskozást megrendezik. A két munkanapon Ladócsi László festőművész festményei díszítették a javítóintézet nagytermét. Képei részben lenyűgözték a mintegy 200 főnyi hallgatóságot, részben pedig valódi alkotó gondolkodásra alkalmas környezetet teremtettek.

A zárszót – pohárköszöntőt – polgármesterünk tartotta. Gondolatai példaértékűek voltak a jelenlévő bírák, ügyészek, művészek, pedagógusok és más szakemberek számára, akik részt vettek a Nevelőintézeti Tudományos Napok VI. rendezvényén.

Köszönet a rendezőknek – a Ferenczi György Alapítványnak, a Szociális és Családügyi Minisztérium szakmai főosztályának, az aszódi intézet nevelőközösségének-, hogy ezzel a konferenciával is tovább erősítették a gyermekvédelmi szakemberek közösségének a munkájuk eredményességébe vetett hitét, amellyel erősítették városunk és a javítóintézet kapcsolatát, együttműködését.

Írta: Molnár László

JELENSÉGEK III.

A nyolcvanas évek közepén láttam először az azóta már megszűnt Felsőpetényi Nevelőotthon családi csoportjait, ahová többször visszajártam őszintén csodálni, méltatni eredményeiket.

Egyszerűen zseniális volt a szakmák együttműködésének eredménye: építész, belsőépítész és egy nem mindennapi gyermekvédelmi szakember meghaladva a kor általános szemléletét olyan lakótereket alakítottak ki, ahol a csoportképzés és az individualizált nevelés optimális feltételeit teremtették meg.

A korrekt tájékoztatás azt kívánja, mondjuk el, hogy a minisztérium felismerte az egyedülálló lehetőséget és támogatta az átalakítást.

Aurája volt az otthonnak, akár egy műalkotásnak, de valóságos gyermeki élet volt élhető benne. Tárgyi környezete, berendezés-kultúrája visszafogottan, mondhatni tapintatosan képviselt egy elérhető nívót.

A felzárkóztatás igényét, mintegy húzóerőt fogalmazták bele a környezetbe, ami szinte sugárzott az otthon rejtett szegleteiből is. A reálisnak látszó társadalmi esély hihetőségében, nem pedig retorikájában volt jelen. Talán ez ragadott meg igazából.

Azt hiszem eredetileg óvodáson volt – a széles korhatár bevezetése előtt –, így nagy lehetett a kísértés, hogy túlzottan didaktikussá, egy nagy bemutató-óvodává váljék az egész. Sikeresen elkerülték e könnyen elkövethető hibát, és helyesen azonosított szükségletekre építették a gyerekek mindennapjait.

Az a pedagógiai közhely és elvárás, hogy a gyerekek érezzék sajátjuknak, amit mi annak szánunk, itt Felsőpetényben mást jelentett, értelmet kapott.

A gyerekeknek sok személyes holmija volt – dobozban őrzött fényképek, levelezések, ami jól elkülönült a mindenki által használatos eszközöktől és tárgyaktól. Felcímkézett és nevükkel ellátott befőtteket láttam, amit nem szakkörön készítettek, hanem az otthonként élhető otthonban; a parkban gyűjtött fenyőmagoncok egy közös „csemeteóvodába” kerültek, és a fajtát jelölő táblára a gyerekek neve is felkerült, akárcsak később, mikor végleges helyükre ültették a fenyőket.

A kis dolgok a maguk életszerűségükben egy biztonságot adó környezetben a hétköznapiakat egy a gyermekek számára személyes, elfogadható történetiséggé alakították.

Ezek az apróságok valójában igen nagy dolgok. Fontosabbak a gyerekek életében, mint azok a fák, amelyeket „híres emberek” és nagykövetfeleségek ültetnek el egy gyermekotthon parkjába. Az előbbi személyes, az utóbbi nem az.

A gyerekekről feljegyzéseket készítettek, olyasmit, amit egy élettörténet-könyvbe szokás, ami nálunk még új keletű és szinte kizárólag a (volt) csecsemőotthonok és a nevelőszülők ismerik.

Nem annyira a csoportok munkaterve volt meghatározó, hanem az egyéni fejlesztés, ami többnyire hasonlított az azóta törvénnyel bevezetett egyéni gondozási-nevelési tervre. Mai fejünkkel azt mondhatnánk, biztos egy minőségbiztosítási rendszerrel garantálták eredményességüket. Akkor még híre sem volt a minőségbiztosításnak, a minőség biztosító a vezető személye volt.

Feltűnő volt akkor is, és azóta is hajlamos vagyok észrevenni, ha a szakmai munka kultúrája meghaladja az idehaza szokásosat, és keresem az okát, miként máshol az alacsony színvonalú munkavégzés okait elemzik.

Jóformán semmi sem következett a kialakított rendszerből, szinte teljesen a vezető személye volt a meghatározó. Ez persze nyugtalanító körülmény is lehetett volna, de így igaz a történet.

Rendkívüli energiájába került nap mint nap fenntartani a követelményszintet. Azt is elmondta, ne gondoljam, hogy tartósan belsővé válik az igény.

Eszembe jut, hogy egyszer megfigyeltem egy tőlünk távoli országban a teljesen tiszta márványburkolatot milyen alaposan takarítják a metróban. Megvallom, kis időbe tellett, hogy megértsem: ettől tiszta. Mi rendszerint akkor takarítunk, amikor már „van mit”, és inkább kijavítjuk – ha tudjuk – a hibákat, mintsem törekednénk megelőzni azokat.

A lankadó figyelem erodálja a minőséget. Ha egy hét szabadságra megy – mondta az igazgató – , azt egy kívülálló még nem veszi észre az otthon munkáján, de ő, akár egy zongoraművész, már látja a baljós jeleket, az elmaradt napi gyakorlás, az ellenőrzés hiányát.

Be kell látni, hogy nem a velencei kézműves mesterek alaposságának (az artigianatonak) a hagyománya él tovább a gyermekvédelemben, s hogy mi mindennek kell(ene) fontossá, jelentőssé válnia, abban is csak látszólagos az egyetértés.

Ma már tudom, hogy a felsőpetényi otthon egyszeri volt és megismételhetetlen. Egy jól exponált állóképet őrzünk emlékezetünkben, mintha az örökkévalóság volna. Pedig a való élet dinamikusan változik, jó és kivételes, ha évekig fenntartható a lendület, az igényesség, a minőség.

Számos otthon, lakásotthon működik magas színvonalon, csendesen belesimulva a hétköznapiakba. Szurkolok nekik, hogy intim világukat sokáig megőrizték.

A lakásotthonok sérülékenyek, attól jók, ami veszélyük is ugyanakkor, személyfüggők. Nemcsak nálunk, mindenhol a világban, de normalizáltabb, társadalomba illesztettebb működési forma a nevelőszülői gondozás mellett aligha van.

A fővárosi Szilágyi utcai Gyermekotthonnak több lakásotthona és a jórészt teljesen önállóan működött Szondy utcai lakásotthon is – sajnos már múlt időben – sajátosnak tekinthetők voltak. Olyan önkormányzati bérlakások voltak ezek, amelyekben az előző, többnyire alsó középosztályhoz tartozó lakók bútorait is részben megtartották.

Ez a szemlélet és gyakorlat fontos üzenetet hordoz, amit talán könnyű megfejteni. Mindenesetre az ott élő fiataloknak sikerült.

A lakások egy részében tanulásban akadályozott fiatalok laktak nagyfokú önállósággal.

Az ember életében a bejárható iskolai, munkahelyi és lakásutak rendszerint szinkronban vannak. Meghatározó családi gyökereinkről most ne is szóljunk. .

„Hazugságmentesnek” nevezem azokat az otthonokat ahol a munkatársak, a pedagógia, a lélektan mellett a társadalom mélyebb megismerésére és megértésére is törekednek.

Ez jól látható a gondozói, családgondozói munkán, de az enteriőrök is árulkodnak minderről. Példaértékűnek látom a zamárdi lakásotthont, ahol az alakulás és a későbbi működési feltételek megteremtéséért a már szintén nem létező anyaintézménnyel folytatott kisstilű napi konfliktusokat együttes élményként élték meg a gyerekek és gondozóik. Pedagógiai hasznot kovácsoltak belőle, nem kellett élethelyzeteket modellálni, mert egy doboz olajfestékért folytatott abszurd küzdelem, a lakásotthon kialakításának mindenben közös mozzanatai szorosra fonta a gyermekek és a személyzet kapcsolatát.

Ha nem a gyermekvédelem határain túl keresem a felüldülést, mindig felkeresem őket, mert érzem, hogy az én hitelességem forrása is csak a tapasztalatból származhat.

A lakásotthon vezetője egy megszűnt nevelőotthon igazgatóhelyettese volt korábban, aki „természetesen” ellenezte az otthon bezárását. A lakásotthonban szakmai személyisége kiteljesedhetett, és ma már mindenütt hirdeti, hogy jó döntés volt a nevelőotthon megszüntetése. Azt hiszem, hogy ez a fajta hitelesség nem fokozható.

Náluk az észszerűség határáig – sokszor szükségből – mindent maguk építettek, készítettek, az új gyermekek fogadására együtt készültek, vásároltak. Munkájuk sikere már kezd kamatozni, jól láthatók a sikeres életkezdések.

Napi működésünk, emberi alaptervekenységeink központi színtere a lakás, szükségleteinknek – a miénknek! – kell tárgyiasulnia benne, akár gyerekek vagyunk, akár felnőttek, akár gondozottak, akár családban és annak minden változatos formájában élők.

Válogatásom igazságtalan mindazokkal szemben, akiket nem említek, nem ismerek, de bízom abban, hogy az írás szerény erejével őket is erősítjük, egyben szakmai környezetüket, a kollégáikat, fenntartójukat, működtetőjüket is támogatjuk a valódi értékek felismerésében.

A tanárnak készülő József Attila a „szépség koldusainak” nevezte a pedagógusokat. Vajon hogyan nevezte volna a lakásotthonban dolgozókat?

Írta: B. Aczél Anna

RÁKOSPALOTAI KÖRKÉP

Menyasszonyképző – mondta be harminc évvel ezelőtt a kalauz a villamoson az intézetet keresőknek.

És ma mit mondana, ha még lenne kalauz? És mit mondanak a környékbeliek, ha bejönnek ebédelni, vagy valamilyen programra?

Sokan fantáziálnak azon – látva a kerítésen átsejlő szép épületeket, a nagy parkot, – hogy mi lehet ott bent. Munkatársaimmal képzeletbeli sétára hívjuk Önt, kedves olvasónk. Jöjjön velünk, nézzen körül, játsszuk azt, hogy Ön egy látogató, **ismerkedjen meg a most 110 éves Rákospalotai Intézet**tel, az itt dolgozókkal, a bentélőkkel.

A fehér kovácsoltvas kapun éppen most lép be a látogató, akit az intézet egyik munkatársa fogad.

Milyen szerencse, hogy ma jött, ilyen szép napsütésben még barátságosabb az intézet.

Tényleg milyen szép ez park, mi volt ez régen, minek épült ez az intézmény?

A Szociális és Családügyi Minisztérium Rákospalotai Javítóintézete-jogelődje a Rákospalotai Királyi Leányjavító Intézet-1890-ben kezdte meg működését. A Javítóintézet – immáron százöt év – kertvárosi környezetben, Rákospalotán helyezkedik el. Az intézet a századfordulón épült pavilonrendszerű épületegyüttes, melynek műemlék jellegére büszke a kerület is. Ez az a ritka hely, amit eredetileg is erre a célra építettek. Okos elődeink tudták, milyen fontos a bezártság oldása, hogy naponta többször kelljen épületet váltani. A terület, az épületek, a nagy park, kertészet igen sok lehetőséget rejtenek magukban.

Jelenleg ez az ország egyetlen fiatalkorú lányok számára, speciálisan javító-nevelői célokra kijelölt intézménye.

Minden intézetnek van egy sajátos mikroklímája, hangulata, arculata, akkor is, ha feladatát alapvetően – más hasonló intézményekével együtt – törvények, rendeletek, alapító okiratok határozzák meg. Minden intézetnek más az erőssége, gyengéje, összehasonlíthatatlan értéke, profilja. Most megpróbálom bemutatni a miénket a maga színességében. Önre bízva az értékelést.

Az intézet jelenlegi arculatát Ferenczi György alapozta meg a nyolcvanas években. Ma is az akkor megfogalmazott alapelveket változatlanul korszerűnek tartva, az új igényekhez igazodva dolgozunk.

Mindenképpen sajátossága az intézménynek, hogy többprofilú, ami következménye annak, hogy a 80-as évek óta egyre több szociális problémát vagyunk kénytelenek felvállalni. Több figyelmet kell szentelnünk az utógondozásnak, illetve a korszerű nevelési és gondozási elvek életre hívták az anyagyermek otthont.

De mi is a feladata az intézetnek, kik kerülnek ide és miért?

Az intézet fő feladata, hogy fogadja azokat a fiatalkorú lányokat, akik bűncselekményt követtek el, és ezért a bíróság javítóintézeti nevelésre ítélte őket, illetve 1996-tól itt lehetnek azok a lányok is, akik előzetes letartóztatásukat töltik. A klasszikus feladat mellett az intézet két speciális gondozási részleget is működtet. Az egyik az anya-gyermek otthon, mely a javítóintézeti nevelés előtt vagy alatt gyermeket vállalt fiatalkorú anyáknak ad lehetőséget arra, hogy gyermeküket maguk nevelhessék. A másik egy utógondozói csoport, ahol azok a lányok élnek, akiknek a javítóintézet nevelésük után nem volt hová menniük, vagy később jöttek vissza segítséget kérni. Mindkét csoport – mivel több hely van, mint ahány „javítósnak” jelenleg szüksége van rá – fogad kívülről érkező, elsősorban állami gondoskodás alatt álló, vagy onnan kikerülő fiatalokat.

Az intézet struktúrájában a négy részleg két működési elvet követ. Az egyik a javítás illetve előzetes csoportban megvalósuló nevelési, a másik az anya-gyermek otthonban és az utógondozóban

felvállalt gondozási funkció. Természetesen ezek nem választhatók élesen külön egymástól, hiszen a nálunk nevelkedő fiatalok élethelyzete megköveteli a többféle szolgáltatást.

Alapfeladatunk? Ez nem könnyű kérdés.

Noha számtalan szakember elemezte ezt és adott megközelítési lehetőségeket, mégis szorongató érzés mikor ezt a nyelvünk hegyén lévő választ egzaktan és főképpen gyakorlati szempontból is hitelesen kell megfogalmaznunk azok számára, akik nem ebben a szakmában dolgoznak.

Egy kínai közmondás szerint a zenéről a zenésznek mesélj. Igaz, akik mindennapjaikat ebben a közegben töltik, javítóintézetben vagy a gyermekvédelem ehhez közel eső területein dolgoznak, pontosan érzik a fontosságát, nehézségeit, sikereit és bizony a kudarcait is, de ugyanolyan fontos, hogy a kívül(ebb)állók is beleláthassanak, milyen élet zajlik a falak mögött.

1878. évi V.t.c, a Csemegi Kódex megjelenése óta a büntetőjog külön csoportként értékeli a fiatalkorúakat. A századforduló óta – Magyarországon ennek törvényi háttere akkor az 1908. évi I. Büntetőnovella volt – a felnőttekétől eltérő anyagi, eljárási és büntetés-végrehajtási szabályok vonatkoznak a fiatal komákra.

Ennek oka az a felismerés volt, hogy a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekményeket elsősorban szociológiai-pszichológiai problémaként kell kezelni, és a felelősségre vonó büntetés kiszabás mellett alapvetően a nevelő hatásnak kell dominálnia.

A törvény kialakította a fiatalkorúak különleges büntetőjogi kezelését. A novella alap gondolata szerint: „Nem a megtorlás, hanem a megmentés és a nevelés szempontjait kell érvényre emelni.”

A fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi kezelésnél e század folyamán érvényesül a szocializációs, reszocializációs irányzat, melynek lényege szerint a bűnelkövetés szocializációs problémát takar, így elsősorban nem büntetésre, hanem reszocializációra van szükség. Meg kell keresni a bűnelkövetés okait és ezek megszüntetésére vagy csökkentésére kell törekedni a büntető-igazságszolgáltatási és egyéb társadalmi eszközökkel.

A büntetés akkor célravezető, ha differenciált pedagógiai tartalmú.

A reszocializációs programok – treatment-programok: büntetés helyett/mellett kezelés – kedveztek a relatíve határozatlan időtartamú szabadságvesztéseknek, nevelő jellegű intézkedéseknek.

A fiatalkorúak esetében a ma hatályos 1978. IV. törvényben az 1995. évi módosításig a javítóintézeti nevelés mint határozatlan időtartamú intézkedés szerepelt. Alsó határa minimum egy év volt, felső határa a 19. életév betöltése.

Valójában addig tartott, amíg az Intézeti Tanács javaslata alapján a BV. Bíróság úgy határozott, hogy az intézkedés céljai megvalósultak, a nevelés befejeződött.

Az utolsó évtizedben intenzívebbé váltak a fiatalkorúakra – így a javítóintézeti nevelésre is – vonatkozó változások, mind a büntetőjogban, mind ennek végrehajtásában.

A javítóintézeti nevelés esetében egyfelől az intézetek mindinkább nyitottabbá váltak, hangsúlyozva, hogy ez nagyon más, mint a büntetés-végrehajtás. Másfelől a kriminálpolitika, a büntetőjog változásai során újra előtérbe került a kérdés: mire is irányuljon egy bírósági eljárás során a döntés. A jogalkotás és jogalkalmazás a tetтарыnyos és a reszocializációs modell között próbál arányt találni. Ennek az arálynak a megtalálása különös fontosságot nyer a fiatalkorúaknál. A büntetőjogi beavatkozás mindig magában rejtje az objektivitás igényét a tetтарыnyos felelősségrevonást, másrészt teret enged a mérlegelésre, a körülmények figyelembevételére.

Erre egyik lehetőség a nevelés hangsúlyozása. Ennek keretei változtak 1995-ben. Az emberi jogok, nemzetközi egyezmények által deklarált követelményei között egyre nagyobb jelentőséget kapnak a gyermeki jogok ezek között a gyermek- ill. fiatalkorúak által elkövetett bűncselekményekre való reagálás.

Mind a treatment-ideológia egyedülállóságába vetett hit megkérdőjelezése, mind az egyezmények felvetik a kérdést, jogszerű és humánus-e a nevelés ideológiájának jegyében határozatlan időtartamú,

szabadságelvonással járó intézkedéseket hozni, sokszor súlyosabb joghátrányt okozva, mint ami arányos az elkövetett bűncselekménnyel.

Mindezek a változások átszabták a javítóintézeti nevelés kereteit:

Az 1995. évi XLI. tv-nyel módosított Btk. szerint a javítóintézeti nevelés tartama 1 és 3 év között meghatározandó, melybe az előzetes letartóztatás időtartama is beleszámít, az előzetes javítóintézetben is végrehajtható.

A Btk-ban „kiszabható évek szerepelnek”. Az idő ezáltal kiemelt szerepet kap.

HOGYAN ÉLHETŐ MEG EZ AZ IDŐ?

Ez alapvető tényező az ember életében, melynek problematikája meghatározható a lineáris (történelmi) és a ciklikus (mitikus) időn keresztül.

Már a görögök két időfogalmat használtak a Kairost, a folyó idő fogalmát és a Chronost, az idő döntő pillanatainak fogalmát. A Chronos, a mitikus idő egyszerre tereli a jövő és a múlt felé az ember figyelmét, ettől könnyebb ott lenni, ahol van az ember, a múlt és jövő között. A lineáris idő előre felé mozog. Benne foglaltatik a jelen, és kitüntetett irányba a jövő felé halad, az idő mint érték célokhoz kötöten jelenik meg.

Cél nélkül a lineáris idő bizonytalanná – értéktelenné? – válik. Az alkalmazkodás egy formája egy „ideiglenes jelen” kialakítására való törekvés. Olyan életé, ami az adott pillanatban élhető, sem a múltban, sem a jövőben nem vet horgonyt (vö.: Nils Christie: Kábítószer a józan társadalmakban).

A javítóintézetbe bekerülő lányok tipikus példái annak, akik az ideiglenes jelenben élnek. Csak az adott pillanat létezik számukra, annak szűkre szabott lehetőségeivel, mivel a múlt csak szorongató emlékeket idéz, amire jobb nem is visszagondolni, a jövő pedig távoli, és látszólag semmit nem ígér. Sorsuk azt mutatja, hogy nem befolyásolhatják életüket, nem ők hozzák meg döntéseiket, nem ők az irányítók. Legalábbis nem azokban a helyzetekben, életterekben, amelyek autonómiát követelnek és ahol döntéseik valódi fejlődésüket szolgálják.

Persze az ideiglenes jelennek minden pillanatát igyekeznek kihasználni, „ezerrel” élik az életet: drog, falc, „akciók” szervezése, a szexpartnerek változtatása jellemzi őket.

Mikor az intézetbe kerülnek, itt is első kérdésük, meddig is kell itt lenni, és már próbálnák is folytatni megszokott életvitelüket. Az első pillanatban ennek csak egy akadálya látszik, a falak, a zárt ajtók és a beszűkült tér.

Az első hónapok legnagyobb nehézségét ebből következően az jelenti számukra, hogy az eddigi „változatosság” helyett ugyanazokat a tereket, tárgyakat és arcokat látják mindennap.

Ezt élik meg ők, ehhez képest mit szeretnének mi?

Hadat üzenünk az ideiglenes jelennek. Az intézet egy keret, amely szabályokkal, időbeosztással megpróbál struktúrát teremteni, visszatérni a lineáris időhöz, melynek tartama és jövőre irányultsága van, illetve kapcsolatot keresni a mitikus idővel.

Meg szeretnének törni a lányoknak azt az illúzióját, hogy az intézetben töltött idő elvesztegetett, és hogy nincs annak a kérdésnek értelme „hogy mi volt tegnap és mi lesz holnap”.

Ez az, amitől azt gondoljuk, hogy a javítóintézet nem börtön és még csak nem is szabadságelvonással járó intézkedés, a szó nem jogi értelmében.

„A bebörtönzött ember megfosztott az időtől, talán nem is tudja, mit csináljon vele. De az idő fontossá válik azzal, hogy kiküszöbölték. A probléma ekkor az: mi történik, ha visszakapja az időt. Áldássá vagy átokká válik?” (Nils Christie i.m.)

Azon dolgozunk, hogy a lányok ne csak kikerüléskor, hanem már az intézetben „visszakapják” az idejüket, esélyt az idő megélhetőségéhez.

Ezt szolgálják a következőkben bemutatandó lehetőségek: az iskola, a délutáni csoportmunka, a kötelezettségek és a megtervezett szabadidő, a klubok, a sport, a művészeti tevékenységek stb.

A lineáris idő ily módon történő strukturálása elképzelhetetlen anélkül, hogy a mitikus időt nem próbálnánk meg újra fontossá tenni. A kettő egymás nélkül értelmezhetetlen.

A mitikus idő megéléséhez össze kell szedni a múltat, a feledésre ítélt emlékfoszlányokból. Ahhoz, hogy hihetővé váljék a lányok számára, hogy valóban fontos a jelen és a jövő, el kell hinnünk, hogy ők maguk fontosak a múltjukkal együtt. A múlttal együtt értelmezhető a jelen, és lehet kapcsolódni a jövőhöz.

Ebben alapvető fontosságúak az egyéni kötődések, a pszichológiai valamint nevelői egyéni- és csoportfoglalkozások.

A mitikus idő megélésének részei az ünnepek. Ez egy olyan lehetőség, ahol visszakapcsolódhatunk a „kinti” életükhöz. Egyfelől az életük kiemelkedő pontjait jelentő hagyomány/os/örző eseményekhez, másfelől az eddig legtöbbször meg nem ünnepelt karácsonyhoz, farsanghoz, gyereknaphoz, születésnapokhoz.

Ahogy a lineáris idő szempontjából fontos és mintaértékű, hogy hogyan kell beosztani egy napot, a mitikus idő szempontjából fontos és mintaértékű, hogyan lehet a múltról beszélni, hogyan lehet ünnepelni.

Az intézet, az ott dolgozók erre modellként szolgálhatnak, esélyt adhatnak a múlt, a jelen és a jövő összekapcsolására.

MIÉRT KERÜL VALAKI IDE?

Amikor egy fiatal a bíróság intézetünkbe ítélt, akkor már „döntés” született arról, hogy valamivel megsértette a társadalmi normákat. A következőkben szeretnék az 1980-as években folytatott kutatás alapján néhány, a fiatalokra vonatkozó megállapítást tenni, ami a deviánsná válás folyamatával foglalkozik, és talán magyarázattal szolgálhat a kérdésre.

A kutatás során az életutat több különböző hatás eredőjeként fogtuk fel, olyan produktumnak, amely függ a szocializációs feltételektől, függ a fiatal személyiségétől, korábbi életútjától, és amely szerepet játszik az életút során következő szakaszának formálásában. A levont következtetések egy szeletét ismertetem.

A kutatás egyik igen fontos eredménye az volt, hogy a rendellenes magatartású fiatalok életútjában tipikus szakaszok különíthetők el. Ezek a szakaszok a nemzedék közösségeitől való eltávolodás és a deviánsok közösségeibe való beépülés folyamatában ragadhatók meg.

1. Az első szakasz a **szembetűnővé válás**. A rendellenes magatartású gyermek vagy fiatal feltűnővé válik környezetében egy olyan tulajdonság vagy magatartásforma révén, amelyet a közösség negatívan nem kívánatosnak ítélt meg. Ebben a szakaszban a közösség tagjai még toleránsak, és megkísérlik különböző közösségi szabályozók alkalmazásával a nem kívánatos magatartás megszüntetését.

2. A második szakasz (ami gyakran alig választható el az előzőtől) a **minősítés** szakasza. Ha a nem kívánatos magatartás elhúzódik, és ellenáll a közösség módosító hatásainak, akkor a közösség a nem kívánatos magatartást a fiatal vagy gyermek állandó tulajdonságának kezdi tekinteni, és a személyt a megfelelő címmel kezdi minősíteni.

3. A harmadik szakaszban, amelyet a **közösségi kapcsolatok átrendeződési** szakának tekinthetünk, fokozódik a közösség intoleráns, elzárkózó magatartása, és megkezdődik a rendellenes magatartású személy szegregációja, kirekesztése.

4. A következő szakasz a **deviáns** személyek szocializációjának legkritikusabb és legfontosabb periódusa. A kirekesztett, kiközösített személy mihelyt érezni kezdi a körülötte élő személyek viselkedésének megváltozását, elzárkózását és a mindenki számára életfontosságú személyi kapcsolatok gyengülését, saját maga igyekszik olyan csoportokat találni, ahol befogadják, ahol megkapja a belső egyensúlyának helyreállításához és fenntartásához szükséges támogatást,

elismerést, ahol rendellenes viselkedése egyensúlyban lehet a csoport elvárásaival. Míg az előző szakaszt a marginalizálódás szakaszának tekinthetjük, ebben a következő szakaszban a **deviáns csoportokban való integráció kezdődik** el. A gyermek vagy fiatal vonzódni kezd azokhoz, akik ugyanolyan marginális helyzetűek, mint ő, ilyen barátokat keres, és ilyen barátokkal kezd el járni. A peremre kerültek csoportjait már az általános iskola alsó tagozatos osztályaiban meg lehet találni, és az ilyen csoportok végig kísérik a rendellenes magatartású gyermekek felnőtté válását.

5. A szocializációs út következő ötödik szakasza a **kettős szocializáció**. Ez egy viszonylag hosszú szakasz, amelyben a gyermek illetve a fiatal a nem deviáns társadalom közegében él. Tudomásul veszi, megszokja, elfogadja azt, hogy gondolkodásmódjának és viselkedésének nagy részét a társadalom nem tartja kívánatosnak, ezért szankcionálja. Ez a megítélés identitásának elemévé válik, károsítja énképét.

Amikor a fiatal elfogadja a deviáns szerepkört és az ezzel kapcsolatos mindenfajta társadalmi szankciót, akkor ez az elfogadás, az ezzel kapcsolatos életmód megtartása rendkívül nagy erejű ellenállást képez a későbbi reszocializációs törekvésekkel szemben. A büntetés, a rendőrség, a börtön, a szabadságkorlátozás, a sokféle hátrány a deviáns életmód természetes részeivé válnak, az élet olyan eszközeivé, amit a deviáns elfogad azokért az előnyökért, amelyeket a deviáns életmód számára jelent. A deviáns életmód gyakorlatát, ideológiáját, racionális elemeit és belső pszichológiai világát a deviáns személy többnyire nem saját maga hozza létre, ezek az elemek nem kreatív egyéni alkotások, hanem ezeket a deviáns személy többnyire más deviáns személyektől tanulja el. A kettős szocializációnak éppen ezért ez az ága is igen fontos, ahol a rendellenes magatartású gyermek vagy fiatal szociális hátteret talál deviáns magatartásának kifejtéséhez.

A szocializációs út következő szakasza a **deviáns szubkultúrába való integráció**. A deviáns szubkultúrának legalább három lényeges funkciója van, a gyermek és fiatal szocializációja szempontjából. Első a befogadó funkció, amelynek révén a deviáns gyermek vagy fiatal elfogadást, támaszt, szolidaritást, emberi meleget, érzelmi kapcsolódási pontokat, méltánylást talál egy olyan emberi közösségben, amely sorsközösség jellegű, és ahol új formában működtetni tudja az örök emberi értékeket, az ideálképzést, a normakövetést, a belső szabályozók kialakítását. Második szocializációs funkció az, hogy megtanítja a gyermeket vagy fiatalot a társadalomban lehetséges deviáns életmódra. Mit, miért, hogyan kell és lehet tenni a nem deviánsok világában – ez az a fontos útmutató és eligazítás, amelyre a deviánssá váló fiatalnak feltétlenül szüksége van. Harmadik feladata a szubkultúra belső világában való szocializálás, annak a nyelvnek, életmódnak, szokásrendszernek, értékvilágnak a megtanítása, átadása és eszményesítése, amely alapján a szubkultúra emberileg funkcionál. A deviáns szubkultúra üldözött és kitaszított, olyan egyének sorsközössége, akik kényszerhelyzetben találják egymásra. Ennek a szubkultúrának a kultúrán belül redukált emberi kapcsolat-igénye van. E kultúrában igen erős a hatalmi hierarchia, szigorúan racionális elveket követ, nincsenek hosszú távú tervei, programjai, kapcsolatai. Akciószövetség, strukturális szerkezete hatalmi és funkcionális szerepek elkülönítését teszi lehetővé. Az egyén szerepe ebben a közegben a hatalomhoz való viszonyával (csoportban elfoglalt hatalmi helyzete) és a befolyásolás szerepköreivel jellemezhető (mennyire van szava az események menetére), az egyén tulajdonságai többnyire ironikus címkét kapnak (a gúnynevek széles elterjedése). A struktúra alakításában a testi-fizikai tulajdonságoknak van meghatározó szerepe, bár egy-egy „eszesebb” fiatal leleményességgel képes ellensúlyozni fizikai hátrányát. A deviáns szubkultúra csoportjai igen hasonlítanak egymásra, ezért az egyén az egyik intézmény rendjét kitanulva könnyen beilleszkedik a másik rezsim rendjébe, vagy az egyik csoportból kilépve könnyen helyet talál egy másik csoportban.

És mi történik a bekerüléskor, legendákat hallunk arról, hogy milyen nehéz a beilleszkedés?

Az intézetbe kerülést követően, egy nagyon rövid tájékoztató szakasz után a fiatalok pontosan megtalálják az informális hierarchiában a helyüket, hiszen hasonlóak a kommunikációs szokások, erőviszonyok, mint az ismeretségi körben. A csoportok belső együttműködése a nem deviáns világgal

szembeni akciókban ölt testet, ami ki is meríti cselekvési területet, de nem jelent szolidaritást a csoporton belül. A deviáns szubkultúrában nincsenek tartós barátságok, vagy legalábbis ritkábbak, nincsenek értékjellegű szabályozók, ezeket közvetlen személyi kontroll hozza létre, és ezért ezek a szabályozók csak addig működnek, ameddig a személy hatóköre elér.

A speciális intézetek deklarált funkciója, hogy a súlyos magatartási rendellenességgel bíró fiatalok reszocializációját megvalósítsa, ezeket a fiatalokat visszavezesse az épek társadalmába.

Alkalmas erre a javítóintézeti nevelés?

Intézményeinkben van egy nehezen korrigálható ellentmondás, hiszen ezek a kettős szocializáció terepei is.

Miközben az intézmények elsődleges funkciója éppen az, hogy a fiatalt eltávolítsa a deviáns szubkultúrától, ezzel reszocializálva, ugyanakkor az intézményben csak deviáns kortárral találkozik, szemben az élettel, ahol a deviáns gyermeknek és fiatalnak állandóan kettős kapcsolatrendszerben kell élnie. Nehéz feladatot vállal az intézet, amikor reszocializációs munkájában egy belső zárt rezsimen keresztül akarja megtanítani a fiatalt a külső világban való boldogulásra.

Gyakran tesszük fel a kérdést magunknak is, mégis mi az amire építhet az intézeti nevelés? Többek között építhet arra, hogy a deviáns csoportok, a deviáns életmód, nem tudja kielégíteni a deviáns magatartású személy szükségleteit. Különösen nem ebben az életkorban, ahol a fiatalnak még nagy szüksége van a felnőttek támogatására.

A deviáns szubkultúrában élő fiatal számára elérhetetlen eszményként, de mindenféleképpen eszményként jelenik meg a nem deviáns életmód, a nem deviáns személyekkel való kapcsolat. Az intézetekben élő gyermekek és fiatalok vágyódnak egy olyan személy, közösség szeretetére, megbecsülésére, amelyik (el-) befogadja őket, ahol ők is elveszíthetnék stigmatizációjukat. Ennek a vágyódásnak azonban csak akkor van elegendő motiváló ereje, ha a felnőtt, a környezet segít akaraterőt gerjeszteni, ha vannak belátható célok, ha módja van a fiatalnak kipróbálnia egy másfajta életmód, kapcsolatrendszer lehetőségeit, ha olyan sikerélmények támogatják, melyek erőt adnak a kinti világban való új szerepben való megjelenésre.

Az intézetek élet- és követelményrendje mellett a fiatalok magasabb iskolázottsági szintre jutnak el, mint az intézeten kívül. Sajnos gyakran a relatíve a magasabb iskolázottsági szint sem elég ahhoz, hogy a fiatal kikerülve az intézetből helyet találjon a munkaerőpiacon, és az is kétséges, hogy elegendő-e a továbbtanuláshoz.

A külvilág körülményeinek nehézségei (családi háttér, lakhatás, munkahely hiánya stb.) olyan mértékűek, hogy a fiatal még pozitív személyiségalakulás esetén sem tud mindig megbirkózni velük. Nem pszichológiai okai vannak annak, hogy sok deviáns fiatal az intézetből kilépve visszasodródik a deviáns szubkultúrába, és újra deviánssá válik, hanem nagyon sok esetben a kényszerítő életkörülmények gátolják meg a reintegrációt. Mégis azt tapasztaljuk, hogy az intézeti élet a maga sokféle nehézségével, sajátos módszereivel képes egyfajta esélyhez segíteni a bennélőt.

Azt gondolom az eddig elhangzottak alapján, ez egy olyan intézet, ahol a nevelés, a pedagógiai munka áll a középpontban. Erről szeretnék többet hallani, mi történik a hétköznapiakban, hogyan alakul a fiatalok élete, lehetőségeik?

Valóban a nevelést, a fiatalok személyiségformálását tartjuk alapfeladatunknak. Ezt igyekszünk megfogalmazni pedagógiai programunkban is. Ez a program kettős célrendszerre épül, egyrészt a hozzánk kerülő lányok- kortársaikhoz viszonyított – hátrányainak feltárására és ledolgozására, másrészt a bennük rejlő értékek feltárására, pozitív énképük kialakítására, erősítésére, deprivált jövőképük átalakítására. Gondolom ez még mindig nem az a válasz volt, amit hallani szeretett volna. Megpróbáljuk a lehetetlent, és a rendelkezésre álló idő alatt több oldalról is bemutatjuk az itt folyó munkát.

Éppen ideértünk a lányok szálláshelyére, intézeti szóhasználat szerint a csoportoknál, az otthonnál vagyunk. Lépünk be és haladjunk végig a befogadás történésein. Jelenleg az egészségügyi részlegben

vagyunk, orvosi szoba, vizsgáló és a befogadó szobák találhatóak itt. A hozzánk érkező növendék itt találkozik először az intézet szabályaival. Az átadás után orvosi vizsgálat következik, és ezzel megkezdődik a befogadás. A folyamat része a házirend, jogok és kötelességek ismertetése, a pszichológiai és pedagógiai vizsgálatok.

Ezek során kiderül, hogy növendékeink kortársaikhoz képest nagy hátránnyal, mentális, emocionális defektussal érkeznek.

Sokszor közhelyként emlegetjük a hátrányos helyzetet, azonban ennek valódi tartalmát ritkán fejtjük ki. Miből is áll ez a hátrányos helyzet, és mit teszünk, tehetünk ennek ellensúlyozására, a lemaradások pótlására?

Most érkezünk meg abba a térbe – a csoportba –, ahol a mindennapok zajlanak. Ülünk le a nappaliban, nézzünk körül. A környezet, bátran állíthatom, igazán szép, az amerikai konyha felszerelése, a társalgó kanapéja, vagy a képek a falon, mind gondosan kiválogatott darabok. Otthonos, tiszta környezetben telnek a mindennapok. De hogyan jön ez a hátrányos helyzethez?

Nem is gondolnánk, de az eszközök használata, ami számunkra már természetes, a legtöbb növendékünknek gondot okoz. Nemcsak a tárgyak használata, hanem az értékük megítélése is eltér a miáltaunk vallottaktól. Ennek az eltérésnek a kompenzálására dolgoztuk ki azt a modellt, pedagógiai játékot, amit csoportgazdálkodásnak és anyagi érdekeltségi rendszernek nevezünk. A csoportokban 8-10 lány él együtt, két nevelő irányítja, tervezi a csoport életét. A szó igazi értelmében gazdája a csoportnak, az ő kezükben fut össze mindaz, ami a növendékekkel kapcsolatos információ, tennivaló. A nevelők készítik el a növendékek egyéni fejlesztési tervét, amely a hosszú- és rövidtávú célokat tartalmazza, a fejlesztés irányát és ütemét határozza meg. Nem készül terv a pszichológus, a tanár, a szociális munkás, a szakoktató szakvéleménye, saját terve nélkül. A tervben meghatározott feladatok természetesen nemcsak a nevelőt terhelik, hanem feltételezik a közös munkát. Az együttműködés feltétele az információcsere, a vélemények ütköztetése, a közös döntések, melynek fóruma a team és/vagy az esetmegbeszélő csoport, ahol a növendékekkel foglalkozó összes kolléga jelen van. A pedagógiai munka fontos része az állandó értékelés, visszacsatolás, ennek eszköze az anyagi érdekeltségi rendszer is. A módszer alapelve, hogy minden munkáért pénz jár, és minden szolgáltatásért fizetni kell. A növendékek zsebpénze teljesítményük függvényeként alakul. A „játék” motivációs hatása egyértelmű. A megkeresett összeggel szabadon rendelkezhetnek. A csoportgazdálkodás lényege, hogy a havonta kiadott összeggel a csoportok gazdálkodnak. Nem véletlen az amerikai konyha, hiszen a vacsorát a lányok maguknak készítik. Megtanulnak főzni, spórolni, a saját bőrükön tapasztalják meg, ha a hónap elején pazaroltak, vagy valamilyen felszerelési tárgyat tönkretettek, mivel ezeket pótolniuk kell. A közös gazdálkodás eredménye lehet egy süteményezés, fagyizás, csoportos kimenő, esetleg mozilátogatás. Az előzetes csoportnak új játék, sporteszköz vagy különleges vacsora. A csoportok létszáma közel azonos a családokéval, így a csoportgazdálkodás jó modellje az otthoni pénzbeosztásnak.

A hátrányok meghatározásánál ritkán szoktunk beszélni arról, hogy a nálunk nevelkedő fiatalok eddig még nem kerültek olyan élethelyzetekbe, ahol megtapasztalhatták volna az érdekképviselő és érdekérvényesítő mára már széleskörben kialakult és elfogadott módját, rendszerét. Kommunikációs készségük, problémamegoldási gyakorlatuk, konfliktuskezelésük alapvetően az agresszióra épül, hiszen eddigi tapasztalataik szerint így tudták elérni a számukra legkedvezőbb eredményeket. A lányoknak meg kell tapasztalniuk, hogy vannak más módszerek is a konfliktusok megoldására, az érdekek képviselésére. A csoportokban mindennaposak az ütközések. A konfliktusok kezelésére sokféle módszert alkalmazunk, ezek rendszerébe illeszkedik bele a három esztendeje működő „Demokrácia Klub”. A klubfoglalkozások témái közé tartozik az emberi és gyermeki jogokról szóló ismeretek átadása, az együttműködés fejlesztése, a közös döntéshozatal mechanizmusának megtapasztalása. A klubok természetesen nem délutáni tanóráként működnek, a résztvevőknek lehetőségük van a témák kiválasztására, a részvételi szabályok kidolgozására. Nehéz és újszerű

helyzet volt – a klub indulásakor – a növendékeknek és a foglalkozásvezetőnek is, egy zárt intézetben az önrendelkezés gondolatán alapuló, közös döntésekre és egyenrangúságra építő módszer bevezetése. A növendékeinkkel egyidős fiatalok, akik az iskolapadokban maradtak, tizenhat éves korukra már megtapasztalták a közösségek döntéseit, szavaztak őket érintő kérdésekben. A mi fiataljaink ilyen, bizonyos szintű önrendelkezéssel bíró közösségnek még nem voltak tagjai. Hátrányuk ezen a területen egyértelmű. Meg kell tanítanunk a konfliktuskezelés alternatíváit, fejlesztenünk kell kommunikációs, együttműködési készségüket. Nem elegendő azonban ezeknek az elméleti ismerete, szükséges, hogy meg is tapasztalják mindezeket. A klubok tematikája éppen ezért két egymásra épülő részből áll, az elméleti anyagot mindig követi egyjátékos feldolgozó szakasz. Mindkettőnek egyformán fontos szerepe van. Az egészséves munkát immáron hagyományosan, táborozással zárjuk. Itt nyílik mód a közös döntések meghozatalára, az együttműködés begyakoroltatására, a mások és a másság elfogadására. A táborozások kiemelkedő elve, hogy oda a programban résztvevő fiatalok mennek, és nem javítóintézetisek. A három éve folyó közös munka egyik eredménye a növendékek kezdeményezésére tavaly nyáron megalakult Palotai Hírmondó szerkesztősége, amely azóta rendszeresen jelenteti meg az intézet lapját.

Hátrányos helyzetük a már említett „ideiglenes jelen kiéléséből” is fakad, vagyis abból, hogy növendékeink többsége csak a jelennek él. Az idő számukra csak a pillanatot jelenti, valami, ami éppen most történik, ám ennek szerintük nincs hatása a jövőre. Éppen ezért szükségleteik kielégítése nem tűr halasztást, nem tolható el, hiszen a jövő távoli, megfoghatatlan és befolyásolhatatlan. Életüket sokszor az azonnaliság jellemzi, ami megnehezíti a pedagógiai munkát. A nehézség abból fakad, hogy míg számunkra természetes a hosszú- és rövidtávú tervekben való gondolkodás, nekik ez nem értelmezhető. Ennek az ellentétnek az áthidalása képezi a pedagógus mindennapi munkáját. Módszereink közé tartozik az idő strukturálása, vagyis az, ahogy megtervezünk egy napot, ahogy megtervezük a holnapot, és ezzel kiszámíthatóvá tesszük a mindennapokat és a jövőt. Ez persze hosszadalmas munka, amelynek első lépése a növendék befogadásakor ismertetett napirendből és szabályokból áll. Ezt követően a fiatal fokozatosan részévé is válik a rendszernek, megtapasztalja azt. Mindez ideális esetben keretet és biztonságot adhat életének.

OKTATÁS

Kötött foglalkozási rend tartalmazza számukra a napi teendőjüket, programjaikat. Délelőtt iskolába járnak, illetve tanműhelyi munkafoglalkozásokon vesznek részt.

Mielőtt azonban az intézetünkben folyó oktatás speciális jellemzőit ismertetnénk, be kell mutatnunk, hogy milyen ismeretekkel, iskolázottsággal, a tanulást érintő tapasztalatokkal érkeznek hozzánk a fiatalok.

- egy, két nem ritkán három év kihagyása után kerülnek ismét iskolapadba a lányok
- tudásuk nem éri el a megszerzett bizonyítvány alapján elvárható szintet
- bukások, iskolai kudarcok miatt a tanulás iránti motivációjuk alacsony
- saját képességeik megítélésében nem reálisak, inkább alulértékelik magukat
- az iskolai végzettség megszerzését nem tartják a jövőbeli életük meghatározó elemének
- általában az 5. és 6. osztályt nem tudták befejezni
- a kinti iskolákban is mint túlkoros tanulók voltak jelen
- az utóbbi néhány évben megnőtt azoknak a tanulóknak a száma, akik már az alsó tagozatot sem tudták befejezni
- az írás, az olvasás, és a számolás alapkülségei még a felsőtagozatos végzettséggel rendelkezőknek is komoly nehézségeket jelentenek

Ezek jellemzik a hozzánk érkező lányokat. Az intézetnek viszont jó néhány olyan specifikuma is van, ami meghatározza az oktatás körülményeit, lehetőségeit.

- az intézetbe kerülés nem igazodik a tanítás megszokott szeptember-júniusi ritmusához, ezért a tanév bármely hónapjában érkezhetsz új tanuló a csoportba
- nemcsak a bekerülés, a távozás időpontja sem igazodik a tanévhez
- a bizonyítványok beszerzése sokszor hónapokat vesz igénybe, így nehéz megállapítani, hogy milyen iskolai végzettséggel rendelkezik a tanuló
- az intézet jellegéből adódóan nyáron is folyik az oktatás

A fent leírt állapotegyüttest kizárólag sajátos oktatási formával, speciális tankönyvekkel, módszerekkel lehet korrekt módon kezelni. Erre tett kísérleteink egyike az úgynevezett témakörös rendszerű oktatás.

A módszer kidolgozása során első kérdésünk volt: Mit tanítsunk?

Két igazodási pont segített ebben: egyik az intézetünkbe kerülő lányok szellemi kondíciói, terhelhetőségük, másik: a NAT által előírt minimális követelményrendszer. E két dolgot szem előtt tartva állítottuk, válogattuk össze a tanítandó anyagot, témaköröket.

Második kérdésünk: Hogyan tanítsunk?

A hagyományos osztályfelosztást megtartva szervezzük a tanulócsoportokat (valószínű a későbbiekben ezt is újra kell gondolnunk). Az egyes témakörök feldolgozására egy-másfél hónapos ciklusokban történik. A témakörök viszonylag önálló, egymástól független egységet alkotnak. Az adott témakör befejezése vizsgával vagy dolgozattal történik. A tanuló csak abban az esetben zárható le az éves anyagból, ha minden zárójegyet megszerzett, és ezek elérték az elégséges szintet. Ez az egyszerűen alkalmazható módszer megkönnyíti a tanulócsoportba menetközben érkezők bekapcsolódását, valamint a tanulók számára is áttekinthető, világos követelményrendszert jelent. A témakörös rendszer lehetőséget nyújt a jobb képességű tanulóknak az egyéni ütem szerinti haladásra, így elérhető, hogy a bizonyítványszerzés, a következő osztályba lépés időpontja elsősorban a tanulók teljesítményének függvénye legyen. A bizonyítvány adása, vagy átsorolás az év bármely szakaszában megtörténhet.

A témakörös oktatás módszere feltétel nélkül nem terjeszthető ki minden tantárgyra. A matematika, fizika, biológia, kémia nehezen bontható egymástól viszonylagosan is független részekre, ezért a témakörös feldolgozást kiegészíti egy egyénre szabott felzárkóztatási program. Ez az intézetbe kerüléskor, a szaktanárok által összeállított írásbeli és szóbeli felméréssel kezdődik. Az eredmények értékelése után határozzuk meg a felzárkóztatás ütemét, feladatait. Ezeknél a feladatoknál szorosan együtt kell működni a nevelőkkel, mivel a felzárkóztatás a délutáni tanórai foglalkozások része. Az egyénre szabott oktatási tervben az itt tartózkodás várható idejét figyelembe véve határozzuk meg a célokat. Ezeknek meghatározása szintén az együtt dolgozók közös feladata, hiszen szükséges a reális tervek kialakításához a pszichológus és a nevelők véleménye is. Nem szabad megfélemlenünk azonban arról, hogy működő oktatási tervet csak a tanulóval együtt, aktív közreműködésével tudunk kidolgozni.

Harmadik kérdésünk: miből tanítsunk? Az elkezdett témakörös oktatási gyakorlatunkat nagyban segítené, ha lennének ezt a módszert kiszolgáló munkatankönyvek. A tankönyvpiacon fellelhető új tankönyvek sem igazán megfelelőek, mert egyrészt a hagyományos lineáris tanévciklust, másrészt a kinti diákok adekvát korosztályos tudásszintjét feltételezik.

Néhány évvel ezelőtt, egy Phare-program keretében mód nyílt arra, hogy néhány tantárgyból (történelem, magyar, pályaorientáció) a témakörös rendszerű oktatáshoz megfelelő munkatankönyveket készítsünk. Ezek használata mindennapos gyakorlattá vált, eredményes munkavégzésünket nagyban segítik. Ebben a programban együtt dolgoztunk a Zalaegerszegi Gyermekotthon kollégáival. Ők matematikából és fizikából készítettek felzárkóztató programot.

Az oktatás területén jelentkező hátrányok között meg kell említenünk, hogy növendékeink közül csak néhányan tanultak idegen nyelvet, ez a továbbtanulás szempontjából komoly hátránnyá jelentkezik, amit a jövőben feltétlenül meg kell oldanunk.

Az itt tartózkodó növendékek közül néhányan kinti iskolában folytatják tanulmányaikat magántanulóként, vagy nappali tagozatosként. Sajátos helyzetük- nem lehet könnyű kollégistának lenni egy javítóintézetben – jó néhány probléma forrása. Miközben fontosnak tartjuk a javítóintézeti léttel együtt járó egyértelmű szabályzókat, hogy a növendék tettének súlya van, mérlegelnünk kell az itt tartózkodás hosszú távú célját, a reszocializációt. Biztosak vagyunk abban, hogy a tanulás ennek a folyamatnak meghatározó eleme, sőt kimondhatjuk, manapság képzettség, szakma nélkül esélye sincs egy fiatalnak a társadalomba való beilleszkedésre. Tudjuk, hogy ez szinte az utolsó lehetőségük a kimozdulásra, s emiatt gyakran kényszerülünk az általunk hozott szabályok felülbírálására, ezzel látszatra távolodva a benti javítóintézeti elvárásoktól.

Ezt a folyamatot azonban értékelhetjük másként is. Nem távolodunk, hanem új normarendszert igyekszünk kialakítani. Egy meglévő struktúra átalakítása mindig együtt jár feszültségekkel, ellenérzésekkel, kételyekkel. Ennek velejárója a bizonytalanság. Ezt érezzük a pedagógusok döntéseiben és a fiatalok reakcióiban is.

Tapasztalataink mégis azt mutatják, hogy a sok nehézség ellenére a dolog járható és hasznos.

Az oktatás mellett szót ejtettünk a munkafoglalkozásokról. Ezek a kertészetet, a parkgondozást, téli időszakban ajándéktárgyak készítését, lakókörnyezetük díszítését foglalják magukba. Mindezek praktikus ismereteket nyújtanak számukra, amelyeket az intézetből kikerülve később is hasznosíthatnak saját háztartásukban.

MIT CSINÁLNAK A LÁNYOK DÉLUTÁN?

A délutánt is változatos programokkal strukturáljuk, amelyet a tanulási óra, a választható szakkörök, tematikus foglalkozások, csoportértékelés, valamint sportolási lehetőség és klubok alkotnak.

Mindezek mellett a délután a csoportok „igazi” életének ideje. A foglalkozások kötöttsége ritmust ad az együtt töltött időnek, az együttlét pedig lehetővé teszi a csoporttudat kialakulását, ezzel teremtve módot a nevelőknek a pedagógiai célok megvalósításához. Röviden, a délután és a csoporttér a nagy beszélgetések, játékok, kártyacsaták, közös sütések-főzések színtere, amibe bele kell férnie az egyéni gondozásnak, a szükségletek és igények feltárásának is.

A csoportokban azonban nem mindennap száll kellemes vaníliaillat a látogató felé. Bizony vannak „húzó” napok. Az eltervezett programokat sokszor alakítja át a lányok spontán reakciója, a bennük lévő feszültség, a közöttük támadt konfliktusok, egy-egy otthonról kapott levél, hiába várt telefon. Ilyenkor az adott helyzetre kell reagálni, amely nagy spontaneitást, rugalmasságot, kreativitást és toleranciát kíván az itt dolgozó felnőttektől.

Fontosnak tartjuk, hogy növendékeink ne legyenek a külvilágtól elzárva, ne szakadjanak meg a családi és baráti kötelékeik. A kapcsolattartás a fiatal joga. Levelezhet, telefont és látogatókat fogadhat, illetve a befogadási időszak után alkalmanként hazautazhat. A hazautazást megelőzi a családlátogatás, amikor a szociális munkás a növendékekkel együtt felkeresi a családot, hogy megismerje annak életterét, környezetét, szokásait. A további együttműködés érdekében személyes kapcsolatot alakít ki a családdal. Meglátogatja azokat az intézményeket (iskola, családsegítő, gyámhivatal, gyermekjóléti szolgálat stb.), amelyek információval szolgálhatnak a fiatal eddigi életéről és amelyek a tőlünk való távozása után segítségére lehetnek. A szociális munkás további feladata – a családi és intézményi kapcsolattartáson kívül – a növendék összes külső ügyeinek intézése a hivatalos iratok beszerzésétől a tárgyalásokon való képviselőig.

Milyen lehetőségeik vannak, egyáltalán lehetséges-e, hogy intézetben kívüli programokon vegyenek részt? Igénylik-e ezt a lányok?

Fontosnak tartjuk, hogy a zárt tétől növendékeink időnként kilépjenek és a kinti világ élményeiből töltsenek. Mint már említettük, rendszeres táborozók vagyunk, de ezenkívül számos

más külső programot is szervezünk. A tananyaghoz kapcsolódó múzeum- és színházlátogatásokon kívül a hétvégi csoportos kimenőket, kirándulásokat is beépítettük a jutalmazási rendszerbe. Ezek a helyzetek nyújtanak lehetőséget arra, hogy olyan tapasztalatokat szerezzenek, amelyekhez kortársaik nyilvánvalóan hozzájutnak. Sokan először részesei egy színházi előadásnak, a hozzá tartozó külsőségeknek, viselkedési szokásoknak.

Nagyon érdekelne, hogy hova mennek a lányok szabadulásuk után?

Az intézeti tartózkodás alatt a fiataloknak megmarad a kapcsolata a családdal, esetenként jobbra fordul, tehát egy részük hazamegy. A visszatalálásban segítenek a lakókörnyezet szociális ellátó intézményei, melyekkel a szociális munkásunk felvette a kapcsolatot, és tájékoztatta őket a fiatal kondíciójáról. Azonban nem mindenki érzi úgy, hogy addigi környezetében szeretné folytatni életét. Az indokok sokfélék, egyfelől azok az állami gondoskodásból hozzánk kerülők választják az intézet saját utógondozó részlegét, akik szabadulásuk idejére érik el a nagykorúságot, és itt kötődést találva folytatják a megkezdett iskolát, építik önálló életüket. Másfelől vannak olyan lányok is, akik felismerik és el is fogadják, hogy életminőségükön, lehetőségeiken az addigi étellel szakítva tudnak csak eredményesen változtatni. Jó néhány olyan lakója is van az utógondozó csoportnak, akik megpróbálták a szabad életet, de a kudarcok visszairányították hozzánk. Az itt élő lányokat szociális munkás, szociális gondozó, pszichológus segíti. A gondozókkal szerződést kötnek a fiatalok, melyek az ittlét feltételeit, szabályait tartalmazzák. Az itt tartózkodás ideje rugalmasan alakul, a szerződések fél évre szólnak, de igény és szükség szerint meghosszabbíthatók.

Az utógondozó az intézeti létből való kiszakadás helye. Az egyéni gondozás differenciálása lehetővé teszi, hogy az igényekhez igazodó – hol szorosabb, hol lazább – kötelességrendszerrel a fiatal szükségleteinek megfelelő ellátásban részesüljön.

ÜNNEPEK

Szót kell ejtenünk a művészeti nevelésről és az ünnepek fontosságáról, hiszen általuk szakadhatunk el a mindennapos rendtől és kötöttségektől, és általuk kapcsolhatjuk össze a lineáris időt a mitikus idővel.

Az intézetben ma folyó művészeti nevelés egy 20 évvel ezelőtti múzeumi foglalkozáson kezdődött. Itt találkozott Granasztói Szilvia művészeti vezető Ferenczi Györggyel, aki fantáziát látott abban, hogy a múzeumi foglalkozások elkerüljenek saját „intézeti” lányaihoz.

Miért ne lehetne munkánknak egyik eszköze a művészet, a fantázia, és az alkotó szellem felszabadítása? A legtöbb lány idekerültéig sivár környezetben, igénytelen körülmények között élt, egy kívülálló úgy ítélheti meg, kulturális igényeik sincsenek. És azt az értelmiségit, aki a saját ízlése szerinti színvonalas programok számára akarja megnyerni őket, könnyen éri elutasítás. Ezek után nem szorul különösebb bizonyításra, hogy nem csupán hasznos, de népszerű is lehet minden olyan program, amely már választásában is fel tudja kelteni bennük a szabadság képzetét.

A művészeti vezető feladata megszerezni a külső szakembereket, vendégeket, kézműveseket, művészeket és mindennek finanszírozásához sokszor az anyagi támogatást is pályázati úton.

Kidolgoztunk egy manuális tevékenységsort, ami a délutáni foglalkozások szerves részeként került be a napirendbe.

Az a cél, hogy a javító és az előzetes csoport tagjai megismerkedhessenek minden alapvető kézműves technikával, fogással, műhelytitokkal. A technikák részben nehézségi fok szerint változnak, de időnként – az új növendékek miatt – ismétlődnek is. A tárgykészítési akciók nemcsak a birtoklási lehetőség miatt sikeresek (amit a növendék elkészít, az az övé), hanem lehetőség nyílt arra, hogy ízlésüket, szín- és formaérzéküket, kézügyességüket, fantáziájukat fejleszteni lehessen. A manuális tevékenység mindig megnyugtató hatású, tehát terápiás jellege miatt is fontos. Foglalkozásaink

némelyike folyamatos, heti rendszerességű, mások alkalomhoz, ünnepekhez évfordulókhöz kötöttek. (pl: adventi koszorú készítés, mézeskalács, tojásfestés,...)

Tematikánk a következő tevékenységeket foglalja magába:

Festés-rajzolás, papírmunkák, film munkák, fonalmunkák hímzés, nemezelés, textilmunkák, szőrme- és bőrmunkák, agyagozás, fazekasság, mézeskalács-készítés, tojásfestés, virágkötés, bábozás.

A bábszakkör eredetileg az intézeti értelmi fogyatékos csoport tagjai számára kezdődött; ma már ez a tevékenység valamennyi növendék számára szabadon választható. Érdeklődésük, képességük szerint jelentkezhetnek a növendékek. Jól kell tudniuk beszélni, artikulálni, szerepet játszani, illetve festeni, rajzolni, bábót varrni. Ha semmi ilyenfajta képessége nincs a növendéknek, és mégis szeretne járni, akkor díszlettartó, kellékes, egyéb segítő lesz a színdarabban. A bábszakköri foglalkozásokon többféle technikájú bábokat készítünk: fakanálbábót, kiszebábót, botos bábót, kesztyűs bábót, hengerbábót stb., és megtanulják mozgásukat. Díszleteket és kellékeket is készítünk.

A próbák, a felkészülés, a bábkészítés nemcsak öncélú, kedvelt tevékenységek, hanem a végcél mindig egy-egy bábdarab létrehozása. Belső intézeti ünnepeinken (Mikuláskor, karácsonykor, farsangkor) és kinti helyszíneken lépünk fel. Kezdetben a növendékek idegenkedtek a habozástól, „dedős” dolognak tartották, de amikor kiderült, hogy a vendégszereplésekkel kijuthatnak az intézetből és óvoda gyermekeknek játszhatnak, és foglalkozhatnak is velük, sikerült felkelteni bennük a bábozás iránti érdeklődést, s ez már csak azért is jó dolog, mert jó néhány anya illetve kismama él az intézetben, akik számára különösen fontos ez a tevékenység.

A művészeti tevékenység szorosan kapcsolódik az ünnepekhez. Ezeknél nagyon fontos egy-egy vendégművész (csoport) meghívása is, ám arra törekszünk, hogy minél több növendékünk vállalja el a nyilvános fellépést, és lehetőleg ki-ki maga válasszon szerepet.

A hagyományos ünnepek mellett az évek folyamán kialakultak az intézet saját hagyományai, saját ünnepei. Ezek között számunkra és növendékeink számára legjelentősebb a három éve útjára indított ROMA NAP.

Intézetünk növendékei sok mindenben különböznek hasonló korú hazai „civil” társaiktól, ám van a másságnak egy igen markáns, etnikai jellege is.

A nálunk élő lányok többsége cigány származású. Sajátos, bonyolult összetételű szubkultúra jellemzi őket, melynek meghatározó erejére szeretnénk építeni pedagógiai munkánkat. Sajnos a lányok nagy része csak szórványos ismeretekkel rendelkezik kultúrájáról, bár szívesen megismerkedne és büszkélkedne népe értékeivel. Kiemelkedően fontos a lányok cigányfolklorhoz való kötődése. Népük nyelvének, szokásainak, hiedelemvilágának, zenéjének, táncainak ismerete stabil értékképző része lehet életüknek, s egyben jól kihasználható nevelési lehetőség a velük foglalkozó pedagógusoknak.

Már évek óta hagyományosan működnek olyan szakkörök, foglalkozások, melyek a cigány népművészetre, kultúrára építenek.

Ennek két alappillére a kézműves foglalkozások és a Cigány Klub. A kézművesség keretében megismerkedhetnek a fazekasság, kosárfonás és játékkészítés mesterségével. A Cigány Klub már hosszú évek óta működik. A klubot külső segítők szervezik és vezetik, heti rendszerességgel. A Vojake Roma -Jókedvű Cigányok – részvételével megalakult a rákospalotai Zölderdő Együttes, mely hagyományőrző dalokat és táncokat ad elő. A klubfoglalkozások keretében cigány témájú filmvetítéseket tartunk, vetélkedők és beszélgetések keretében régi roma népszokásokat elevenítünk fel, színjátékokkal és bábjátékkal. Közben ezeken a napokon a lányok egy-egy jellegzetes cigány ételt készítenek el.

A nevelőotthonok, zárt intézetek művészeti és kulturális programjainak eredményességét általában a szemléken, versenyeken, kiállításokon és a növendékek egyéni sorsának alakulásán lehet lemérni.

Igaz, néhány esetben sikerült már például kerámia, bőrdíszműves illetve virágkötő szakmunkásvizsgát tennie egy-egy növendéknek (azt remélve, hogy ezzel el is tudnak helyezkedni).

Általában a jó művészeti program képes felkelteni az esztétikai igényeket az intézet növendékeiben. A kreatív tevékenységek sora mindenképpen formálja, alakítja őket, és ami a lényeg, erősíti önbecsülést, sikerélményhez juttat.

A művészeti nevelés a személyiségfejlesztés, a finomodás kiváló eszköze.

Külön kell említeni az intézeti Anya-gyermek otthonban folyó kreatív foglalkozásokat. Az otthonban játszószobát alakítottunk ki. Sikerült berendezni és játékokkal, bábokkal, eszközökkel felszerelni.

Az érdeklődést sokszor a praktikus tárgyak elkészítésének lehetősége hozza meg.

Az anyák és a gyerekek közös foglalkozásain tapasztaltuk, hogy előbb az anyákat kell megtanítani a játék örömeire, hogy azután gyermekükkel együtt is élvezhessék ezt.

Az igazi öröm az, amikor az udvaron a babakocsiban tolt kisgyerek a kezében azt a frottír állatkát szorongatja, amelyet foltvarró foglalkozáson készített számára édesanyja.

HOGYAN LEHETSÉGES, HOGY ITT KICSI GYEREKEK IS ÉLNEK, ŐK HOGYAN KERÜLNEK IDE?

12 éve működik az intézet anya-gyermek otthona. Az első csecsemő, aki a szülőotthonból édesanyjával ideérkezett, 1988. július 7-én született, már kétéves elmúlt, amikor az anya javítóintézeti nevelése befejeződött, és gyermekével együtt kiköltözött. Velük kezdődött a részleg története.

Kezdetben speciális leányanya-részleg volt a megnevezése. A neve is jelzi, hogy kik számára és miért jött létre ez az intézeti egység. Abból a célból alakult, hogy fiatal „leányanya” növendékeink gyermekei ne az akkoriban általános életutat kezdjék meg. A gyakorlat szerint röviddel születésük után anyjuktól elválasztva valamelyik csecsemőotthonban helyezték el őket. Lehetővé akartuk tenni, hogy maradjanak édesanyjuk mellett az ő gondozásukban. Reméltük, hogy az anyaság, a gyermekért érzett felelősségvállalás, az anyai szerep megélése mindkettőjük számára előnyös és pótolhatatlan lesz.

Az első anyák kivétel nélkül – az akkori terminológia szerint – állami gondozottak voltak. Úgy nőttek fel, hogy mindig teljes mértékben gondoskodtak róluk, az önálló életre segítség nélkül nem lettek volna képesek, különösen ilyen felelősségteljes helyzetben nem. Sokan közülük első ízben élhették át, hogy valaki számára nélkülözhetetlenek, semmivel nem pótolhatók. Ez az élmény egy fiatal anya életében akkor is meghatározó volt, ha később kiderült, hogy mégsem tud megküzdeni ezzel a feladattal. Ugyanakkor a csecsemő az első hónapokban az anya szeretetteljes közelségében fejlődhetett, hiszen közismerten a pszichológiai kutatások szerint ez egy kitüntetett életszakasz, amely meghatározó lehet a személyiség alakulásában. Ezért nehezen vitatható, hogy még ezek a próbálkozások sem voltak hiábavalóak. A tapasztalataink azt mutatják, nagyon ritkán fordult elő, hogy az anya alkalmatlansága volt az egyedüli ok, ami miatt esetleg később külön kellett válniuk.

A részleg megalakulásakor a kórház épületében, egy kórteremben kapott helyet. Kialakításakor az volt az egyik legfontosabb szempont, hogy védett és biztonságos elhelyezést nyújtson. Az otthon létrehozásának indítéka kétségtelenül az az elképzelés volt, hogy az anyák számára lehetővé kell tenni, hogy anyaságukat átélve maguk gondozzák és neveljék gyermeküket. Tekintettel azonban az anyák fiatal korára és arra, hogy a csecsemők állami gondozottként nevelkedtek itt, a gondozó személyzet aggodalommal érezte át a felelősség súlyát. Emiatt időnként előfordult, hogy túlságosan óvták és segítették az anyákat, ezzel akaratlanul is korlátozták önállóságukat, kompetenciájukat.

A javítóintézetben a szinte teljes irányítás gyakorlatához szokott munkatársak számára egyszerre túlságosan nagy léptékű változást jelentett az anyaotthoni gondozás. A gondozó személyzet egészségügyi végzettségű ápolónőkből és csecsemőgondozó szakápolókból állt. A részleg működésének rendjét gyermekorvos alakította ki. A napirendet a gyermekek életkorának megfelelő gondozás, etetés rendje határozta meg.

Ezek a körülmények is szerepet játszottak abban, hogy a részleg céljait, ideológiáját, működésének módját hosszú időn keresztül az egészségügyhöz közel álló szemlélet jellemezte. (Nem vitás, hogy ennek a szemléletnek jogos, racionális indítékai is voltak.)

Az eltelt több mint tíz év során sok tapasztalat halmozódott fel, amelyek eredményeként a részleg működése folyamatosan változott, alakult. A kezdeti egy-két kórterem helyén ma egy 16 lakosztóval rendelkező otthon található. Az átváltozás folyamatosan, lépésről lépésre következett be. Rövidesen nyilvánvalóvá vált, hogy az anyaothton iránt egyre szélesebb körű társadalmi igény keletkezett. Egyre többen szerettek volna bekerülni olyanok is, akik nem voltak javítóintézeti növendékek. Az intézet a nagy nyomásnak nem tudott hosszú ideig ellenállni, és már a működés második évében befogadott olyan fiatal anyát, aki állami gondozottként vált nagykorúvá, majd gyermeket szült, de semmi köze nem volt a javítóintézethez. Ezután egyre több ilyen fiatal kért segítséget a részlegtől. A létszám gyarapodása mind több gondot okozott.

Az intézet nem volt felkészülve sok csecsemő vagy kisgyermek elhelyezésére, és amikor egyébként is súlyos anyagi gondokkal küszködött, nem jutott mindig kiságyra, gyümölcsre vagy pelenkára. Ezeket a gondjainkat látva egy intézettől független külső személy létrehozott egy alapítványt, amely megpróbálta a hiányzó dolgokat adományként beszerezni. Emellett pályázatokból teremtettünk lehetőséget az újabb szükségletek kielégítésére. Így szereztünk először sporteszközöket, hintát, majd egy nagyobb pályázat elnyerésével belső bölesődét alakítottunk ki. Nem követve a kronológiai sorrendet, csak néhány fontosabb eseményt emelek ki: pályázatokon elért sikereinknek köszönhetően hat anya és gyermekeik költözhetek a főváros különböző kerületeiben nyert és az alapítvány által lakhatóvá tett önkormányzati bérlakásokba. Az intézet felújította használaton kívüli kórház épületét, amelyet szintén pályázati pénzből sikerült berendezni, ezzel jött létre az otthon jelenlegi befogadóképessége.

Az idők folyamán kialakult a részleg sajátos működése, önálló arculata, amely arányait tekintve az intézet jelentős részét képezi, és fontos szerepet vállal a főváros szociális ellátásának rendszerében is. A leányanya-részleg névhez előítéletek tapadnak, ezért ehelyett ma anya-gyermek otthonnak hívjuk, és a gyermekvédelmi törvényben megfogalmazott családok átmeneti otthonaként működik.

A javítóintézeti anyák mellett nagyszámú kívülről érkező fiatal nő él itt gyermekével.

Az otthon korábbi filozófiája szerint a gondozás reszocializációval, az önálló életre való neveléssel járt együtt, azonban nevelő funkcióját mára csak javítóintézeti növendék anyák esetében őrizte meg. A többi gondozott anya szükségleteinek és kérésének megfelelően kap segítséget abban, hogy helyzetén – velünk együttműködve – megpróbáljon változtatni.

A korábbi években a gondozás időtartama nem volt korlátozva, ezért előfordult, hogy valaki hosszabb időt töltött itt, néhány esetben ez az időtartam a három évet is meghaladta. Ma az elhelyezés hat hónap, amely egy alkalommal hosszabbítható meg három hónappal. A gondozási idő megrövidülése miatt a kliensek gyorsabban cserélődnek. Megfontolásra érdemes, hogy ennyi idő mire elegendő. Tapasztalataink szerint nagyon nehéz optimális gondozási időt meghatározni. A túl hosszú idő alatt az anya annyira hospitalizálódik, hogy elveszíti minden érdeklődését, motivációját a külső világ, az önálló élet iránt. Ez különösen nevelőotthonban felnőtt anyák esetében szembeötlő, ők „hazatértek”. Pillanatok alatt visszatalálnak az intézményi életrendbe, de idővel a többiek is hasonlóképpen viselkednek. Néhány hónapig tartó gondozás azonban általában nem elég ahhoz, hogy az itt élő családok életében lényeges változás következzen be. Az anyaothtonok között kialakult bizonyos specializáció, elsősorban a gondozotti kör jellegzetességei (életkor, bekerülés oka stb.) alapján, amely meghatározza az otthon működését, a nyújtott szolgáltatásokat, a segítségnyújtás célját, tartalmát és módszereit. A nálunk élő anyák – egyik kollégánk szóhasználatával élve – „zürös életű” fiatal nők, akik többnyire teljesen egyedül állnak, segítség nélkül. Életükben a gyermek hatalmas teher, gondozása megoldhatatlanul nehéz feladat, ugyanakkor ez a gyermek életük célja, nagyon gyakran egyetlen „tulajdonuk”, értékük, társuk.

Az itt élő anyák bár sok tekintetben hasonlóak, természetesen mégsem homogén csoport. Ezért már a befogadás előtt el kell dönteni, hogy az itt töltött időt ki mire és hogyan fogja felhasználni. Szeretnénk minél gyakrabban elérni azt, hogy az anyaotthoni elhelyezés ne csak egy kis pihenést, megnyugvást nyújtson az életben maradásért folytatott küzdelemben, hanem az anyák gyűjtsenek erőt és készüljenek fel a továbblépésre. Az erőgyűjtés mindenki számára mást jelent: anyagi erőforrást (munkahely, járandóságok), ismeretek megszerzését (tanulás), készségek kialakítását (háztartás, gyermekgondozás, emberi kapcsolatok), és nagyon sok esetben a személyiség megerősödését, az önismeret, az önértékelés fejlődését. Ez egy életre szóló programnak látszik, de itt legalább lehetőséget akarunk nyújtani ahhoz, hogy elkezdődjék. Ez a munka a személyzet számára is emberpróbáló feladat. Az anyaotthoni munkaközösség tagjai: a gondozónők, a szociális munkás, a pszichológus és a részlegvezető, valamint segítő partnerek a gyermekorvos és a védőnő.

A befogadásra a felvételi beszélgetés és előjegyzés után általában teamdöntéssel kerül sor. Már ekkor körvonalazódik valamiféle perspektíva, jövőkép vagy alternatív lehetőségek, megszületik egy keretszerződés, az elhelyezési megállapodás.

Az otthonban az elhelyezés aszerint történik, hogy az anya mennyi közvetlen segítséget igényel (újszülött csecsemő, nagyon fiatal anya, súlyosabb betegség vagy károsodás, esetleg önállóbb, vagy teljesen független). A gondozás személyességét hangsúlyozza az egyéni gondozónői rendszer, amelyben egy gondozónőhöz legfeljebb 3-5 anya tartozik. A gondozónő és az anya egyéni gondozási szerződést kötnek, amely tartalmazza azokat az elemeket, amelyek az anya életvezetési, gyermekgondozási szokásai közül a legtöbb odafigyelést igénylik. A szerződésnek mindig van a gazdálkodásra vonatkozó része is. A szerződés általában két-három hónapra vonatkozik, egy anyával a gondozás során több szerződés is készülhet. Ez a szerződés az anyaotthoni élet eseményeire, az anyák életvezetési készségeire koncentrál.

Létrejön egy másik szerződés is, amelyet az anya a szociális munkással köt, és ami tágabb perspektívákra tekint. Ebben megfogalmazódnak azok a lépések, amelyek a problémák megoldása felé vezetnek, a lehetőségek felkutatására: erőforrások keresése, segítő kapcsolatok kialakítására, a meglévő kapcsolatok ápolására irányulnak. Ebben a szerződésben szerepel az előtakarékosság is. Az anyaotthonban évek óta változatlan szimbolikusan tekinthető térítési díjkötelezettség van azért, mert az itt élő anyák többségének jövedelme csupán GYES és családi pótlék, és csak így nyílik egy csöppnyi esély arra, hogy ebből az alacsony jövedelemből bármennyit is megtakaríthassanak.

Az anyák, bár még nagyon fiatalok, sok megpróbáltatáson, csalódáson és hányattatáson keresztül jutottak ide. Énképük negatív, önértékelésük legtöbbször nagyon alacsony. Ez természetesen csak még tovább nehezíti súlyos terheiket. Az otthon pszichológusának egyik legfontosabb feladata, hogy realisabb önértékeléshez, kiegyensúlyozottabb személyiség kialakulásához nyújtson segítséget.

Várakozásaink szerint a személyzet munkájának hatékonyságát fokozza majd a közelmúltban megindított videó home training tanfolyam, amelynek házon belüli megszervezéséhez egy pályázat biztosítja a feltételeket. A holland módszer alkalmazására az otthonban két területen nyílik lehetőség. Egyrészt a segítő és a kliens (gondozó és anya) interakciójának elemzésével és javításával eredményesebbé teheti a segítő munkáját. Másrészt az anyák a jó kommunikáció elsajátításával javíthatják és elmélyíthetik kapcsolatukat gyermekükkel. A módszer egyik legnagyobb erénye, hogy nem a problémákra, a nem megfelelő viselkedésre mutat rá, hanem a szülő meglévő pozitív készségeit erősíti és fejleszti. Az anyai szerep megerősítése az anyáknak biztonságot és önbizalmat ad. A tanfolyamon az otthon valamennyi dolgozója részt vesz.

A munkatársak mentális igénybevétele nagyon megterhelő, az elfáradásba kiégés megelőzésére már több mint három éve rendszeres szupervíziót alkalmazunk. Erre szintén pályázatokból teremtünk forrást.

Az anya-gyermek otthon szervesen illeszkedik az intézmény működésébe. Befogadja a javító anyákat, és kihasználja az intézet lehetőségeit, igénybe veszi szolgáltatásait. A napi négyszeri étkezés

lehetőségén kívül a belső általános iskolai oktatást, az egészségügyi ellátást, (házi orvos, gyermekorvos, védőnő, nőgyógyász) a sporteszközöket, a kulturális programokat. Az anyák részt vehetnek a kézműves szakkörök munkájában, a cigányklubon és valamennyi ünnepi rendezvényen.

A befogadott fiatal anyák sokféle segítséget kaphatnak az otthontól és az egész intézettől. A félév elteltével talán ügyesebb, gondosabb háziasszonnyá válnak, magabiztosabbak lesznek, esetleg félre is tesznek egy kevés pénzt. Mindez nagyon fontos, de nem tudjuk olyan munkához segíteni őket, amelynek jövedelméből fenn tudják tartani magukat, és nem adhatunk (ritka kivétellel) fedelet sem a fejük fölé. Mi családok átmeneti otthona vagyunk, de ha nem találunk egy barátot vagy rokont, akkor hová „mehet át”, aki innen kikerül? ...Egy másik anyaotthonba?

KI FINANSZÍROZZA MINDEZT?

A javítóintézeti nevelés mindig állami feladat volt, és így van ez most is, de az állami költségvetést kiegészíti az intézetért működő két alapítvány, mert a pénz sohasem elég.

Mindkét alapítvány létrehozása a rendszerváltás időszakában történt.

Ebben az időszakban ugrásszerűen megnőtt az ellátatlan, utcára került emberek száma. A munkahely és fedél nélkül maradtak – közöttük nagy számban fiatalok és fiatal felnőttek – csapatait találhattuk meg az aluljárókban, a pályaudvarokon. Nem volt olyan intézményrendszer – annak ellenére, hogy több gyors intézkedés történt a probléma kezelésére -, amely a hirtelen megnőtt, segítségre szoruló tömeget be tudta volna fogadni, illetve be tudta volna vonni olyan ellátási, gondozási formába, amely ezeknek a fiataloknak is megfelelt.

Látva, érezve ennek az akkor már jelentős mértékű munkanélküliségnek, hajléktalanságnak a következményeit, amelyek a Rákospalotai Leánynevelő Intézetet is elérték, egy magánszemély és egy vállalat rendelkeztek arról, hogy az intézmény működésének segítésére, illetve közvetlenül az intézet profiljába nem illeszkedő szociális ellátó tevékenységének felvállalására, segítésére alapítványokat hozzanak létre. Így jött létre a Segítő Szolgálat Alapítvány (138. sorszámmal, 1990. május 2-i végzéssel), amely „a krízishelyzetbe került, támasz nélkül maradt fiatal lányok, főként leányanyák támogatására”, és a Perspektíva Alapítvány (268. sorszámmal, 1990. június 4-i bejegyzéssel), amely „a Rákospalotai Leánynevelő Intézet egyik épületének átalakítása oktatási – nevelési célokra, folyamatos munkavégzésre és egyéb ellátásra” alapítványi cél megjelöléssel lett bejegyezve. Mindkét Alapítvány Kuratóriumának elnöke Ferenczi György, a Rákospalotai Leánynevelő Intézet akkori igazgatója lett.

Mit tettek, mit tudtak tenni a megszületett alapítványok az intézetben?

Átvállalják az alapfeladatot? Részt vesznek a javító – nevelőmunkában?

Az Alapítványok az alapító okiratukban lefektetett tevékenységet folytatják, amelyek kapcsolódnak az intézeti munkához, azt szervesen kiegészítik, és segítséget nyújtanak olyan, az intézmény által nem támogatott területek feladataihoz, amelyeket a költségvetésből már nincs lehetőség finanszírozni, vagy nincs megfelelő kapacitás annak ellátására. Természetesen magát az alapfeladatot nem vállalják át, de segítenek annak magasabb színvonalú ellátásában, színesebb megvalósításában. A javító – nevelőmunkában viszont bizonyos mértékben részt is vesznek, mert annak jobb színvonalú ellátásához segítséget nyújtanak programjaikkal.

A jelenlegi működésről:

A bevezetőben már említett alapítványok működésüket 1990-ben kezdték meg. A kezdeti nagy lendületű munka után a kuratóriumi elnök, Ferenczi György betegsége miatt mindkét alapítvány működése lelassult, majd meg is állt igazgatónk, a kuratóriumok elnökének halála miatt. A működésképtelenséget – a jogi akadályok felszámolásával – új kuratóriumi elnökök és kuratóriumi tagok választásával lehetett megszüntetni. A két alapítvány 1996-ra ismét működőképesé vált. (A Perspektíva Alapítvány a kuratórium összetételének változásával egyidejűleg az Alapítvány céljait is

bővítette, ami a tevékenységi kör kiszélesítését is magával vonta.) Tevékenységüket az alapítványok ezek után azonnal el is kezdték, addigra már több olyan feladat felhalmozódott, amely elvégzésére felkészültek, amelyek teljesítésére csak a jogszerűség helyreállítása után nyílt lehetőség.

A két alapítvány működésének újraindítása után tevékenységük határozottan szétvált. A Segítő Szolgálat Alapítvány a korábban felvállalt feladatkörét folytatta kibővített tartalommal, míg a Perspektíva Alapítvány az oktatás – képzés területére összpontosított, az utógondozásban, a munkaerőpiacra való eredményes kijutás és a lakatás megoldásában segíti a rászorulókat.

A Segítő Szolgálat Alapítvány az új gyermekvédelmi törvényben meghatározott – családok átmeneti otthona – ellátási formát valósítja meg, amelyre a Közigazgatási Hivatallal ellátási szerződést kötött. E tevékenysége során olyan egyedülálló, támogatás nélkül maradt anyákat fogad be – gyermekkel rendelkező javítóintézeti neveltek mellett – gyermekükkel együtt, akik maguk nem képesek a saját ellátásukra, többnyire hosszabb – rövidebb ideig az állam gondoskodásában éltek.

A működés biztosítása és a feladatok megosztása, jó elhatárolása érdekében az Alapítvány a javítóintézettel Együttműködési Megállapodás keretében fejt ki tevékenységét. E két szerződés biztosítja a működést

E mellett a javító nevelés olyan segítségét végzi az alapítvány, amelyre már nem jut annak költségvetéséből fedezet. Az ehhez szükséges forrásokat a különböző pályázatokon elnyert támogatásból biztosítja. Az ellátási szerződésből és a pályázatokból megszerzett források, az intézmény működését is segítik olyan módon, hogy a megvásárolt eszközök, finanszírozott programok, nemcsak az alapítványi célok elérése érdekében hasznosulnak, hanem az intézmény működtetésénél is felhasználásra kerülnek. Sok esetben csak ezen keresztül nyílik lehetőség a javító nevelés tárgyi és személyi színvonalának javítására a költségvetés korlátai miatt.

Az elnyert pályázatok teremtették meg annak lehetőségét, hogy a növendékek érdeklődési körüknek megfelelő szakköri tevékenységekben vegyenek részt. Ugyancsak egy jelentős Phare-pályázat biztosította annak a programunknak a végrehajtását, amelyben az intézményből kikerülő fiatalok önálló életkezdését készíthetjük elő és félutasházakat működtetünk az abban kidolgozott program alapján. Szintén e Phare-program „hozádéká” – több egyéb hasznos eszköz mellett – az a mikrobusz, amely a program segítségével túl az intézmény szállítási gondjait is jelentősen segíti.

Ugyancsak jelentős eredménye az alapítványnak az a „lakásszerzési” tevékenység, amellyel az a gondozottjait segíti. A Fővárostól a volt állami gondozottak számára kiírt lakáspályázaton elnyert 6 db lakást újított fel a rászorultak támogatására, elhelyezésének biztosítására, az önálló életének megkezdésére, az alapítvány.

A Perspektíva Alapítvány a működéséhez szükséges költségeket, teljes egészében a különböző pályázatokon elnyert támogatásokból fedezi. Számptalan kisebb-nagyobb pályázatot sikerült tevékenysége alatt eddig elnyernie. Az így befolyt összegek nagyságát és a programokat tekintve is a legjelentősebb, az MKM. Phare-pályázat. Ebben a projektben az intézményünkben – és a zalaegerszegi gyermekotthonban – élő gondozottaknak dolgoztunk ki különböző, a személyiségi állapotukat, képességeiket figyelembe vevő, oktatási, képzési tananyagokat, amelyeket eredményesen használunk fiataljaink nevelésében, képzésében. A program számottevő szellemi hozadéka mellett igen tekintélyes az az oktatási, képzési tevékenységet nagyban támogató eszközkészlet, amelyet az alapítványnak sikerült beszereznie pályázati támogatásból. Ezeket természetesen az intézmény egésze részére használatba adjuk igény szerint.

Az anya-gyermek kapcsolat segítését, a gyermekgondozás jó színvonalú megvalósítását támogatja az a jelenleg is folyó Phare LIEN projekt, amelyet az ősszel indítottunk el. Ez a családi videotréningszerű eddigi nálunk nem alkalmazott eszközökkel segíti a gyermekgondozásban járatlan anyákat. Eredményessége, a hagyományos, többnyire a verbalitáson alapuló „nevelésinél” azért is hatékonyabb, mert a mama a videofelvételen viszontlátja a gyerekekkel való foglalatosságát, amelyek jó mozzanataiban megerősítik őt. A tréning nemcsak az anyáknak ad programot, hanem a gondozókat is

bevezeti a módszer alkalmazásába, megtanítja, majd később felügyeli az alkalmazott módszert, a kidolgozó holland szakemberekkel.

A Perspektíva Alapítvány is kiveszi részét a gondozottak lakáshoz jutásának elősegítésében, az alapítványi célokban le-fektetetteknek megfelelően. Szerény lehetőségei ellenére teljes körűen felújított egy félutasházat és egy az állami gondozottak lakáspályázatán elnyert lakást, amelyeket ma is használnak gondozottjaink.

A Perspektíva Alapítvány jelentős tevékenységet végez az intézmény rekonstrukciós munkáinak elősegítésében is. Korlátozott pénzügyi lehetőségei ellenére- külső alapítványi támogatást felhasználva – jelentős mértékben finanszírozta az intézményben felújított fedett faátjárók megvilágítására készülő iparművészeti lámpákat.

Arra e cikkben nincs lehetőség, hogy teljes körűen bemutassuk az alapítványaink által elnyert pályázatokat és az abból megvalósított eredményeket.

Összefoglalva: az intézmény és a mellette működő alapítványok kölcsönösen segítik, támogatják egymást. Nyugodtan állíthatjuk, kiegészítik egymás működését. Az alapítványok az intézettől tevékenységükhöz helyet, helyiségeket és fűtést, világítást kapnak, míg az alapítványok az intézmény számára ott biztosítanak forrásokat, támogatást, ahol azt annak költségvetési korlátai akadályozzák. Az együttműködés mindkét fél számára hasznosnak mondható, mert tevékenységüket így szélesebb körben és magasabb színvonalon, több rászorulóval segítségnyújtva végezhetik.

Az alapítványok segítő működése nélkül az intézményi ellátás színvonala sokkal alacsonyabb, szegényesebb lenne. Nem volna lehetőség arra, hogy az intézményi programok jelentős része funkcionálhasson, az anyás és az utógondozó részleget működtessük, olyan minőségben, ahogy ezek ma megvalósulnak.

Az együttműködéssel a felek olyan szolgáltatásokat és azokat olyan színvonalon nyújtják a rászorulóknak, amelyre társadalmi szinten is nagy igény van. Biztosak vagyunk abban, hogy ezek a tevékenységek segítenek enyhíteni azokat a szociális problémákat, amelyekkel az országban lépten – nyomon találkozunk. Mi – az intézmény és az alapítványok – az általunk felvállalható részt ebből a tevékenységből a tőlünk elvárható legmagasabb színvonalon, az átlagosnál talán valamivel nagyobb erőfeszítés árán elvégezzük, annak bővítésére csak újabb források bevonásával nyílhatna lehetőség.

Az alapítványok soha nem szűnő törekvése, hogy újabb és újabb forrásokat kutassanak fel, szerezzenek meg, amelyek segítségével további rászorultak ellátásával, gondozásával enyhíthetünk azokon a gondokon, amelyek egy társadalom önértékelését befolyásolják.

TANÁCSOK GYAKORLATRA ÉRKEZŐKNEK

Intézetünk gyakorlóterepe több felsőoktatási intézménynek.

Van olyan hallgató, aki mindenképpen ide szeretne jönni, mert érdekli, és kifejezetten ilyen terepen akarja kipróbálni magát. Van, akinek már csak ez a hely maradt a tereplistán.

Könnyen beleesik az ember abba a hibába, hogy folyton az lebeg a szeme előtt: fiatalok elítéltekkel fog találkozni. Nem praktikus azzal kezdeni, hogy megpróbálsz meg tudni, ki miért van itt – hiszen ez az ismerkedéseket önkéntelenül is befolyásolná. Add meg a lányoknak azt a lehetőséget, hogy mindegyikük tiszta lappal indulhasson előtted (ki merné azt állítani magáról, hogy nem tenne akaratlanul is különbséget a bolti lopás és súlyos testi sértés elkövetője között?). Másrészt pedig sokkal érdekesebb úgy iratokat böngészni, hogy tudod, kiről van szó...

Az első pillanattól kezdve szem előtt vagy, mérlegre teszik minden megmozdulásodat, és hamar eldől, milyen szerepbe kényszerülsz a növendékekkel szemben – te leszel a „játékony balek”, akit ki lehet használni, akinél mindig van aprópénz és elegendő cigaretta, aki föl hívja anyut és üzeneteket közvetít; vagy te leszel az, aki már-már többet akar számon kérni, mint amit a rendtartás megkövetel... (Lehetőleg próbálkozz meg egy harmadik lehetőséggel.) Jó, ha tisztázod saját

magaddal, majd a gyakorlatvezetőddel is, mik is a szerephatáraid, és ezt hogyan tudod az egyéniségeddel összhangba hozni. A lányok hozzá vannak szokva a gyakornokok jelenlétéhez, így a fogadtatás többnyire barátságos – ezt csak te tudod elrontani... Mit kezdhetsz magaddal Palotán?

Szakmai, elméleti tudásodat a következőképpen bővítheted: mehetsz tárgyalásokra, konferenciákra, részt vehetsz a team-megbeszéléseken és esetmegbeszélőkön, protokolláris programokon, tanulmányozhatod az intézet szervezeti felépítését, elmélyedhetsz az ügyiratokban és a szakirodalomban... De a fentiekén túl sokkal tanulságosabb és izgalmasabb, ha a lehető legtöbbet vagy a lányokkal. Érdemes arra törekedni, hogy minél több szabadidős programon vehess részt (ez lehet akár egy „benti” klubfoglalkozás, akár egy „kinti” színházlátogatás, vagy tábor). Ilyenkor nemcsak azt tapasztalhatod meg, mennyire látványos feszültségeket és indulatokat gerjeszthet a zárt élethelyzet – de azt is, miről szól egy javítóintézetben a siker. Személyes tapasztalataink azt mondatják velünk, az intézet minden tekintetben jó terephely leendő szociális szakemberek részére. Nem akarunk kritikátlanul azonosulni mindennel, amit ott tapasztaltunk, de az biztos, a zárt intézetben folyó munka szakmai és egyben emberi próbatétel (még akkor is, ha ez most közhelyesre sikerült). Az intézetben, a speciális jellegből fakadóan, mind az egyéni esetkezelés, mind a csoportmunka szintjén számos lehetőség kínálkozik a szociális munka számára. A jó kollegiális viszony, a belénk vetett bizalom, a különböző szakmai programokban való részvétel mind ok arra, hogy nyugodtan ajánljuk a Rákospalotai Javítóintézetet (mint terephelyet, természetesen!) más hallgatók számára is.

KIK DOLGOZNAK ITT, ÉS MI AZ, AMI ITT TARTJA A DOLGOZÓKAT?

Bemutatkozásuk során természetesen az itt élőkkel foglalkoztunk, pedagógiai, pszichológiai szempontból. Intézetünkben, éppen összetett feladatai miatt sokszínű munkatársi csoport dolgozik. Most csak azokról tennék említést, akik közvetlenül a fiatalokkal foglalkoznak, bár ez korántsem igazságos. Egy ennyire zárt intézményben minden dolgozónak komoly hatása van, minden gesztus, odavetett szó megnövelt jelentőséggel indul el útjára a fiatalok között. Ezért egy-egy, a gyerekekkel közvetlenül nem találkozó dolgozó felvételénél, munkája megítélésénél is komoly szempont, hogy megtalálja-e a hangot, hogy hogyan lép be a csoportba akár egy villanykapcsoló szerelése miatt. Aki pedig, mint a konyhasók, a kertész naponta kerül olyan helyzetbe, hogy munkát ad ki, hogy eldönti, jut-e még repeta stb., annak különösen fontos tudnia, megtalálja – e azt a hangot, ami nem bántó de nem is bizalmaskodó.

A közvetlen pedagógiai, gondozói feladatot ellátókkal szemben pedig olyan sokirányúak elvárásaink, hogy csak tisztelettel lehet említeni munkájukat. Egy 1983-as kutatás keretében 6 intézet pedagógusait vizsgáltuk meg kérdőív és interjú módszerével, jelen cikkben az akkori megállapítások némelyikére szeretnénk vissza utalni, illetve tenni néhány kiegészítést a mai helyzetre. Akkor úgy találtuk, hogy „A rossz munkabeosztás, a nehéz pedagógiai munka még a „viszonylag” magas fizetések ellenére sem vonzó.” Mára ez úgy alakult, hogy miközben a rossz munkabeosztás változatlan, a pedagógiai munkával szemben egyre nagyobbak a külső és belső elvárások, és a fizetések egyre kevésbé vonzóak. A pótlékok, a szolgálati lakás, a nagyon olcsó étkezés már nem jelent vonzerőt, hiszen már nincsenek gyermekvédelmi intézményre szabott pótlékok, a szolgálati lakások zömében megszűntek, ami maradt, annak piaci a bérleti díja, ugyanakkor változatlanul folyamatos munkarendben dolgozunk. A zárt intézményekben nagyon szűkre szabott a külső programok lehetősége, a szünetekben is itt vannak növendékeink, sőt más okokból a gondozottak is. Ugyanakkor jogos elvárás a pedagógiai munkát végzőkkel szemben a felsőfokú diploma, szakmai továbbképzéseken, tanfolyamokon való részvétel. Miközben a szintén nehéz és természetesen mélyen alul finanszírozott munkát végző kollegák a közoktatás más intézményeiben 20 órás kötelező óraszám mellett kényszerülnek mellékállásokra, magántanítványok vállalására, addig ez szinte lehetetlen

intézményünkben. Heti 30, délutáni időben eltöltött óra után gyakran arra sincs elegendő idő, hogy regenerálódjon valaki, nemhogy arra, mellékállásban próbálja kiegészíteni közalkalmazotti fizetését. Nem igen tudnak részt venni külső továbbképzéseken, hiszen ezek zöme az ő munkaidejükben van, vagy hétvégén. Ha valaki havi két hétvégét munkával tölt, attól nem lehet és nem is szabad megkövetelni, hogy a maradék idejét is ilyen tevékenységgel töltsse. 1983-ban pesszimista kép rajzolódott ki: „Az intézményi nevelés legfontosabb eleme a pedagógus, aki egész lényével nevel, aki nélkül valójában mozgásképtelen a rendszer. Ugyanakkor talán itt a legmérhetetlenebbek az eredmények, legkevésbé lehet követni az egyén hatását, és ahol leginkább magára van hagyva az egyén. A munkát gyakran – majdnem mindig külső jegyeiből ítélik meg. Elsősorban azon, hogy van-e rendkívüli esemény, kirívó rendbontás, milyen a lakóegység tisztasága. Legkevésbé a valódi pedagógiai munka mérhető a jelen körülmények között. A bekerülés, kikerülés közti időszak személyre szóló nevelési terve, ennek követése illúzió. A nevelői viselkedést alapvetően befolyásolhatja a problémák elferdítéséből fakadó viszonylagos nyugalom lehetősége.” Szerencsénkre kollegáink lelkesen vesznek részt esetmegbeszélő csoportokban, teamekben, félévente (pályázati, alapítványi pénzből finanszírozható) stábépítésen, nem fedik el a bajt, hanem megbeszéléseken újra és újra végigelemzik a lehetséges buktatókat. Ahhoz azonban, hogy dolgozóink maradjanak, maradni akarjanak, hogy erejüket, egyéniségüket erre a munkára, hivatásra tegyék fel, nem szabadna meglepedni az időnként elhangzó sajnálkozó (megkockáztatom, lesajnáló) vélekedéssel, „bizony nagyon nehéz lehet ezekkel a lányokkal”.

Csodákat lehet írni a körülményekről, a nagy park, a barátságos otthon szerepéről, aminek megvan a nevelő hatása, de intézetünknek a dolgozók adják meg az igazi hangulatát. Azok, akik a sokadik kudarc után is újra és újra elindulnak egy – egy fiatallal iskolát keresni, szülőket meggyőzni. Azok, akiket évek múlva is megkeresnek az anyák új gyerekekkel, új gondokkal, vagy azok a kollegák, akik akkor is rend behozzák a kikerülő fiatallal együtt a pályázaton elnyert romos lakást, ha kétséges, hogy megtudja-e tartani, akik egyetlen hozzátartozóként elmennek esküvőre, keresztelőre, hivatalokba ügyeket intézni. Akik mindezért nevetségesen kis fizetést visznek haza, akik közül többen alig vannak jobb anyagi helyzetben, mint támogatótjaik.

Munkájukat azonban nemcsak ezek a körülmények nehezítik, hanem a munka jellegéből fakadó szakmai dilemmák is. Vajon mi tekinthető sikernek és mi tekinthető kudarcnak, mit lehet elvárni és mit lehet elérni, milyen eszközöket használhatnak, meddig tart a kompetenciájuk és meddig kell segíteniük? Sokszor érzik úgy, hogy munkájuk hiábavaló, hiszen a „reszocializációt” követően nem tudnak „reszocializált” családot biztosítani az intézetet elhagyó fiatal számára. Kételyeik és dilemmáik ellenére mégis itt vannak és vállalják ezt a munkát.

Nem dicsőíteni akarjuk őket, bár az sem lenne túlzás, csak azért szólni bátortalanul, hogy ha kollegáinkat nem tartaná itt valami, aminek neve sincs – lehet, hogy hivatástudat? -, akkor senkit nem izgatna, hogy a fiatal mégis kezdje el az iskolát újra, hogy hogyan lehetne két osztályt elvégeztetni egy év alatt. Utasításra nem lehetne elmenni sokszor egészen az ország végére meglátogatni a bekerülő fiatal családját, megkeresni a régen elveszett hozzátartozókat, korrigáltatni, gyógyíttatni soha nem kezelt betegségeket, közösen örülni az itt született kisgyerek első szavának.

Ezt a munkát csak elkezdni lehet, befejezni nem, mert mindig van folytatás, új feladat. Tudni kell, hogy mi az oka a depressziónak, a harsány jókedvnek, vagy a még harsányabb rossz hangulatnak. Aki ezt vállalja, az életformát és nem munkát vállal.

A cikket készítették:

B. Aczél Anna	Pál Tibor
Hatvani Erzsébet	Szim András
Pál Gabriella	Szédelyi István
Kovács Éva	Granasztói Szilvia

Gonosz Katalin

Írta: Ruskó György

SIKERES A HÉT ÉVE MŰKÖDŐ PSZICHOLÓGUSI HÁLÓZAT A XIII. KERÜLETBEN

A képviselőtestület tájékoztatót hallgatott meg és fogadott el a kerületi pszichológusi hálózat tevékenységéről. Megállapította, hogy az 1992-ben létrehozott országos szinten is újdonságnak számító mentálhigiénés csoport működésével a XIII. kerületi gyermek, a szülők és a pedagógusok egyaránt gazdagodtak. A pszichológus-csoport szerves részévé vált a kerület oktatási-nevelési intézményhálózatának, jól és eredményesen dolgozott. Az előterjesztés a hét év eredményeit és nehézségeit egyaránt bemutatja.

Az 1992-ben a XIII. kerületi Önkormányzat által – akkor -egyedülállóan létrehozott pszichológiai csoport integráltan került a Pedagógiai Kabinet szervezetébe. Létrehozásának célja az óvodák és általános iskolák pszichológusokká! való ellátása volt, akik az adott intézmény nevelési-oktatási feladatainak segítségét, a pszichológiai kultúra terjesztését, a gyermek-és pedagógusközösségek mentálhigiénéjének jobbítását végzik, és az egyéni gondok megoldásában is aktívan közreműködnek. A jelenleg 14 fős csoport a kerület 15 óvodájában, összesen (15) általános iskolájában és időszakonként gimnáziumaiban végzi az óvoda- és iskolapszichológusi tevékenységet.

A kerület pedagógusai számára nemcsak egy-egy iskola pszichológusa, hanem a pszichológuscsoport együttesen nyújt többféle szolgáltatást, így pl. az általuk kidolgozott BÖBE-program (Bizalom, Öröm, Biztonság, Egészség) keretében sokféle továbbképzési lehetőség közül választhattak a kerület óvónői, tanárai. Emellett Magyarországon először kezdték el az általános iskolában széles körben alkalmazni a hierarchikus szociometriát.

A mentálhigiénés csoport tagjai aktívan részt vesznek a szakmai közéletben, többen publikációs tevékenységet fejtenek ki, egyetemi előadók illetve gyakorlatvezetők. Egyik kollégám vezetőségi tag az Iskolapszichológusok Egyesületében, míg van aki a Pszichodráma Egyesület vezetőségi tagja, magam vezető pszichológus vagyok, tagja a Magyar Pszichológiai Társaság Etikai Bizottságának.

A kerületi intézményvezetők megítélése szerint a pszichológusok munkájának egyik eredményességi mutatója az, hogy a pedagógus kolléga hiányolja a pszichológust, amikor pl. munkahely-változtatást miatt egy ideig nincs kolléga az óvodában vagy az iskolában. A szülők gondolkodásmódja is jelentősen változott, azaz nem tekintik tragédiának – mint esetleg korábban – azt, ha gyermekük vagy saját problémájuk miatt szakemberekhez kell fordulniuk.

További eredmény, hogy immár minden óvoda, általános iskola és néhány gimnázium is igényli a pszichológus munkáját. Időközben az ellátandó terület és feladat is lényegesen több lett, az intézményekben töltött idő esetenként kevésnek tűnik, ezért fontos az alakuláskor deklarált alapelvek megerősítése, azaz az óvoda- és iskolapszichológus fő feladata: a pedagógiai munka segítése, a prevenció és a mentálhigiénés tevékenység.

A csoport fennállása óta több ezer gyerekekkel és több száz szülővel, pedagógussal került kapcsolatba. Az intézményekben a pszichológusokat elfogadták, bizalommal fordulnak hozzájuk, egyre inkább az iskolai élet szerves részévé váltak, illetve válnak. Bár tudomásunk szerint azóta Budapest több kerületében foglalkoznak ilyen hálózat létrehozásával, illetve van, ahol már meg is valósították, de ilyen létszámmal és pedagógiai szolgáltató intézményhez csatoltan ez ma is egyedülálló.

Ruskó György, a mentálhigiénés csoport vezetője

Írta: Negrea Vidia – Büki Péter

SPECIÁLIS SZÜKSÉGLETŰ GYERMEKEK GYERMEKVÉDELMI SZAKELLÁTÁSA - TÁJÉKOZTATÓ -

Folytatva a munka közbeni beszámolóinkat a speciális szükségletű gyermekek körében végzett felmérésünkről, a következő részeredményeinkről számolunk be.

A feldolgozás során kiderült, hogy több megye esetében a beküldött kérdőívek száma és adatai nem tükrözik a megye teljes gyermekvédelmi szakellátási rendszerét. Így az alábbi ábra bár csak nagyságrendeket mutat, mégis megalapozhatja a problémák közös megoldására tett kísérleteinket. A pontosabb, realitáshoz közelebb eső állapotot a későbbiekben, az adatok finomításával kaphatjuk meg.

A gyermekvédelmi szakellátórendszerben elhelyezett speciális szükségletű gyermekek és fiatalok aránya az összes ellátotthoz viszonyítva az egyes megyékben

A diagramról leolvasható, hogy minden megyében nagy számban élnek speciális szükségletű gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermekek és fiatalok. A numerikus és a szöveges válaszok egy részének feldolgozása két dologra hívta fel a figyelmünket. Egyrészt a speciális szükségletű növendékek ellátásának hiányosságára, másrészt pedig az adekvát szakmai alapok és a megfelelő ellátási háttér hiányára.

A kérdőívek beérkezése előtt és azt követően is azt érzékeljük, hogy a területen dolgozó kollégák munkájuk hatékonyabb végzése érdekében a gyakorlati tapasztalatokra kíváncsiak. A következőkben ezért röviden vázoljuk, hogy mi okozta, okozza a legtöbb problémát, majd pedig „ötletbörze”-szerűen bemutatjuk a leggyakoribb, illetve az általunk legfrappánsabbnak ítélt megoldási módokat.

Az eddig feldolgozott 116 esetben 267 problémát jeleztek, amit 48 típusba soroltunk. 51 esetben (44 %) egy problémát jelöltek meg, 25 esetben (21,5 %) kettőt, 16 esetben (14 %) hármat, 12 esetben (10 %) négyet, hét esetben (6 %) hatfélét, egy esetben pedig nyolcat a válaszadók.

A leggyakoribb problémák az alábbiak:

- a speciális szükségletű gyermekek iskoláztatása körüli problémák (18%);
 - a gyermekek motivációjának hiánya (4 %);
 - szökés (4 %);
 - a szakemberek hiánya (33 %);
 - időhiány az egyes gyermekekkel történő foglalkozásra (10 %);
 - a nevelési eszközök hiánya (9 %);
 - ismeretek hiánya, alulképzettség, illetve a szakképesítés hiánya (8 %);
 - a gyermek agresszivitása (15 %);
 - csupán ambuláns kezelés áll rendelkezésre (9 %);
 - a speciális szükségletű gyermekek integrált elhelyezése (11 %);
 - egyre több a speciális szükségletű gyermek, nincs megfelelő intézmény számukra (8 %);
 - intézményen belüli túlszűfolttság (7 %);
 - nem találnak megoldást a problémára (7 %).

Az utolsó megfogalmazást azért tartjuk fontosnak, mert feltételezhető, hogy a kollégák igen sok lehetőséget megpróbáltak már. Tehát ezek a visszajelzések „segélykiáltásnak” is tekinthetőek.

Az eddigi feldolgozás során 107 helyről jeleztek összesen 190 megoldást. Összehasonlítva ezt az arányt a problémák 116/ 267-es arányával, azonnal szembetűnik, hogy mekkora gondot jelent a

speciális szükségletű gyermekek és fiatalok ellátása. A 190 megoldást 31 típusba tudtuk sorolni (problémából 48 típus került ki!). A válaszadók 51 %-a egy megoldási módot mutatott be, 28 % két megoldási módot, 16 % hármat, 2-2% írt négy, illetve öt megoldást, egyetlen esetben talákoztunk eddig hat megoldási móddal.

A leggyakoribb megoldási módok az alábbiak:

- külső szakemberek bevonása, a háttérintézmény-rendszer igénybevétele (pl. nevelési tanácsadó, eltérő tantervű általános iskola, gyermekneurológiai szakrendelés stb.) (46 %);
- együttműködés az iskolával és a tanárokkal (16 %);
- belső szakember oldja meg a problémát (16 %);
- különféle terápiák, illetve terápiás értékű foglalkozások igénybevétele, szervezése (munka, sport, kerti munka, művészetterápia, beszélgetés stb.) (20 %);
- „fokozott bánásmód”, odafigyelés — erről többet nem szoktak a kollégák írni (24 %);
- a gyermekek szeretete (6,5 %);
- továbbképzéseken való részvétel (4 %).

Önmagában is beszédesnek tartjuk azt az adatot, hogy a kollégák közül csupán ilyen kevesen tudnak továbbképzésre járni. Ez az Országos Intézetre is komoly feladatokat ró.

Egyetlenegy esetben említették a problémák megoldására a közös szabályrendszer kialakítását. Úgy gondoljuk, hogy ez követendő példa, ezzel elejét lehet venni a házirend megszegéséből adódó konfliktusoknak, mivel a gyermek érzi, tudja, fontosnak veszik az ő elképzelését is.

Végül Hegyi Attila győri gyermekotthon-vezető eseteleírásával zárjuk beszámolóinkat:

„A faluban, ahol a lakásotthon van, összevont kiegészítő iskolai osztály működik, ahol nagy gondot okozott az egyik gyermek magatartási problémája. El akarták „tanácsolni”. A pedagógust meghívtuk az otthonba, elétártuk a gyermek anamnézisének és jelenlegi helyzetét, azóta nagyobb empátiával fordul felé. Véleményem szerint a lakásotthon közösségbe való integrációja az egyik kulcsa a kérdésnek, a nyíltság és az ebből fakadó elfogadás.

A depresszív agressziója miatt pszichiátriai kezelésben részesülő gondozottunk problémájának megoldásában sokat segítettek a helyi vállalkozók, akik hasznos programokat biztosítottak számára (asztalosnál barkácsolási lehetőség). Az orvosi beavatkozáson túl ez is hozzájárult ahhoz, hogy állapota rendeződni látszik.”